

A magyar szent korona elmélete.*)

Írta: KÉRÉSZY ZOLTÁN.

Azon kiváló jogtudományi dolgozatok között, melyeket Brunner Henrik berlini egyetemi tanárnak, az európai híró joghistorikusnak hetvenedik születésnapja alkalmából tanítványai és tisztelői átnyújtottak, s amelyek egy, »Festschrift Heinrich Brunner zum siebzigsten Geburtstag dargebracht von Schülern und Verehrern« című hatalmas kötetben bocsáttattak közre, a magyar jogászközönséget különösebben TIMÓN ÁKOS-nak a szent korona elméletéről írott tanulmánya érdekli, melyben ő a szent koronára vonatkozó jogelveket subtilis gondossággal, kimerítő részletességgel s a magyar politikai és jogi intézmények ismeretében elég jártassággal nem bíró külföldi jogászok által is könnyen megérthető modorban tárgyalja. E dolgozatával a kiváló szerző ismét gyarapította azokat az általánosan elismert érdemeket, melyeket a magyar alkotmány történeti fejlődésének s alaptulajdonainak a külföldi tudományos világ előtt való hű megismertetése körül szerzett.

TIMÓN-nak a szent korona közjogi fogalmára vonatkozó jelen fejtegetései annál is inkább számot tarthatnak a magyar tudományos világ méltánylására és elismerésére, mivel a szent korona tana, mely az egész magyar államélet jogi constructiójának alapját képezi, a XVIII. század közepe óta a hazai

*) A jelen cikket, mely eredetileg a »Die Entwicklung und Bedeutung des öffentlich-rechtlichen Begriffs der Heiligen Krone in der ungarischen Verfassung. Von Ákos von Timon« (Közzétéve a »Festschrift Heinrich Brunner« ez. alatt megjelent gyűjteményes műben.) ez. munka ismertetése-kent készült, a szent korona elméletének a tudományban és politikai életünkben egyaránt jutó nagy jelentőségre való tekintettel kívánatosnak látszott a cikkek sorában közölni. *A Szerk.*

jogtudomány s törvényhozás terén mindjobban elhomályosodni kezdett s mivel a birodalmi centralisatio hívei – kétségtelenül azért, mert a felségjogoknak a nemzettől való leszármazását a szent korona elmélete a legerőteljesebben juttatja kifejezésre – ennek a tannak s az abból folyó alkotmányjogi következtetéseknek jelentőségét mindenkép alászállítani törekednek, így különösen azt az irányzatos tanítást hirdetik, hogy a szent korona elmélete, mely csak egy rövid időszakon belül (1490-1526) volt uralkodó Magyarországon, merőben WERBŐCZY-hek találmánya, s hogy a szent korona közjogi hatálya, azaz mysteriuma nem egyéb, mint a mysterium Christi utánzata; minélfogva – mondják – a közhatalmi jogosítványoknak a szent koronában való megtestesítése középkori éyházias és mystikus jellegű bal hitnek tekinthető felfogáson nyugszik s a mai fogalmak szerint a szent korona jogai nem egyebek, mint az államot képviselő fejedelem által tetszése szerint gyakorolható uralmi jogosítványok.

A magyar alkotmány szellemével s annak egész történeti fejlődésével ellenkező ezen közjogi tanításokkal szemben TIMON meggyőzően s igen világos okfejtéssel mutatja ki, hogy a szent korona fogalmánál a középkori mysterium Christi-nek egyáltalán semmiféle utánzata fenn nem forog. Az az egyházi felfogás, hogy Krisztus, illetve az ő szelleme, mysteriuma az egyházzal örök időkre elválhatatlan összeköttetésben, elszakíthatatlan kapcsolatban van s ő ugyanazért az egyház láthatatlan feje, a szent korona tanával egyáltalán semmiféle genetikus összefüggésbe nem hozható. Mert ez a tan a magyar alkotmányjognak igazi specialitása, a magyar nép államszervező erejének, politikai felfogásának legsajátosabb alkotása s nyilatkozata, amely a magyar közjog egész rendszerének concentrikus elemét s megdönthetetlen alapját képezi. Benne a magyar állam politikai egységének, alkatelemei szilárd összetartozásának eszméje, nemkülönben az átruházott s alkotmányosan korlátozott közhatalom fogalma jut kifejezésre.

A magyar alkotmány történetére, közelebbről a szent korona elméletére vonatkozólag már feledhetetlen emlékezetű HAJNIK IMRÉNÉ igen becses kutatásokat végzett; de ő alkotmányos életünk fejlődésmenetét még csak nagyobb körvonalakban tárta fel; mint maga is mondta, a »magyar alkot-

mány általános fejlődési irányzatát* törekedett műveivel megjelölni, »amelyek ilykép mintegy előmunkálatokul hivat vák szolgálni a részletes jogtörténelmi dolgozatokhoz«.

S ámbár »Magyarország az Árpádkirályoktól az ősiségnek megállapításáig és a hűbéri Európa« cz. művében HAJNIK szépen fejti ki az ősiségnek és a szent korona tanának lényegét, de mégis ez utóbbit, összes közjogi vonatkozásaiban s az alkotmány történeti előzmények beható megvilágításával TIMON ÁKOS tanulmányai derítették fel, amelyek nyomán immár kétségtelenül megállapítható, hogy a szent korona elmélete, mely a XIV. s XV. században érvényesül egész jelentőségében, egy természetes és szerves történeti fejlődésnek az eredménye. Amint egész alkotmányunk alapeszméi, úgy a szent koronára vonatkozó jogelvek is még az ős nemzeti szervezet korára vezethetők vissza. A magyarságon első történeti szereplésétől fogva erőteljes közszellem s ennek megfelelő közjogias felfogás uralkodik, mely a törzseknek nemzetté egyesülésében is világosan érvényre jut. A vérszerződéssel létesített nemzeti kötelék határozottan a modern állam fogalmának felel meg, a szó teljes értelmében közjogi kapcsolat, míg a nyugateurópai egykorú népeknél ilyen egyetemes közjogi alapon nyugvó állami alakulatokkal nem találkozunk, hanem az állami lét magánjogi kapcsolaton nyugszik, illetve *ügy* jelentkezik, mint a vezér személye iránti hűség és szolgálat köteléke által egybefűzöttek összesége. Helyesen emeli ki TIMON, hogy az egyest a nemzetegészhez fűző kötelék, melyet a vérszerződés létesített, teljesen megfelel a mai értelemben vett állampolgári köteléknek, mert a nemzet minden tagja már az ősalkotmány idejében a közhatalomnak volt alárendelve s annak irányában teljesítendő, tehát ne-m hűbéri természetű, de közszolgálatokra volt kötelezve. S mert már az ősnemzeti szervezet fennállása idején a főhatalom a politikailag organizált népet, azaz a nemzetet illette: ezért a főhatalom korlátlanságának elve, a közhatalmi jogosítványoknak személyes uralmi jogok gyanánt való kezelése a magyar alkotmány szellemével kezdettől fogva összeegyeztethetelen volt.

Az erőteljes közszellem és közjogi gondolkodás, amelye a magyar nép még ősi hazájából hozott magával, megakadá-

lyozta, hogy az állami összlet alapját képező közjogi kötelék helyébe az individualitás elvén alapuló hűbériség lépjen, mely az egyént szerződésileg magánjogi alapon csatolja egy hatalmas másik egyénhez, s amelynek uralomra jutása a nyugoti népeknél a hűségi és szolgálati viszonyon nyugvó kötelékek szövevényéből alkotott magánjogias színezetű politikai szervezetet honosított meg.

A nyugoteurópai hűbéri eszméknek és intézményeknek a magyar nemzeti életre a XIII. században mindjobban érezhető befolyása a magyarságra közjogias jellegű, egységes politikai rendszerét, nyugoteurópai értelemben vett hűbérries állam szervezetté nem alakította át; az individualitás elve, mely nálunk is egy mind hatalmasabbá váló aristokratia kialakulását eredményezte s amely a hűbérries jellegű intézmények behozatalát involválta, a közhatalom, az állami uralom eszméje felett diadalt nem arathatott.

Tagadhatatlan, hogy a birtokviszonyok átalakulásával, illetve az adományjavak szaporodásával s a rendi egyenlőségnek mindezek folytán bekövetkezett felbomlásával szükségkép meggyengült a királyi hatalom. A várkatonáság intézménye, mely a királynak feltétlenül rendelkezésre álló haderőt biztosított, mindinkább elenyészik s a királyság a hon védelme érdekében a hatalmas főnemesek hadcsapatait kénytelen hovatovább igénybe venni. E mellett megcsökkennek a királyi uradalmakból a várjavakból és a hasznos felségjogokból, azaz regálékából eredő királyi jövedelmek s meggyengül a király bírói hatalma is, mert az egyházi és világi előkelőknek mind nagyobb számmal osztogatott immunitási kiváltságok folytán azok kiterjedt jurisdictionális hatósághoz jutnak.

Azonban a magánhatalmi királyság eszméje a hűbéri jelenségek és intézmények daczára sem érvényesülhetett, mert a Szent István idejében oly erőteljes királyság hanyatlásnak indult ugyan, de helyébe a nemzetnek erőteljes közjogi gondolkodása a nemzetben gyökerező s a király és nemzet közt megosztott, tehát valóban alkotmányos közhatalom fogalmát juttatja uralomra. S ezen közjogi uralom eszméje a szent korona fogalmában nyert concret megtestesülést, minélfogva a szent korona személyesítésén nyugvó sajátos államszerkezet alakul ki, melynek elvei és intézményei a nyugoteurópai hűbéri államokétól lényegesen eltérő sajátosságokkal bírnak.

Míg tehát a nyugateurópai nemzetek, az egyetlen Angliát kivéve, a modern értelemben vett államnak és közhatalomnak tudatával nem bírtak és az átruházott és korlátozott közhatalom eszméjét csak a hűbéri intézmény világ meggyengülésével, a római államjogi elvek közvetítésével s az absolutizmus tűzpróbáján keresztül voltak képesek megvalósítani: addig a magyar nemzet a szent korona közjogi fogalmával a modern értelemben vett államnak s a valódi közhatalomnak követelményeit juttatja diadalra.

A magyar jogi felfogás szerint a politikailag jogozott nemzet, a királylyal együtt, egy szerves egészet alkot s ezen organikus egész a szent koronában van megtestesítve, mely tehát egyrészt mint az államiság jelvénye s a magyar állam souverainitásának, illetve nemzetközi önállóságának biztosítója s másrészt, mint a nemzetben gyökeredző közhatalom birtokosa, megszemélyesítője jelentkezik. Ezen közjogi hatály nevezetik a szent korona mysteriumának.

Hogy e mysterium s a közhatalomnak, az államiságnak abban kifejezésre jutó fogalma Magyarországon a XII. század vége óta mindinkább a szent koronához fűződik, azt TIMON beható forrástanulmányával igazolja s egyúttal tüzetesen kifejti, hogy a szent korona személyisége az egész magyar alkotmányának alapját s koncentrikus elemét képezi és az államélet minden tényezője a szent koronával jut közvetlen érintkezésbe, jogait és funkcióit a szent korona hatalmi köréből merítvén. A szent korona tehát a magyar alkotmány szerint minden jog és hatalom forrása s maga a királyi hatalom is nem a király személyéhez fűződő absolut uralom, hanem a szent koronában gyökeredző hatóság (*jurisdictio sacrae regni coronae*). A főhatalmi jogok nem a király személyes uralmi jogosítványai, hanem a szent koronát (király és nemzet) megillető jogosítványok (*jura sacrae regni coronae*). Az állam területe a szent korona területe, a királyi jövedelmek a szent korona jövedelmei (*bona vei peculia sacrae regni coronae*) s minden szabad birtokjog gyökere (*radix omnium possessionum*) a szent korona levén, a nemesi javak megszakadás esetén oda haramiának vissza. Ezért a magyar adományrendszer nem hűbéri alapon nyugodott, hanem közjogi jellegű volt, illetve az adománybirtok a szent koronától eredőnek s a szent

korona érdekében teljesített, azaz közszolgálatok jutalmául tekintetett.

Á szent korona mysteriumából következik továbbá, hogy a király és nemzet a szent koronában megtestesített egységes közjogi személyiséget alkotnak. Ezért van, hogy a politikailag jogozott nemzethez tartozók, akik t. i. birtokjogukat közvetlenül a szent koronától nyerik, a szent korona tagjainak nevezetnek s mint ilyenek részesei – természetesen a királylyal együtt – a szent koronát illető közhatalomnak; és miután az 1848-iki törvényhozás az állampolgári jogegyenlőséget megvalósította, a magyar nép, illetve a magyar állam kötelékébe tartozók összesége, a szent korona viselőjével együtt alkotja azt a közjogi egységet, melyet a középkori magyar jogforrások *a szent korona egésztestének (totum corpus – sacrae coronae) neveznek, s melyet ma az állam fogalmával jelölünk meg.*

Igen érdekesen tárgyalja továbbá TIMON WERBŐCZY-nek a szent koronára vonatkozó tanítását s kimutatja, hogy WERBŐCZY ugyan világosan hangsúlyozza az átruházott közhatalom fogalmát, illetve azt a tételt, hogy a királyok, a szent koronával való megkoronázás útján, a nemzettől veszik hatalmukat; azonban WERBŐCZY ezzel csakis a nemzetben élő jogi meggyőződésnek ad kifejezést s ennélfogva a jogtörténeti források alapján be nem igazolható, ezért merőben téves az a tanítás, hogy a szent korona közjogi fogalma s az erre épített alkotmány merőben WERBŐCZY találmánya s . hogy az csak pár évtizedig tudott uralomra jutni. Ezen minden tudományos alapot nélkülöző és irányzatosnak minősíthető tétellel szemben a hatalmas érvek egész sorozatát lehet meríteni TIMON tanulmányából, mely a szent korona eszméjét s az azon nyugvó államszervezetnek kritériumait kimerítően feltárja s forrásszerűen bebizonyítja, hogy a szent korona-féle államrendszer elemei szerves fejlődés eredményeképp alakultak ki, nevezetesen azok a XII. század óta mind erőteljesebben érvényesültek álmagyar államélet körében s a XIV. században teljes uralomra jutnak s maguk a királyok felségjogaik forrása gyanánt s az alattvalói hűséghez való igényüknek alapjául a szent koronát tekintik.

A szent korona közjogi fogalmának kifejlődése az alkot-

mányos közhatalmú királyság eszméjét is diadalra juttatta; mert a királyi hatalom a szent korona elmélete, értelmében a nemzettől származott jogok összege gyanánt jelentkezik, illetve az összes közhatalmi jogosítványok a király s a politikailag jogozott nemzet közt osztatnak meg. A constitutionalismusnak eszméje és formái nálunk a szent korona elmélete útján s különösen abban a tételben jutnak érvényre, hogy törvény csak ott alkotható, ahol a szent korona egész teste (totum corpus sacrae regni coronae), t. i. a nemzet és a koronás király jelen van, ami, mint azt TIMON helyesen mondja, lényegileg annyit jelent, hogy törvénynek Magyarországon csak a szent korona akarata, t. i. a király és nemzet egybehangzó akaratnyilatkozata tekintetik, amit XVII. és XVIII. századbeli (különösen az 1790-91-iki) törvényeink is világosan hangsúlyoznak.

Részletesen kimutatta továbbá TIMON, hogy a magyar országgyűlés illetékessége, mondhatni, minden államügyre kiterjedt s nem volt egyetlen közügy sem, amelyre vonatkozólag az országgyűlésnek befolyása és közreműködése a magyar közjog értelmében biztosítva nem lett volna. A szent korona közjogi fogalmán nyugvó államszervezet, mint kezdetben nem ismert, úgy ma sem ismer részeit királyi felségjogokat. Ilyenek létezése az átruházott közhatalom eszméjével elvileg ellenkezik.

Mint a törvényhozás, úgy a végrehajtó hatalom, különösen a hadi, pénzügyi és bírói felségjog is meg van osztva a szent korona tagjai, illetőleg a politikailag jogozott nemzet s a koronás király között. S ámbár az államhatalom ezen megosztottsága a hűbéri állameszmék s intézmények behatásának volt eredménye: még sem jelentette az az uralmi jogoknak hűbéries, vagyis olyan megosztását, mint aminővel a patrimoniális, rendi államokban találkozunk, amelyeknek közjoga a fejedelmi hatalommal az egyes tartományurak és rendek souverainitását is összeférhetőnek tekintette.

TIMON kimerítően tárgyalja, hogy az egyes állami ügykörök (hadügy, pénzügy, bíraskodás stb.) terén miként érvényesül a politikai hatalomnak a szent korona eszméjén nyugvó megosztása. Kifejti, hogy a megyei önkormányzat s autonómia és a szent korona közjogi forgalmából vezethető le, amennyi-

ben a megyei közönségek egyrészt állami átruházás alapján gyakorolják a végrehajtó hatalmat, másrészt saját ügyeiket önállólag intézik. Minden megye nemesi közönsége, mint a szent korona tagjainak összesége – élén a királyt képviselő főispánnal – kicsinyben a szent korona egész testét, az egész államot tükrözi vissza. Hasonlóképp a szabad királyi városok a szent koronától leszármazó szabad birtokjogok alapján testületileg bírják a szent korona tagságát, t. i. a város mint testületileg egy nemesi személy részesül a szent koronát illető hatalomban, bárha az egyes polgár közvetlenül nem tagja a szent koronának.

TIMON a koronázással, a koronázási esküvel s hitlevéllel, e nagyfontosságú alkotmánybiztosítókkal foglalkozik, nyomatékosan kiemelve, hogy mióta a nemzet a szent koronát mint az állam symbolumát tekintette, amelyben a közhatalom megvan testesítve, azóta szükségképp átment a nemzeti köztudatba s ez alapon közjogi elv gyanánt jutott érvényre az a jogtétel, hogy a koronázás a királyi hatalom alkotmányyszerű birtoklásának múlhatlan előfeltételét képezi. Koronázás nélkül nincs törvényes király, nem lehet szó a királyi hatalom alkotmányyszerű gyakorlatáról, aminthogy – WERBŐCZY tanítása szerint – alattvalói kötelességről sem, miután a nemesek egyedül a törvényesen megkoronázott király (rex legitime coronatus) hatalmának vannak alávetve; és egyedül a koronás királyt illeti a törvényszentesítés és birtokadományozás joga. Nyomatékkal utal TIMON az 1790:111. törvénycikkre, amely elrendeli, hogy a koronázás a trónralépéstől számított hat hónap alatt múlhatatlanul (inomisse) megtörténjék. Ezen időközben az örökösödés jogán trónra lépő király (rex hereditarius) csak bizonyos alkotmányyszerű korlátozással gyakorolhatja a kormányzati hatalmat, de privilégiumokat és adományokat semmiesetre sem osztogathat s törvényt nem szentesíthet. Ha a koronázásra előirt félévi idő lefolyt, anélkül, hogy a koronázás bekövetkezett volna, a jogfolytonosság megszakad, a trónutód uralma törvénytelené, országzlási cselekményei és rendelkezései közjogilag semmisékké és érvénytelenekké válnak, illetve jogérvényesen egyáltalán semmiféle államhatalmi actust nem végezhet; és mivel ma az összes állampolgárok tagjai a szent koronának, mint ilyenek pedig a törvényesen meg-

koronázott király hatalmának vetvék alá, ezért, ha a koronázás a trónralépéstől számított hat hó alatt meg nem történik: a meg nem koronázott királyival szemben – jelenlegi közjogunk szerint – az alattvalói kötelezettség megszűnik.

Hasonló praecisítással fejt ki TIMON a koronázási eskü s a felavatási hitlevél alkotmánybiztosító jelentőségét, nemkülönben a koronázás actusának törvényszerű kellékeit, nyomtatékosan kiemelve, miszerint a magyar államjognak alapvetését képezi, hogy a koronázásnak Szent István koronájával kell történnie, miután a nemzeti köztudat szerint a koronázás alkotmányjogi hatálya, azaz mysteriuma ehhez a koronához mint az ország szent koronájához fűződik. A szent korona a magyar államnak, Szent István birodalmának közjogi egységét testesíti meg és pedig a melléktartományokra vonatkozó hatálylyal is, mert hiszen ezek is a szent korona tagjai. A koronázás, a királyi eskü s felavatási diploma az egész magyar birodalomra nézve egységes, aminthogy egységes a királyi hatalom és az állampolgárság is.

A magyar nemzet ezeréves állami léte és világtörténeti állása a szent koronával elválaszthatatlanul össze van forrva, épp úgy, mint állami önállósága és nemzetközi függetlensége is. A szent korona és a magyar állami lét e szoros elválaszthatatlan kapcsolatánál fogva a magyar népet *oly erős monarchikus érzés hatja át, aminő semmi más európai népnél fel nem található*; mert a magyar nemzet a maga alkotmányos állami életének, közjogi szabadságának, állami önállóságának és függetlenségének legfőbb erősségét és palládiumát a szent koronában látja.

És bár Magyarországon is kifejlődik az örökös főrendek és a köznemesek közti különbség a törvényhozásban való részvétel szempontjából, de azért lényegileg úgy a fő-, mint a köznemesek jogállása egész 1848-ig azonos volt, ami főleg abban jut kifejezésre, hogy a Hármaskönyv I. 9. czíme értelmében az összes nemesek ugyanazon sarkalatos jogokkal bírtak. A szent korona tagságából folyó egyenlőség megakadályozta különösen előjogozott rendi corporatiók kialakulását s ilyeneknek, mint állam jogi jogalanyoknak, a közhatalomban való önálló részeltetését. Minden hatalom, illetve az összes állami

felségjogok a szent koronában összpontosulnak s a koronás király azokat a szent korona tagjainak részvételével köteles gyakorolni. S mivel az összes közhatalmi jogosítványok a királyt és nemzetet együttesen, vagyis a szent korona egész testét illetik meg, *ezért a magyar közjog szerint sem reservált felségjogok, sem rendi testületeket önállólag megillető államhatalmi jogok nem léteznek.* A souverain jogok birtokának hűbéries, magánjogias színezetű dualismusát, mely Nyugat-Európa rendi, patrimonális államaiban a középkorban feltalálható, a magyar közjog soha nem ismerte. S éppen, mert a magyar közjog személyes királyi, illetve felségjogokat nem, de csupán a nemzetben gyökeredző s általa a szent koronával átruházott közhatalmi jogosítványokat ismer, a magyar államhatalmi jogosítványok az osztrák örökös tartományok urának, jelenleg az osztrák császárnak, mint ilyennek személyes fejedelmi jogaival nem egyesíthetők. Az erre irányuló törekvés, az összmonarchia ilyen jogi constructiója a szent koronán nyugvó államjogi elvekkel összeegyeztethetetlen, ennél fogva alkotmányellenes és törvénytelen. Az osztrák-magyar monarchia nem lehet tehát soha államjogi egység, mert nincs közös állami hatalom, s így nincs osztrák-magyar állampolgárság, de külön, az osztrák tartományok felett gyakorolt főhatalom s külön, a -magyar koronának a hatalma; külön osztrák s külön magyar állampolgárság. Tehát a monarchia két állama csak hatalmi egység, hatalmi szervezet (Machtorganisation), mely két teljesen független s önálló alkotmányfejlődéssel bíró államnak szövetségén nyugszik, amely szövetség egyrészt az uralkodó physikai személynek azonosságát s másrészt a kölcsönös és együttes védelmet czélozza. Ebben az eszmében jut kifejezésre a Deák által alkotott s a Pragmatica Sanctio helyes értelmezésén nyugvó dualismusként igazi lényege.

Fontos eredménye TIMON-nak annak a kifejtése, hogy a szent korona-féle államszervezet lényegileg demokratikus jellegű volt, egyrészt azért, mert a souverainitás a királyt és a nemzetet közösen illette, másrészt azért, mert a szent korona tagjai azonos szabadságnak s jogoknak élvezetében voltak. Éppen azért Magyarország történeti alkotmánya a modern demokratikus irányzatnak nem áll útjában, sőt a demokratikus fejlődést és haladást természetszerűen involválja. Igaz, hogy 1848-ig a

szent korona hatalmában a nemzetnek csak nemesi eleme részesült, de 1848 óta – a jogegyenlőség eszméjének diadalra juttatásával – minden állampolgár tagja a szent koronának s részese az állami hatalomnak; amiből következik, hogy minden állampolgár, aki a magyar állameszméhez ragaszkodik s a szent korona ügyének szolgálni akar és képes, *sociális és vagyoni helyzetére való tekintet nélkül politikai jogokban részesítendő*. Mert az 1848. évi törvények a szent korona fogalmán nyugvó alkotmányt természetsszerűleg s nevezetesen akkép építették tovább, hogy az egykor csak a nemeseket illető politikai szabadság az összes állampolgárokra kiterjesztett s így a szent korona tagsága – minden osztály- s rendi különbség nélkül – *az összes magyar állampolgárokat megilleti*.

Ezekben kívántuk TIMON becses tanulmányának gondolatmenetét vázolni. A rendelkezésünkre álló szűk téren nem tudtunk arra a nagy polémiára kitérni, mely TIMON-nak a szent korona közjogi fogalmára vonatkozó fejtegetései körül a külföldön keletkezett és mely úgy tudományos tekintetben, mint a gyakorlati politika szempontjából egyaránt mutatta a kiváló jelentőséget, melylyel a szent korona tana bír. És, pedig nézetünk szerint főleg két okból; t. i. egyrészt azért, mert TIMON a magyar alkotmányjognak minden vezérelvét s alapintézményét a szent korona közjogi fogalmára vezeti vissza, ezt tekintvén ő azon biztos alapotnak, amelyre fel van építve a magyar államjog egész rendszere; s másrészt azért, mert a külföldi, főleg osztrák írónak centralistikus irányzatú, a magyar közjog alaptételeit elhomályosító, vagy éppen megtagadó önkényes magyarázataival szemben a magyar alkotmány történeti fejlődését és sajátos jellemvonásait a külföldi tudományos világ előtt igaz mivoltukban tárja fel.

A syndicalismus eszmevilága.

Írta: BALÁZS KÁROLY.

A socialismusnak ez az újabb sarja francia talajon nőtt. A legutóbbi vasúti strike alkalmával már mutogatta ökleit. Vizsgáljuk tehát eszmenetét éppen a francia példában és erősen elütő természetét a socialdemocratiától, a Guesdismus-tól, amint GUESDE után ezt Franciaországban nevezik.

Hogy pedig ne legyenek azzal vádolható, hogy helytelenül, vagy ferdítve vázolom a syndicalismus eszmemenetét és álláspontját, a legilletékesebb forrásnak adom át ebben a tekintetben aszót. A »Bibliothèque du Mouvement Socialiste« czimen jelent meg egy könyvsorozat, melynek célja »betetőzni a munkásság információjának művét . . .« Ezeknek a dolgozatoknak egyikét EDOUARD BERTH írta. Czíme: Les Nouveaux Aspects du Socialisme (Paris, 1908. Rivière). Syndicalista író szól benne a syndicalismusról. Nézzük mit mond róla.

A guesdismus (vagyis a socialdemocratia) – úgymond a syndicalista szerző – classicus typusa egy oly munkásmozgalomnak, mely a *politikai párt* hagyományos működésére van alapítva. . . az államnak a legmagasabb fokú kifejlesztésére törekszik az, amely állam meg lenne szabadítva minden más ellensúlyozó hatalomtól s magában foglalna és összpontosítana minden nemzeti és collectiv életet ... A democraticus forma ne ejtsen tévedésbe. Mikor a hatalom a királyok kezeiből a parlamentek kezébe került, semmit sem veszített az erejéből, sem középpontosságából. Ellenkezőleg, központosítottabb lett, mint valaha volt. A democratia is egységesnek és oszthatatlannak mondja magát és sokkal féltékenyebb minden vele versenyző hatalomra, mint a királyság volt valamikor. Mert mit sem

tesz a hatalomnak öröklött vagy néptől való eredése. Az isteni jog isteni jog marad, legyen bár az egynek vagy többeknek joga. (8-9. 1.)

A politikai teljes concentrationnak (melyre a socialdemocratia, vagyis guesdismus törekszik) azonban van egy utolsó akadálya s ez a capitalista »feudalismus« ... A hűbérúr várának helyébe léptek ugyanis a modern iparbárók gyárjai. . . Új Richelieu van tehát szükség, hogy elsöpörje ezeket . . . s hogy így újból visszaállítsa a nemzeti egységet: ez a történeti szerep vár a proletariátusra, azért kell az államot kezébe kaparintania. A socialista forradalom számára a guesdismus ezt a célt tűzi ki: meghódítani a modern erősen központosított és egységessé tett államot, amely minekutána összetörte a hűbéri particularismust, össze fogja törni a capitalismus particularismusát is és meg fogja hatványozni a politikai középpontosítást... Erősen szervezett keretek, vas fegyelem, minden hatalomnak összesítése és központosítása egy mindenható vezérkarral az élén, melyet fanaticusan hűséges és vakon engedelmeskedő csapatok követnek: egy ilyen guesdista (sociáldemocrata) hadseregnek egységes és oszthatatlan tömege vonuljon fel az állam elfoglalására (10. 1.) . . . A guesdismus tehát egyszerűen exaltatiója a modern centralisált államnak, melyet egyszerűen munkásokkal akarna kitölteni. S így (a guesdismus) nem is láthatott egyebet a munkásszervezetekben, mint a régi rendszer szerinti czéheket . . . A guesdisták a syndicatust mindig másodlagos, járulékos természetű és mérsékelt értékű szervezetnek tartották, amelynek szerepe szerintük az, hogy a socialismusnak aféle »elemi iskolája« legyen ... A guesdisták sohasem rajongtak valami nagyon a bérharczokért, melyeket a többség törvényének vetettek alá s ennek a többségi elemnek éppen így kell szerintük uralkodnia a gazdasági, mint politikai életben . . . A syndicatusok lenézése náluk az egység, a központosítás, a rend bálványozásából ered ... (11.) GUESDE szájából gyakran hallatszik ez a szó: a Nemzet. Érezzük, hogy ennek a fogalomnak ugyanaz a jelentősége, ereje és értéke nála, mint atyáinknál volt 1792-ben . . . GUESDE azonkívül sajátos összehasonlítást is tesz a katonai és az ipari szolgálat között. A kényelmetlen és kínos munkákat a collectiv államban

szerinte ugyanis azokkal fogják elvégeztetni, akik a kereslet és kínálat törvényei szerint erre vállalkoznak s ha így elegendő nem akadna, még mindig a *besorozáshoz* lehet – úgymond – fordulni. Az államtagoknak éppúgy el kell végezniök az ipari szolgálatot, mint a katonáknak ... S mindez természetes, GUESDE, az 1792-iki típusú hazafi előtt . . . minden ellenkezést az állami fenség megsértésének tekint, a régi loyalismus átültetésével, amely azelőtt a király személyével szemben volt kötelesség, most pedig a nemzettel, az állammal szemben tekinti azt annak. (12-13.) GUESDE hazafi volt mindig és nacionalista volt bizonyos értelemben a régi francia munkáspárt is; forradalmi nacionalista 1792-es értelemben, de nacionalista mégis ... (13.)

A hadsereg, haza, az állam azonos értelmű fogalmak s amint a guesdismus a socialisait modern államnál nem egyéb, úgy az antimilitarismus, antipatriotismus és antietatismus azonos értelmű *ellentétei* ennek az államnak. S ha figyelembe vesszük, hogy a guesdismus a socialista életet katonai típusra nemzeti és állam formába öntötte, mindjárt meglátszik, hogy mennyire ellentétes az a forradalmi syndicalismussal, amely *határozott álláspontot képvisel a hadsereggel, állammal és nemzettel szemben..* (13-14.)

A guesdismus socialismusa, mely eredetileg munkásosztálybeli volt, a legbourgeoisabb democratiává vált. Ezzel a guesdismus arra az ellentmondást rejtő vállalatra vállalkozott, hogy t. i. a socialista világnézetet bourgeois, politikai és parlamenti keretek közé állítsa be. Erre szolgál az az esztelen kísérlet, mely a *munkásosztályból munkáspártot* akar csinálni és az államot munkás jellegűvé akarja tenni. (15.)

A guesdismus ékes tanulság arra nézve, hogy a socialismust democraticus talajon megvalósítani nem lehet s hogy mily veszedelmes a munkásosztályra nézve, ha *párt* lesz belőle. *A socialismus és a democratia között lényegbeli ellentét van, amely nem más, mint a gazdaságiaknak különbözősége a politikaiaktól, a termelésnek az államtól, amely utóbbi parasita szervezet csupán és a bourgeois kizsákmányolásnak a megtestesülése.* (15-16.) Az államot proletár értelemben szolgálni lehetetlenség,, mert az állam természetének és céljának megfelelőleg bourgeois fogalom. A munkásosztály diadala csupán az állam le-

rombolása útján jöhet létre, annak leszerelése és a munkás szervezetekbe való felszívása útján . . . *A guesdismus megelégednék az állam meghódításával s azzal, hogy a polgári kormányzat személyzetét magát munkásnak nevező személyzettel cserélné ki.* (16.)

A syndicalismus. szerint ellenben a Műhely, mint a termelési eszközökkel rendelkező munkások szabad és egyenlőségi elvén nyugvó egyesülése, a műhely, mely eddig a Tőke és az Állam kezében volt, – a középpontja és éltető lelke a socialista társadalomnak. (17.)

GUFSDÉ a »vasbértörvényre« hivatkozással gyakran adta jelét bizonyos socialis fatalismusnak ... s arra használja a „vastörvényt”, hogy a syndicalista mozgalom hiúságát kimutassa és egyedül a választási harcznak hasznosságát hirdesse A *szavazó urna* nála a proletártömegek összegyűjtő pontja, e körül akarja megvalósítani a munkásegységét és a termelő osztály kezébe adni a politikai erőszaknak az államát. LASSALLE mintájára az általános választójogot teszi a guesdismus a negyedik rend főelvévé. Ily módon a guesdismus (a socialdemocratia) a legkisebb erőfeszítés socialismusa (18-19) . . . bizonyos socialista quietismus, a hivatalos társadalmi tényezők segítségével megvalósítandó automaticus és a lustaságig kényelmes forradalom. (20.)

A syndicalisták ezzel szemben, a legnehezebb, a legerőszakosabb, a legfontosabb cselekvésre buzdítanak, amely az erő kifejtésnek nem minimuma, hanem maximuma, melyet a munkásoknak kell elvégezniök. A syndicalismus tehát a guesdismus közvetett eljárása helyébe a közvetlent, az egyenesét teszi. (20). Nem akar nyereségi hányadokban, a vállalatok jövedelmének bizonyos hányadában részesülni, hanem vár minden lekötöttség nélkül, hogy a maga számára vegye el az egész vállalatot. . . (21)

A guesdismus az államot a polgári társadaloméhoz hasonló gyámként szeretné megtartani, amit a syndicalismus me-reven visszautasít ... és *nem veti magát alája semmiféle Jelsőbbségnek, rendszabálynak, bíraskodásnak. Visszautasít Mindenféle codificatiót s akkor csinál bérharczot, amikor neki tetszik. Sohasem köti meg kezeit collectiv szerződéssel, nehogy szabad működésében korlátozva legyen.* (23)

A syndicalismus egyenes módon támad az uralkodó társadalmi rend ellen ... a részleges bérharczokkal a munkaadót támadja meg vállalatról vállalatra, az általános strikekal pedig az államot. És ez a végső csata, ahol a polgári és a munkásosztály szembekerülnek egymással, felvonultatják egymás ellen minden erejüket és csapatjukat. (28-29.)

A syndicalismusnak nem kell felsőbbtség, nem kell ennek folytán sem politika, sem állam. Nem kell tehát neki *Párt* sem, amely egy másik kisebb állam módjára megfosztja a tömegeket szabadságuktól s tevékenységüket a dogmák és párt programmok kereteibe szorítja. (31.)

A most elmondottak után nem csoda, hogy a guesdisták s a politikai socialisták a syndicalismust azonosnak mondják az anarchismussal, mert hiszen az anarchisták is tagadják az állam szükséges voltát. Össze kell tehát hasonlítani a syndicalismus elveit az anarchismussal a nézet helytelenségének kimutatására. (31.)

A socialismus, mely alatt a forradalmi syndicalismus értendő, nem más, mint *a természetphilosophiája*, (32.) A capitalismus műhelyei is termelő műhelyek, de míg ezek a *kikényszerített* munkaegyesítésen alapulnak, addig a socialista (syndicalista) műhely a *szabad együttműködés* szülötte lesz Ez az átmenet a szükségszerűség birodalmából a szabadság birodalmába, melyről MARX a communista kiáltványban beszél. De hogyan történjék ez az átmenet. A felelet egyszerű. Ezt az átmenetet már maga a capitalismus készítette el annak folytán, hogy munkára nevelte és szervezte a tömegeket a maga kényszerével. A capitalismus tehát szükséges rossz, serkentő ostor az új társadalmi rend számára s az általa munkára nevelt és megtanított tömegek önkéntesen, szabad egyesülés és együttműködés alapján fogják a termelés munkáját elvégezni. (33-35). A syndicalismus elismeri tehát, hogy a civilizációnak ily kikényszerítés útján *kellett* létrejönnie, mert ez a kényszer fegyelmelte meg az emberiséget és tette alkalmassá arra, hogy apródonként az önkéntes és szabad munka színvonaláig emelkedjék. (35.)

Képzeltető-e tehát nagyobb ellentét, mint amilyen van e tekintetben a syndicalismus és az anarchismus fel fogása között? Az anarchismus nem más, mint a civilizatio

gyűlölete. Ez a gyűlölet pedig a lusta, a vad, a természetes állapotban leledző individuumok gyűlölete a társadalmi rendnek munkára szorító kényszere ellen. Azoké az embereké, a kik a kóborlást, a semmittevést és a primitív szabadosságot sírják vissza. Az anarchista azért gyűlöli a civilisatiót, mert az munkára kényszeríti az embert. (35-39.) Az anarchizmus az egyént alkalmatlanná teszi bármely emberi társadalomban való megmaradásra. A vadak, az embergyűlölők, a lusták és a féktelen egoisták világnézete ez. (39-42.)

A társadalmi lény természetrajzát soha sem fejtették ki oly nagyszerűen, mint PROUDHON, akit tévesen az anarchizmus apjának neveznek. Ez a PROUDHON-féle úgynevezett anarchizmus a valóságban az, amit mi a syndicalismus alatt értünk. Nem mondom, hogy betűszerinti syndicalismus, hanem igenis az szellemét és benső törekvéseit tekintve. Tehát PROUDHON MARX-szal együtt a legilletékesebb elméletbeli őse a forradalmi syndicalismusnak. (42-43.) Ha a proudhoni elméletre egy pillantást vetünk csak, azonnal kitűnik annak különbözősége az anarchizmustól. Különösen a *Lettre Sur Le Progrès* jellemző e részben. (43-46.) Míg minden anarchizmusnak az *én* a kiindulási pontja, addig a proudhoni szocializmusnál az nem a társadalommal elvontan ellentétbe állított egyén, hanem a műhely, a *társadalmi munkás*. (47.) Az anarchizmus nem más, mint decadens; bourgeoisie, egocentrizmus, egyébként idealizmus és oly intellectualizmus, mely a szabadság abszolút fogalmának felállításában áll. A polgári társadalom particularista egoizmusa s olyan társadalmi osztálybeliek ideálja, akik ellene akarnak szegülni a capitalismus folyamatának.

A syndicalismus ezzel szemben korántsem akar ellenszegülni a capitalisticus fejlődésnek. Éppen nem; nála a capitalisme az az ösztönző korbács, amely meggátolja, hogy a syndicalismus mozdulatlanságba essék. (49.)

Hogy az anarchizmus egészben véve a bourgeois decadentiát jelenti, legjobban kitűnik, hogyha a *családi kérdés* terén vizsgáljuk álláspontját a családdal, a társadalmi életnek [°]me legközvetlenebb alakjával szemben. S itt látjuk PROUDHON alapvető különbözését az anarchizmustól és ellentétét azzal szemben. Míg az anarchizmus a nemek közösségét szabadnak, időlegesnek és alkalmoszerűnek óhajtja, minek folytán

a szerelem helyét a változó szenvedély s a házasságét az élvezetvágytól feltételezett visszavonható szerződés foglalja el, addig PROUDHON szerint a nemi közösség visszavonhatatlan és felbonthatatlan egyesülés kell hogy legyen. Láthatjuk tehát, hogy az anarchizmus felbontja a családot, nála nincs többé család, csak egyén az ő változó szenvedélyeivel és rendszertelen romantismusával. PROUDHON pedig ebben a kérdésben szinte ultra- reactionarius. Az anarchisták és socialisták a család kérdésénél inkább FOURIER extravagáns képzeteit fodadták el. (49-50.)

De vizsgáljuk PROUDHON-nak s az anarchistáknak nézeteit a *háború* tekintetében is. Soha a háborúnak nem szenteltek külön dicsőeneket, mint PROUDHON az ő »La Guerre et la Paix« című könyvében. PROUDHON a háborús korszakok végét jövendöli meg, de oly módon, hogy a háború után egy oly harcziás béke következik el, mely az emberektől nem kevésbé hősiességét követel, mint maga a háború. Az ipari termelés maga is csatater, ahol a küzdőknek nem kisebb bátorságot, a gyönyöröknél- s a halálnak nem kisebb megvetését kell tanúsítaniuk, ahol a diadal szintén a legvitézebbeké s ahol a gyávák, a gyöngelők s az élvezetekben elmerültek szintén a” legyőzöttek közé, tartoznak. (51-52).

PROUDHON-nak alapvető gondolata tehát; hogy a háborúnak a munka lesz a helyettesítője, a munkás pedig a katonának s hogy az ipari harczok fogják a háborús küzdelmeket felváltani. (54.) A forradalmi sindacizmus határozott álláspontot foglal el a hadsereg, a militarizmus a haza ellenében. De hogyha a munkás antimilitarizmusra a mélyére tekintünk, egészen más színben látjuk azt, mint a bourgeois antimilitarizmust. Mert van bourgeois antimilitarizmus, illetőleg antipatriotizmus, pacifizmus is. Ez a *polgári cosmopolitizmus*, melyhez főleg a kereskedők és az intellectuálisok tartoznak. A bourgeoisnak nincs érzéke a becsület iránt, mert hiszen az olyan érzelem, melynek nincs árfolyama a tőzsdén. Az intellectualis előtt pedig ugyancsak esztelen dolog verekedni egymással.

A kereskedő s az értelmiség embere ugyanígy gondolkodik a strikeokról is. A strike a mi bourgeois-ink előtt a legnagyobb ostobaság és u. n. »socialistáink« nem győzik

eléggé eltéríteni a munkásokat attól, mint pl. JAURES is. Békéltető bíróságokat, kötelező rendszeres bírói döntést akarnak bérharcz helyett. Ezt kívánja szerintük a rend, a civilisatio. E tekintetben parlamenti socialistáink kitűnő bourgeoisok és lelkes nemzetközi békebarátok. (55-56.)

Egészen más a munkások antimilitarismusa. Ennek gyökere az osztályharczban van. A munkásosztály a hadseregben a tőkének, az uralkodó jogrendnek örét látja, tehát annak, mely őt szolgává teszi. *A munkás-antimilitarismus nem más, mint kiválás a nemzeti közösségből és belépés a munkásközösségbe és egy új óhazának» az elfogadása, melynek felajánl-ják testüket, lelküket életükben és halálukban.* (56.)

A szabadgondolkodó, democratá, jacobinus, szabadkőműves, az emberi jogok ligájához tartozó bourgeois nem bír arra a gondolatbeli, vagy érzelembeli magaslatra felemelkedni, hogy t. i. a társadalmi eszme csak a katonai vagy munkás-eszme lehet s hogy csak kétféle nemesség van: a kard és a munka nemessége. A bourgeois a boltnak, a tőzsdének, a banknak, az üzletnek az embere, kinek gondolkodásmódja és szive egyaránt sivár. (57.)

Az anarchista-antimilitarismus is ebből folyólag nem más, mint a bourgeois-antimilitarismus folyománya. Az anarchisták kaszárnya- és háborúgyűléte ugyanis nem osztályharcz eredménye, mert ők az osztály fogalmát nem is ismerik. Ők voltaképpen kétségbeesett bourgeoisok, akik a XVIII. század philozophiájából táplálkoznak. (57 – 58.)

PROUDHON szerint a háború lelkiismeretünk legromlatlanabb megnyilatkozása (58). A nagy forradalom dicsősége sem tapad a törvényhozó testületek művéhez, hanem annak harci emlékeihez... A munkásosztály számára a strikeok terei az új csatamezők, ahol a munkásosztály nemességét megszerzi, s melyek útján megalapítja az új társadalmi rendet. (62.) A feladat egy új civilisationak a megteremtése, melyben a munka, miután minden értelmi erőt magához ölelt, újból egyesíti az elméletet a gyakorlattal s az élet megtalálja egységét, egészségét és egyensúlyát. (61.) Ennek megfelelően a syndicalismus nem általános műveltségű polgárokat akar nevelni, akik szépen tudnak beszélni s mindenhez értenek egy kissé, hanem mesterségüket értő termelőket. A bourgeois-

nevelés mindenhez értő embereket nevel, mert ez felel meg a politikai democratia eszméjének. Ilyen az anarchismus ideálja is. Itt is mindent tudnia kell az egyénnek, mert hiszen az anarchismusnál az egyén maga a társadalom. (63.)

A különbség tehát óriási egyrészt a syndicalismus és a socialdemocratia, másrészt a syndicalismus és anarchismus között. Ezért teljesen alap nélküli felfogás az, mely PKOUD-HONT és a syndicalismust összetéveszti az anarchismussal... Az ily nézetek, vélemények különben sem változtatnak semmit a syndicalismus jellegén, mely megszületett és megy a maga útján. (64.)

Íme, így gondolkozik egy syndicalista a syndicalismus-ról.

A közállapotok forrongására mutat az, hogy ha nagyon sok jelszó hallatszik füleinkbe, olyanfélék ezek, mint zivataros időben a villámok: nem lehet tudni, hogy melyik okoz közülük veszedelmet. A legtöbb persze eloszlik a levegőben, de amelyik lecsap, annál több rémületet s talán pusztítást okoz.

Annyira benne élünk az ideológiai szólamok világában,, hogy stilszerűnek tekintettük ezt a phrasisos bevezetést. De annál kevésbbé akarunk ezek után szólamokkal élni. Szárazon és tárgyilagosan megállapíthatjuk azt a tényt, hogy manapság a társadalmi eszmék, a mai társadalmi rendet reformálni és conserválni kívánó gondolatbeli áramlatok tusája rendkívül erős. Az eszmék átadásának, kicserélésének könnyű módja segíti elő elsősorban ezt. A gondolat elterjedésének lehetősége a rendkívül fejlett sajtó, a nagytökéletességű gondolatközlési és forgalmi eszközök mellett igen könnyű.

Hogy a gondolat a legszélesebb társadalmi osztályokban biztos talajra találjon, hogy az eszmének számosan szegődjenek szolgálatába, arra nem elég, hogy az eszme megmaradjon eszmének, a gondolat gondolatnak. Ide még más egyéb is szükséges, t. i. az, hogy az egyesek fejében megfogamzott eszme, a kevesek által megfogamzott gondolat a nagy, a széleskörű tömegek lelki világában hitté, meggyőződéssé alakuljon át. Hogy ha az eszmének feltalálója meg van győződve a saját gondolatának igaz, helyes voltáról, ezzel még a társadalmi életben nem mozgott meg semmit. Ezzel a gondo-

latnak szülője legfeljebb olyan hitvallást követ, amelynek talán csak ő maga az egyedüli hívője. Társadalmi szempontból nem az ilyen eszmék a legjelentősebbek. Társadalmi szempontból azok az eszmék válnak uralkodókká, melyeket a nagy tömegek, a nagy hatalommal és súlylyal bíró politikai pártok vagy társadalmi osztályok követnek és fogadnak el.

Hiába vetik a szemükre egyes társadalmi gondolkodóknak, politikusoknak vagy agitátoroknak, hogy az általuk a tömeg közé szétdobott gondolat nem új, nem eredeti. Hiába vetik szemükre azt is, hogy nem meggyőződésből hirdetik a szárnyra eresztett gondolatot, programot, jelszavakat, a dolog lényege, az eszmék ereje nem ezen fordul meg.

Ha akad nagy tömeg, ha akad nagy és hatalommal bíró érdektábor, párt vagy társadalmi osztály, amely ezekre az eszmékre esküszik, mely azokat a magáévá teszi, akár azért, mert igazságukról, akár mert saját érdekeivel megegyező voltukról van meggyőződve, akkor a különben skepsisben fogamzott, vagy phrasisként jól át sem gondolva, szélnek eresztett jelszó vagy gondolat sokkal mélyebb hullámokat ver a társadalomban, mint a leglogicusabb, legleszürtebb tudományos következtetés.

Hiába mondják rá a socialismusra, hogy az alapjául szolgáló tantételeket megczáfolja a tudományos bíráló, a socializmus gondolatvilága azért változatlanul nagy hatalom marad. Ez a hatalom nem gyökeredzik az alapjául szolgáló tantételek igaz vagy helyes voltában, sem pedig a jelszóul elfogadott eszmék üdvös, kívánatos vagy megvalósítható természetében, hanem a követők sokaságában, számuk nagyságában, indulataik többé vagy kevésbé ellenséges voltában, erejük, kitartásuk mértékében.

Tehát közelebbről tekintve a dolgot, nem az eszmék a hatalmasok, hanem hatalmasok az azokat követő tömegek, az azok jegyében harczoló táborok.

A társadalmi tudományok tere nem olyan tér, mint a physikai és matematikai tudományok tere. Itt nincsenek örök igazságok. Az igazságok a társadalom terén is csak physikai vagy matematikai igazságok, amelyek korlátait semmiféle társadalom sem törheti át, *de ezeken a korlátokon belül is* társadalmi vagy közgazdasági örök törvényeket felállítani hiú törekvés.

Annak tehát, aki a társadalmi tudományokat műveli, nem lehet feladata az, hogy az emberek társadalmi cselekvéseire nézve olyan kérlelhetetlen pontossággal ható törvényeket állítson fel, mint pl. KOPPERNIKUS-nak vagy NEWTON-nak törvényei. Hiú kísérlet ilyen fába vágni a fejszét a társadalmi tudományok művelőjének. Hiába tölt el ilyen törekvésekben álmatlan éjjeleket szegény szobatudós, törekvéseinek eredménye – előbb vagy utóbb – nem lehet más, mint egy kérlelhetetlen kritika, hogy t. i. törekvése meddő maradt, mert hiszen lehetetlen feladat megoldására törekedett. Ha például FOURIER-nak a társadalmi vonzások törvényéről irt eszmemenetét ma olvassuk, alig állhatjuk meg, hogy ne mosolyogjunk. Legfeljebb azt mondjuk rá, hogy alapjában véve genialis ember lehetett. Következtetéseinek eredményét azonban hóbortnak tartjuk. De így vagyunk ő nála sokkal komolyabb társadalomtudósokkal, bölcselkedőkkel is, akik a fizikaiakhoz: és matematikaiakhoz hasonló társadalmi törvények felfedezésén fáradoztak. Pedig számosan tartoztak és tartoznak ma is, talán fognak tartozni a jövőben is az ilyenfajta tudósok vagy talmi tudósok sorába.

Hiába gúnyolódunk azokon a jámbor embereken, akik egyedül üdvözítő vallásban hisznek, amikor olyan sok társadalomtudós egyedül boldogító, egyedül helyes társadalmi törvényeket állít fel ma is. És ezek az emberek éppen úgy prófétáknak érzik talán magukat, mint a régi zsidó próféták. Agyvelejüket talán tökéletesebbnek gondolják a többi embekekénél.

A társadalomban nem azért válik valamely eszme, tantétel, jelszó vagy irány uralkodóvá, mert az illető eszmeirány vagy tantétel feltétlenül igaz, hanem uralkodóvá válik azért és akkor, hogyha akadnak követői, ha akad olyan csoport, tömeg, érdektábor vagy társadalmi osztály, amely azt az irányt követi, amely azért az irányért küzd.

Hogy azután miért szegődik valaki valamely irány vagy jelszó követői közé, arra egységesen megfelelni alig lehet. Mindenesetre a hit, a meggyőződés, az elégedetlenség, a bosszúvágy, az érdek képezik az erre indító okoknak körülbelül legfontosabb csoportjait. Különösen az *érdek* – akár az igazi, akár a vélt érdek – az, amely a társadalom legnagyobb többségét a legbiztosabban mozgatja meg.

A nemzeti, a faji, a gazdasági érdek pedig az érdekek között is a legerősebb, a leggyorsabban ható típust mutatják fel. A gazdasági érdek, a kenyérgkérdés az, amely a legszélesebb néprétegeknél az érzelmeknek úgyszólván valamennyi húrjával összefüggésben áll. Azok, akik úgy tudnak a nagy tömegeknek beszélni, hogy az éhes gyomrok korgása és a jobb falatokról álmódzó szájak csámcsogása nekik bizonyít, azok könnyen válnak prófétákká, azoknak az eszméi könnyen válnak meggyőződéssé, és jelszavaik könnyen jegezesednek ki társadalmi hitvallássá.

Tehát, aki a nagy tömegeket – talán sokszor nem éppen lelkiismeretesen – meg akarja mozgatni, az ne a tudományban keresse ebbeli vágyainak megvalósítóját, hanem tapasztalja ki a korgó gyomornak, az éhes szájaknak és a szomjas torkoknak filozófiáját. Tegyen hozzá tanulmányokat az emberi hiúság megsiklandozásának mesterségéről, hallgassa meg azokat, akik az embereknek rendjük, rangjuk és társadalmi osztály szerint a legfelizgathatóbb vagy legmegközelíthetőbb oldalait tudják kikeresni, és célzt fog érni.

Ez azonban nem tudomány, hanem művészet: az agitatio művészete.

Nem azért nem nevezzük az agitálás művészetét tudománynak, mint ahogy le akarnók azt nézni, kicsinyelnők annak jelentőségét, hanem csak azért, mert ez a mesterség nem áll – legalább eddig – rendszerbe foglalt ismeretekből.

Azoknak azonban, akik a társadalmi tudományokat komolyan művelik, nem szabad szemet hunyniok az előtt, hogy az agitatio a hívótoborzás, az eszmetérjesztés művészete milyen hatalmas tényező a társadalmi életben. Nem szabad önteltségből vagy tudományos hiúságból összetéveszteni az indító okokat, vagy helytelenül mérlegelni az okok fontosságát. Nem szabad a természete és fejlődés phrasisával kifizettetni magunkat bármely speculativ agitatio által indított társadalmi mozgalomnál.

Némely úgynevezett társadalomtudós természetes fejlődésnek mondja azt a mozgalmat, amely az ő irányának, érdekeinek megfelel, az ezzel ellenkezőt pedig természetellenes visszafejlődésnek, népbolondításnak. Szóval lépten-nyomon keverik a »társadalmi« a »természetessel«.

Ma uralkodó divattá vált, hogy minden társadalmi irányzatot a tudomány köntösébe vagy dialektikájába burkolnak bele. Gyakran a legperverzebb, a legfurcsább irányzatok is tudományos színű igazolásra támaszkodnak. Annál inkább támaszkodnak ily úgynevezett tudományos igazolásra azok az irányzatok, amelyek valamely érdektábornak törekvéseit képviselik.

A társadalmi tudománynak tehát szét kell választani a jelenségeket és fel kell ismernie, illetve be kell vallania azt, hogy a társadalmi mozgalmak megindításánál, terjesztésénél, nagygyá tevésénél sokkal nagyobb szerepe van az agitatio-nak, mint a tudománynak.

A socialismust olyan mozgalommá, mely hatalmát úgy szólván az egész világgal érezteti, nem a tudomány, hanem az agitatio tette.

Éppen nem mondjuk ezzel azt, hogy a socialista közgazdaságtan jelentéktelen dolog. Nagyon is jól tudjuk annak nagyszerű és nagyszabású voltát. De azért a socialis mozgalomnak a világra szóló, a társadalmat átalakító jelentősége nem a socialista gazdasági írók tanainak igazságában, hanem legfőképpen a socialista agitatio sikeres és eredményes voltában rejlik. A nagy tömegeket nem az vonzza, ami a tudományos socialistákat: nem a nagy socialista írók gondolatmenete, eszméinek kapcsolata, hiszen a socialista alaptanoknak: MARX és ENGELS tanainak megértése és megítélése évek alapos munkáját tételezi fel.

A tömeget a könnyen érthető, a jobb jövőt, több munkabért és kevesebb munkát ígérő jelszó nyeri meg. A gyűlölt, a kellemetlen munka kellemessé tételének ígérete édes zene a proletár fülének. Az elégedetlenség fokozása, ami olyan nagyon könnyű dolog egy léteért erősen dolgozó embernél, a legjobb eszköz bármely mozgalom terjesztésére. Ha azután az agitatio reményt tud kelteni egy jobb jövő iránt, és hogyha az a remény széles, nagytömegű néprétegek szívében ver gyökeret, akkor ugyanazt látjuk a modern társadalom socialis mozgalmainál, amit a nagy vallásokat elterjesztő mozgalmaknál tapasztaltunk, hogy tudniillik egyedül üdvözítő jelszavak keletkeznek, próféták támadnak s a nagy tömeg követi őket.

SOMBART szerint a socialista mozgalom abban is meg-

egyez a vallásos mozgalmakkal, hogy szintén boldogságot ígér a nagy tömegeknek, csakhogy nem a más világon, hanem még ezen a földön.

Tehát a boldogságba, még pedig a munkásosztálynak itt ezen a földön bekövetkezendő boldogságába vetett hit az egyik legfőbb éltető eleme a socialismusnak. A nagy tömegeknek ebben a bekövetkezendő földi boldogságában pedig csak *hinni* lehet, de azt bizonyítani nem lehet. Ez a hit fanatisai, erőt ad, kitartóvá tesz, amit a tudomány aligha tehetne meg.

Azoknál a társadalmi mozgalmaknál tehát, amelyek az emberek millióit hozzák forrongásba, nem elegendő a tudomány. A tudomány csak keveseknek adja meg a tudatos impulzust. A sokak, a túlnyomó többség számára *érzelmek* kellenek. Érzelmek, melyek hitet ébresztenek azokban a rétegekben, amelyek nélkülözik a tudományos gondolkodás logikáját s az ennek előfeltételül szolgáló tanulmányokat, műveltséget és ismereteket. A kereszténységnek éppen úgy, mint a többi nagy vallásnak az elterjedésénél nem a theologiai meggyőződés vitte a főszerepet – hiszen az csak a keveseknek volt a kiváltsága – hanem a hit, az érzelem. Hinni valamely vallásban, valamely irányban, mozgalomban, ez az egyedüli, amely az emberi társadalomban az illető mozgalmat, vallást, irányt maradandóan előre viheti. Tehát minden nagy emberi mozgalomnál a hitnek, az érzelmeknek szerepe óriási.

Nagyon csalódunk, hogyha azt hiszszük, hogy társadalmi téren, a társadalmi mozgalmakban a legértelmesebbek, a legtudományosabbak is nélkülözhetik ezeket a motívumokat. Nem nélkülözhetik ezek sem. Az ellenkezőt hinni önámítás. Aki a társadalmi tudományokat műveli, akár mint iránymutató és rendszeralkotó, akár mint iránykövető, annak feltétlenül szüksége van arra, hogy a saját irányának helyes voltában hívőnek benyomását keltse, vagy ha ő már maga skeptikus, hogy hitet, meggyőződést tudjon támasztani a saját irányával szemben másoknál. A saját irányában való kételkedést mélyen magába kell eltemetnie: az apostol skepsisének nem szabad megingatnia a követők hitét.

Tehát a külvilág előtt úgy kell feltűnnie minden társadalmi mozgalmat, irányt megindító tudósnek vagy politikus-

nak, ha jelentékeny tömegeket akar megmozgatni, hogy hisz a saját eszméiben, azoknak igaz, helyes célravezető voltáról feltétlenül meg van győződve.

Ez a suggestív elem a társadalmi tudományoknál éppúgy szükséges, mint bármely politikai agitational. Hiszen a társadalmi tudományok terén nincsenek természettörvények. Itt az emberek cselekvőségét kell megmozgatni. Ahhoz pedig, hogy a társadalom bizonyos irányban erőszakos kényszerítés nélkül meginduljon, a társadalom meggyőződésének, hitének, érzelmeinek és néha fanatismusának felkeltése szükséges.

A matematikus vagy physikus, ha tévedés nélkül számított, a létrehozott számművelet vagy kísérleti eredmény igaz, befejezett dolog marad minden körülmények között. Feladatát az ilyen matematikus, vagy physikus a kitűzött problémára nézve megoldotta, akár vannak követői, hívói, akár nincsenek. Nem így van ez a társadalmi tudományoknál. A társadalmi problémákat nem oldotta meg még a legtökéletesebb agyvelejű gondolkodó sem, bármily logikusan fejtsen ki álláspontját, hogyha a társadalomnak valamely rétege nem indul utána. Tehát társadalmi téren az elvnek, mondhatjuk talán a társadalmi igazságnak a megmutatása még nem megoldása valamely társadalmi kérdésnek. Ehhez még mozgalom, az elv értelmében és érdekében való küzdés szükséges, mert a társadalmi problémákat *csak maga a társadalom embertömege* oldhatja meg, nem pedig valamely gondolkodó.

Míg a physikus által felállított természettörvényeket a természet a maga örök és elpusztíthatatlan erőinek összességével sanctionálja – addig a társadalmi elvek, igazságok sanctionálása csak a társadalom által – nem pedig ennek ellenére történhetik. Ha a physikus által felállított elv helyes, a természet rendje vakon és elemi erővel minden körülmények között követi ezt az elvet. Ellenben, ha felállít is valamely helyes, igaz, nagyszerű, boldogító elvet, irányt, hitvallást valamely társadalomtudós vagy politikus, ezzel még nincsen biztosítva az, hogy a társadalom ennek az elvnek az irányában valóban meg is fog mozdulni, hogy ezt az elvet vallani, követni fogja. Csak amikor valóban vallja, követi az elvet, az irányt a társadalom, csak akkor közelednek megoldásukhoz a szociális problémák.

A természeti erők nem állanak sohasem hamis elveknek ámítóknak a rendelkezésére, de a társadalom annál gyakrabban indul később hamisnak, tévesnek tartott vagy annak bizonyult jelszavak és irányok után. Míg tehát a természettudósok által felfedezett elv a természetnek rendje, örök törvényei által már magában véve, addig társadalmi téren az elvnek, iránynak diadalraviteléhez emellett még tetszéssel találkozásra, terjesztésre, mozgalomra, agitációra van szüksége minden társadalomban, legyen ez az irány helyes vagy helytelen, jó vagy rossz. Vagyis a társadalomban nem az elv, a törvény működik, mint a fizikában, a matematikában: a társadalomban az emberek működnek, cselekszenek és csakis az emberek cselekszenek.

Ezt az igazságot jól megjegyezni nagyon fontosnak tartjuk.

A cselekvés, a tett a vezérlő motívuma minden egészséges társadalomnak – nem pedig az utópiák. *A tettben saját tetterejében kell bízni az egészséges társadalomnak, nem pedig az úgynevezett fejlődési törvényben.* A fejlődés törvényében való túlságos bizakodás olyan téren, ahol minden a társadalomnak cselekvésétől ilyen vagy amolyan irányoknak a követésétől függ – nem egyéb modern fatalizmusnál.

A fejlődés törvénye kedves szálló ige igen sok sociológusnak az ajkán. Ha kenetteljesen azt mondjuk, hogy a gondviselés, vagy a fátum segít majd valamin, ugyanazt fejezzük ki, amit a fejlődés törvényére való hivatkozással. Nem mondunk vele semmi konkrét dolgot. Ellenben, ha valamely mozgalomról, irányról el tudjuk hitetni, hogy az a socialis »fejlődés törvényének« megfelelő – akkor az illető mozgalom iránti bizalmat gyökerezettük meg a modern ember lelki világában.

ítéljük meg most már a syndicalismus eszmevilágát akként, hogy hozzuk azt összefüggésbe az imént kifejtett eszmemenettel.

A syndicalista eszmeáramlat is tele van ideológiával, a mai társadalmi rendet és a socialista mozgalom régebbi irányát érintő kritikával. Kitűzi a célt: az államnélküliséget, az autonóm műhelyt. Ez az autonóm műhely tenné az embereket igazán szabaddá, elégedettebbé, boldogabbá. Ez váltaná valóra, amiért a munkásság milliói küzdöttek s ez hozná el

számukra azt a jobb és boldogabb országot amely mindeddig csak a jövőbe vetett hitvallásukban volt meg.

A syndicalismus tanai szerint a capitalismus szárnya alatt kialakult államnak, politikának alá nem vetett autonom műhely fogja a társadalmat szabaddá, boldogabbá, tökéletesebbé tenni.

Csakhogy megfelel-e *a hogyan, a miképpen* kérdésére? Nem. Ezeket a kérdéseket afféle részletkérdéseknek tekinti, melyek megoldását könnyen megtalálja majd a proletárság és figyelmen kívül hagyja a syndicalismus, hogy az általa megoldandó socialis problemának egész *tartalma* ezekben a részletkérdésekben van benn.

A syndicalismus a mai s évezredes fejlődés útján kialakult állami és társadalmi rend helyére a fejlődés betetőzéseként az autonom műhelyt állítja oda. A társadalmat nem tudja másként elgondolni, mint gyárak összeségét. Csak a gyárak igazgatását kell a maga ajánlotta módon megváltoztatni s megvan az új, a jó társadalmi rend, mely feleslegessé teszi a régit, a rosszabbat.

Tehát az embereket egyenlővé és boldogabbá tevő gyárakat állít fel a syndicalismus eszmevilága.

Határozott gondolatbeli visszafejlődés az, mely az autonom műhelynél magasabbrendű társadalmi szervezetet feleslegesnek tart, ismerni nem akar s azt hiszi, hogy ennek alapján felépülhet egy fejlettebb, egy tökéletesebb társadalom.

De hagyjuk el a kritikát. Nagyon könnyű dolog a syndicalismus ideológiáját kikezdeni. Igen könnyen rá lehet mutatni minden mondatának, minden állításának gyöngéire. Azt mondhatnók róla némi túlzással, hogy olyanféle socialismus az, mint azoké a parasztoké, akik a társadalmi kérdést magukra nézve úgy oldják meg, hogy gondolatban ingyenesen kiparcellázzák egymás között a falujokbeli nagybirtokos földjeit. Mondhatnók, hogy ez is olyanféle nem földosztó, hanem gyárosztó socialismus nagyszerűbb kiadásban.

Szóval a syndicalismus eszmemenetének kritikai támadása igen könnyű dolog.

Csakhogy a syndicalismus jelentősége nem a követett iránynak, a felállított tanításnak kritikai szempontból helyes vagy tarthatatlan voltában rejlik, hanem a követők tömegében, rombolásvágyában és társadalmi forradalomra vágyó fanatismusában.

A világbéke.

Írta: JANKULOV BORISZLÁV.

Korszakalkotó fontosságú tényhez jutott el a történet, midőn 1898. augusztus havában II. MIKLÓS, a minden oroszok csárja, MURAVJEV gróf külügyministere útján a világ hatalmait az általános hadi leszerelés és a világbéke érdekében tartandó nemzetközi konferenciára hívta fel. A békekonferencia Hágában 1899. május hó 18-án csakugyan meg is nyílt a világ legellentétesebb érzelmei közepette. És bár a nyomában kitört orosz-japán háború a legborzasztóbb felelet volt a világbéke nagy problémájára, a hágai békekonferencia azért nem szűnt meg tovább működni a nagy cél érdekében.

A világbéke alapja ugyanaz, ami minden egyetemes világmozgalomnak is az alapja: a fajok keveredése. Az eredetileg tiszta fajok csak egymást irtó ellenségek lehetnek. Emez ősi állapotnak bizonyosságai a latin hospes (vendég) és hostis (ellen-ség), úgyszintén a német Feind és freund szók, melyek eredetileg nyilván egyet jelentettek.¹) Nincs magasabb műveltség a fajok keveredése nélkül, a múlt és jelen tíz nagy műveltségi köre közül egyik sem jött létre egyetlen egy faj körében, mindannyian véres hódításnak, kegyetlen osztályuralomnak, nyomasztó rabszolgaságnak, milliók könyeinek, sóhajainak és véres verejtékének keserű gyümölcsei. Ez a kezdet a *bellum omnium contra omnes*. Minden társadalom, állam és műveltség eredetileg magában zárt, harcias kifelé úgy, mint befelé, a külső hódító, mint a belső meghódított népekkel szemben egyaránt. A kasztrendszer, a társadalmak eme leg-ősibb szervezete valóban csak szörnyű fajküzdelemnek alko-

¹) A. HARPF: Morgen- und Abendland (1905.) 273.

tása, csak hódítás következménye. És mégis enélkül az ember barom módjára élne ma is a földön, nélküle műveltség létre sem jött volna. Az emberi lét nem a beszéddel, sem a vallással, hanem a *hódítással* veszi kezdetét; vagyis ott kezdődik, ahol egy erős faj fegyverrel kezében gyöngébb fajokat igaz le, őket munkára kényszeríti és munkájukból nemcsak megélhetést biztosít magának, hanem bőséggel és szabad idővel (*otium*) ellátva képzeletének szabad szárnyat enged uralomban, kormányzásban, művészetben, tudományban egyaránt. Bármily paradoxnak lássék is, az állam és társadalom eredete hódító erőszak, a jog eredete durva jogtalanság, a műveltség eredete szörnyű barbarismus.¹⁾ Nincs állam, sem *civilisatio*, mely csak egy faj körében békés alapon fejlődött volna ki; minden műveltség sok faj összeütközésének és egy faj fölülkerekedésének, faj uralomnak következménye; és itt a föld termékenysége, a kedvező éghajlat, folyó vagy tenger közelsége csak másodrendű tényezők és csak annyiban bírnak jelentőséggel, hogy a fajokat összehozzák, a fajküzdelmet elősegítik, hogy azután fajuralom és fajkeveredés folytán jöjjön létre állam és műveltség.

A további fejlődés két irányban történhetik: a hódító faj vagy elleneszegül a vérkeveredésnek és megőrzi továbbra is kasztszervezetét, mint a hindu; avagy követi a természet parancsát, vérét a szolgafajokéval összekeveri. Az előbbi esetben a hódító faj idővel testileg-lelkileg elkorcsosodik, mintegy megőrli önnönmagát, míg az utóbbi esetben az eredetileg faji műveltség mind humánusabb jelleget ölt, mindinkább kozmopolitává és békésebbé válik, de a hódító faj pusztulásával és a nagyszámú szolgafajok felülkerekedésével mindinkább érzéki és anyagi jelleget ölt.

Ami tehát az eredetileg heterogen fajokat mindenütt egyesülésre és keveredésre, a keveredés révén pedig újabb és újabb fajok keletkezésére bírta, az a *hódítás* és a nyomában kialakult *állam* volt.²⁾ Bármennyire gyűlölték is egymást a győző és legyőzött, az úr és a rabszolga, a közöttük fenforgó gazdasági érdek mégis idővel közelebb hozta őket egymáshoz. Az úrnak meg kellett értenie szolgáját, azért

¹⁾ L. GUMPLOVICZ: Der Rassenkampf (1900) 381.

²⁾ GUMPLOVICZ: Der Rassenkampf 256.

elsajátította annak nyelvét, a nyelv pedig maga után vonta a vallás, az erkölcsök és szokások átvételét, mígnem az úr a szolgafaj nőjének rabjává lón. És a nő boszút állott faja letiprásán. Vérért méregként oltá be a győző fajba és az új, kevert faj létrejött. A fajküzdelem azonban ezzel még korántsem szűnt meg. Az új, kevert faj az uralmat magához ragadván, maga is a hódítás útjára lépett, és ha közelebb nem talált ellenséget, felfereste a világ legtávolabbi zugában is a gyűlölt idegent és a fajküzdelem újult erővel indult meg. És ez így tart ma is még, a *hódítás*, *gyarmatosítás* és a *kivándorlás* megannyi tünete a mindig megújuló faj küzdelemnek. De a kevert fajban való felszívódással a győző és legyőzött viszonya sem vált békéssé; a rabszolgában az úr vére az emberi méltóság tudatát ébreszté fel és megindult a fajküzdelem *forradalom* alakjában, míg az *egyenlőség* kivívásával a szolgatömeg az uralmat magához nem ragadta. De a belső béke még most sem valósult meg, és amidőn a messze jövőben a fajkeveredés révén a külső háborúk az államok között meg is szűnnek, a belső béke még akkor sem lesz meg. Hány állam van ma, mely a külső háborúról lemondott már, de nincs állam, mely a belső harczokról lemondott volna. Társadalmi harczoktól van oka minden államnak tartani és ki mondhatná, hogy azok oka nem faji ellentét? És azt hiszem, nem túlozok, ha azt mondom, hogy a belső béke, vagyis a *teljes világbéke* csak az állami lét és a műveltség romjain valósulhat meg. A történelem mindvégig igazolja azt, hogy ugyanazon ok, mely a nemzeteket és az államokat fentartja, meg is semmisíti őket. Minden műveltség a faj keveredés műve és az absolut faj keveredés, a teljes kiegyenlítődé, vagyis a világbéke a műveltség megsemmisítése. A faj keveredés törvénye értelmében a nemes faj folytonosan pusztul, míg a nemtelen fajok az utódok vérében hódítanak, ami végelemzésben világbékét is és teljes elbarbárosodást is jelent.¹⁾

NIETZSCHÉNEK abban teljesen igazat adhatunk, hogy DARWIN »struggle for life«-je a történetre éppen nem alkalmazható, mert a történetben az erős győzelme mindig csak ideiglenes,

*) Így GOBINEAU és NIETZSCHE. Lásd BOURDEAU János: A jelenkori gondolkodás mesterei (1907) 163.

míg a teljes győzelem csak a gyöngéké, kik számuknál fogva előbb-utóbb mindig az erősek fölé kerülnek. És az emberi történet nem is a létért, hanem a *kiválóságért* való küzdelem. ¹⁾

Ily értelemben azután hiába beszélünk a »*béke áldásairól*«, hiába akarjuk a társadalmat és a műveltséget békés meg-egyezésekre, »*szerződésekre*« visszavezetni (ROUSSEAU, SPENCER); hiába kötjük azok eredetét humanismushoz, felebaráti szeretethez (COMTE, LOTZE); a béke és az emberszeretet semmit sem alkottak; a műveltség minden alkotása az erőszak, a faj küzdelem, az idegen letiprásának műve. A történet más szeretetet, mint a faj szeretetet és osztályszeretetet, azaz *syngenismust* nem ismer és nincs az a társadalmi intézmény, akár-mily humánusnak lássék is, melyet ne a fajgyűlölet és a syngenismus hozott volna létre. ²⁾

És itt lép föl a *háború* a maga hatalmas műveltségiör-ténelmi jelentőségében. A béke műveit ez hozta létre és ez tartja fenn. Méltó társa ebben a *kereskedelem*, mely még intenzívebb fajküzdelem. Ez az idegen kizsákmányolása ma épp úgy, mint az ó-korban; és ahol a fegyver éle hatástalan is, ott a kereskedelem biztos sikert arat. ³⁾

Ily értelemben azután a béke és a műveltség ma még éppen nem jelenti a harcz megszűntét, hanem csak az ősi fajküzdelem más és más formáját és csak annyiban vagyunk jobbak kannibál-őseinknél, hogy a gyűlölt idegent nem faljuk fel, hanem szolgálatra kényszerítjük és kizsákmányoljuk. Egész műveltségünk és békénk ma még csak az, hogy megtűrjük egymást, egymás sebesültjeit gyógyítjuk, foglyainkat kicserél-jük és harczainkat lehetőleg késleltetjük, mert fajfentartásunk így követeli. Az állam maga egy szakadatlan osztályharcz és állandó fegyverkezés kifelé, és hogy mit jelent a fékevesztett béke egy államra és nemzetre nézve, arra Babylon és a császári Róma szörnyű intő például szolgálhatnak.

Azt azonban még sem tagadhatjuk, hogy a fajok ke-veredése idők folytán enyhíti a fajok ellenséges viszonyát és a harcz kegyetlenségének élet csorbitja. Hogy fogal-

¹⁾ BOURDEAU 142.

¹⁾ GUMPLOVICZ 2.'37.

³⁾ GUMPLOVICZ 216. A háború kulturhist. jelentéséről lásd RANKE: Weltgeschichte I. 120.

műnk legyen arról, miként viselték régen a faj háborúkat, olvassuk csak UNI egyiptomi hadvezér harci tudósítását úgy 2000 évvel Kr. e. »Ez a hadsereg (t. i. az ő serege) – írja – békében haladott: kényekedve szerint hatolt be a hirusaituk országába. Ez a hadsereg békében haladott: elpusztította a hirusaituk országát. Ez a hadsereg békében ment tovább: kivágta fügefáikat és szőlőültetvényeiket. Ez a hadsereg békén ment tovább: leégette minden gabonájukat. Ez a hadsereg békén ment tovább: myriádszámra lemészárolta katonáikat. Ez a hadsereg békén ment tovább: elhurczolta embereiket, asszonyaikat, gyermekeiket roppant számban, mint élő rabokat, aminek ő szentsége (a fáraó) jobban örvendett, mint bármi egyébnek.«¹⁾ I. Tigulti Palesarra assyriai király 1400 körül Kr. e. így írja le egyik hadjáratát a muskáják ellen: »Tete-meikkel raktam meg a mélyedéseket és a hegyormokat. Lenyakaztam őket és fejeikkel megkoszorúztam városaik falait; számtalan rabszolgát, zsákmányt és kincset hódítottam meg. Hatezren a fölkelők közül alájavetették magukat hatalmamnak és megcsókolták térdemet. Rabjaim lettek.«²⁾

Azt hiszem, hogy ez eléggé mutatja, hogy a fajuralom nem ismer békét, sem humanizmust. Itt a legyőzetés egyértelmű a halállal, vagy legjobb esetben a rabszolgasággal. Itt az egyén csak a nemzeti lét szűk keretében érvényesülhet. Hogy pedig a rabszolgának milyen a sorsa ily exclusiv társadalomban, arra India szudrái elég bizonyosságot szolgáltatnak. Egyiptom gúlái, obeliszkjei és az ó-kori népek hatalmas templomai valóban nem a kővé vált áhítat, hanem a milliók kővé vált könyei és sóhajai.

De a fajok keveredése csak előrehaladt és K. e. 600 körül Ázsia, Afrika és Európa találkozási pontján már megváltozik a hatalom mérlege. Az exclusiv társadalmakban kívül is, belül is megindul a fejlődés az egyensúly felé. Mózes már az idegenekkel való jó bánásmódot hangoztatja, bár rendszere még nagyon exclusiv. De Ézsaiás próféta 600 körül már megjövendöli a világbéke eszméjét. »És lakozik – úgymond – a farkas a báránnyal és a párducz a kecskefiúval fekszik;

1) ²⁾ MARCZALI H. A nemzetiség tört. bölc. szemp. 1905. 13.

a borjú, az oroszlánkölyök és a kövér barom együtt lesznek.«¹⁾
 »Az napon nagy járt út lészen Egyiptomból Assyriába, és bémegyen az assyriabeli ember Egyiptomba és az egyiptombeli Assyriába és barátságosak lesznek.«²⁾ »Ki a pogányok között ítéletet tészén (a messiás) és sok népeket megfedd, hogy az ő szabályajokból kapákat és az ő dárdájukból sarlókat csináljanak és egy nép más nép ellen fegyvert ne fogjon.«³⁾

A vendégjog, mely eddig ismeretlen volt, ekkor lép fel először az erősen kevert főnicziai kereskedő-társadalomban.⁴⁾

Ugyanekkor az indiai királyfi, a nemes Buddha, koldús-philosophiájában megtagadja a kasztrendszer és abrahaminis-must, egyenlőséget és testvériséget hirdet az egész világ számára és béketörekvéseiben annyira megy, hogy még a növények irányában is szeretetet hirdet. O már annyira szembe helyezkedik az élet kezdetével: az absolut harcczal, hogy végcélul a teljes lemondást: a nirvánát, a halált állítja fel.⁵⁾ És ugyanekkor a hellén philosophia is szembe helyezkedik az ő árja-világfelfogással. SOKRATES és PLATON szakítanak már a hellen mythológiával, hadat üzennek már HOMEROS-nak és HEZIODOS-nak. PLATON már egyetemes emberi alapon akarja az államot construálni és a stoikusok, epikureusok és skeptikusok már az egész emberiségre kiható törvényeket, szokásokat és vallást hirdetnek.⁶⁾

És ezen egyetemes emberi törekvésekkel párhuzamosan az állam is mindinkább kilép exclusivitásából, mindinkább elveszti faji jellegét és *világállammá* fejlődik ki. Az első példát erre a perzsák adták, kik könnyű szerrel döntötték romba a rozoga egyiptomi és babyloniai államokat, de csekély számuknál fogva uralmukat csak *békés* eszközökkel: a vallási és nemzetiségi türelem alapján tarthatták fenn. Ők az elsők, akik a legyőzött népeket nem fűzik rabszíjra, és az ő uralmuk a katona- és adószedésen túl nem is ment. Ezt

¹⁾ Ézsaiás XI. 67-68.

²⁾ XIX. 23.

³⁾ II. 4. u. o.

⁴⁾ R. V. IHERING: Vorgeschichte der Indoeuropäer (1894) 44.

⁵⁾ H. ST. CHAMBERLAIN: Die Grundlagen des XIX. Jahrhunderts (1907) I. 228.

⁶⁾ SCHWEGLER: A philosophia tört. (Phil. írók tára XIX.) 156.

követelte fajuk fentartása, mert különben uralmukat ily óriási területen meg nem alapíthatták volna. ^{x)} És midőn Nagy Sándor a már teljesen semitisált perzsa világbirodalmat megdöntötte, csak ismétlődik az előbbi kép: a győztes hódító csekély számú árja népe élén uralmát csak úgy biztosíthatja, ha a birodalmat előbbi formájában változatlanul meghagyja annyira, hogy magát is és övéit is perzsákká változtatja. E birodalom még békésebb alapon nyugodott, mint az előbbi; hiszen a Jon-tengertől az Indusig, a Kaukázustól Nubiáig uralomra képes árja nép nem is volt már; egy nyelv és egy műveltség uralkodott mindenfelé. A hellén világ immár teljesen beolvadt az általános semitismus tengerébe és a hellenistikus műveltség érzéki materialismusa, lyrai túltengése, philosophiájának fecsegő sophisticakaja mind oly vonások, melyek a sémita világ műveltségének is uralkodó vonásai. Csak a külső volt itt hellén, a lényeg sémita volt; és bár mindenki e birodalomban hellén voltával dicsekedik, a trójai hősök még a thessalokat sem tekintenék többé ivadékaiknak. És e hellenistikus műveltség mindent összeegyeztető és kiegyenlítő eclecticismusa teljes összhangban van az államnak is mindent nivelláló békés irányával. A maczedon királyok, a Seleucidák és Ptolemeusok minden vallást és nemzetiségi törekvést acceptálnak, alattvalóik tetszésük szerint köztársaságban és királyságban is élnek, gondolat- és vallásszabadság van mindenfelé, az uralkodók az adónál többet nem követelnek. E békés állapot azonban nagyon szomorú képet mutat akkor, ha meggondoljuk, hogy e hellenistikus világ minden eredeti gondolatot és határozott életcélokat nélkülöző vegetáló társadalom, minek oka épp az, hogy nincs benne egy életrevaló faj sem, mely uralmat és műveltséget teremteni tudna. E békés állapot csak gyengeség és hanyatlás az anarchia és barbarismus felé. E béke valóban csak előfutára volt a szörnyű társadalmi harczoknak és a rabszolgák felülkerekedésének. Hiszen elég csak arra gondolnunk, hogy a fajilag legtisztább Spártának ez időben már csak 100 birtokos dór családja van, és az állam ügyeit felszabadított heloták intézik. ²⁾ És Atheneben ugyan-

¹⁾ GOBINEAU: Ungleichheit der Menschenracen (1900) III. 34.

²⁾ GOBINEAU: u. o. III. 122.

ekkor 21.000 polgár és 10.000 metoikus mellett 400.000 rabszolga él. ¹⁾ Ha a világbéke a belátástól, humanizmustól és általános műveltségtől függne, úgy annak alapja le volna már rakva e hellenistikus társadalomba, de mint KIDD ²⁾ jól mondja, a világtörténelem nem értelmi, hanem érzelmi, azaz faji, vérbeli processus, mely a belátástól teljesen független. Ez a népkeveredési processus teljessé vált akkor, mikor Róma a Földközi-tenger medencéjére kiterjeszté hatalmát. Róma nem is hódít már, csak rendet csinál a szomszédságban, végül annectálja egymásután a szomszédokat, mert átlátja, hogy az örökké zavargó, minden nemzeti és állami életet nélkülöző népeket másként nem fékezheti, hacsak erőszakkal alá nem veti magának. Pártot minden országban könnyen szerezhetett és az országok megérve a szolgaságra, tényleg szinte maguktól hullanak Róma ölébe. Csak két támadó háborút indított: a Karthago és a Júdea elleni háborút. Ezek már faji háborúk és lefolyásuk is oly irtózatossá, mint Egyiptomban és Assyriában láttuk. Az elsőt az erősen árja köztársasági Róma viszi végbe, az utóbbit pedig a semitizált császári Róma germán légiói hajtják végre.

E fajháborúk után egy hosszú fajkeveredési folyamat nyert befejezést. Az egész Földközi-tenger környéke egy chaotikus társadalom minden nemzeti jelleg nélkül; különböző össze nem való fajok rendetlen keveréke. Ez a semitizált császári Róma, melyben a sokféleség a nagyszámú sémita népek révén ragasztékul az afrikai feketék rabszolga természetét, zsarnoki szeszélyét, szertelen fantáziáját és sensualista materializmusát vette fel.³⁾ És ime, amit a faji állam hírből sem ismert, azt a chaos megvalósította: Augustus császár Janus templomát bezáratta és a világbékét kihirdette.

A külső béke a germán fajjal folytatott védelmi harcoktól eltekintve, megvolt ugyan alapítva, de mi volt a belső békével, zátonyra jutott-e? Korántsem. A felszabadult ősfajok a rabszolga egész gyűlöletével vetették magukat a tőlük teljesen idegen civilizatioara, melyet őseik véres verejtekkel emel-

¹⁾ GOBINEAU: u. o. in. 97.

²⁾ B. KIDD: Társadalmi evolutio. (Akad. k. 1905) 60.

³⁾ GOBINEAU III. 358. u. o.

tek az uralkodó fajnak. És midőn CARACALLA 214-ben K. u. a római polgárjogot az egész birodalomra kiterjesztette, nem szabadított fel senkit sem, csak fékétől fosztotta meg a nyomorult rabszolga-világot, melynek tombolása most már határt nem ismert. A várva várt béke helyett tömegharczok, csoport-érdekek, anarchizmus és socialismus tépázták az Orbis Romanust.

Ha volt állam, mely a békét és az általános boldogulást komolyan akarta, úgy a római birodalom az volt főleg a »jó császárok« korában. A legnagyobb bölcsek kormányozták azt az egyetemes emberszeretet szabályai szerint. Nemzetiségi önállóság, gondolat- és vallásszabadság biztosítva voltak. Egyetemes emberi volt minden: az irodalom, a vallás, a jog egyaránt. Háttérbe szorult minden, ami Róma hőskorára emlékeztetett, hogy helyt adjon a semitisált cosmopolia Rómának. Septimius Severus Hannibal szobrát Rómában a Scipiók és Fabiusoké közt állítja fel! És mégis, amely mértékben érvényesült a béke és humanizmus, oly mértékben lazult az állami rend és vele együtt hanyatlott a műveltség, fogyott az alkotó erő, fajult el az erkölcs és terjedt a barbarizmus.

De ne gondoljuk ám, hogy a barbarizmus az északról törő germánoktól ered; a barbárok a kevertvérű római meszticzek voltak; ők rombolták össze a római műveltséget, nem a germán harcosok.¹⁾ Mily törpe egy Nagy-Teodosius, ki a philosophiai iskolákat bezáratja, egy Theodorikhoz képest, ki oly tisztelettel hajlik meg a görög-római cultura alkotásai előtt. És valóban, ami nagyot a Caesarok Rómája csak fel tud mutatni, az mind a túlnyomóan germán légiókból indult ki; nélkülük sem állam, sem civilisatio nem volna már régen amaz elfajult chaosban, melyről Tiberius oly megvető gúnynyal jegyzé meg: *o homines ad servitutum paratos!*²⁾

A germán légiók nélkül régen elpusztult volna a római civilisatio, melynek romjain isszonyú rabszolga-garázdálkodás következett volna és az utókor alig tudna valamit a görög-római világ nagyságáról. Itt láthatjuk, mit jelent a társadalomra és műveltségre nézve a faj, nélküle nincs állam, sem

¹⁾ GOBINEAU u. o. III. 420-425.

²⁾ TACITUS: Annales III. 65.

műveltség; nélküle a béke csak szélcsend a fékevesztett tömegszenvédély tomboló vihara előtt; nélküle a humanismus csak olyan, mint a sírhant fölötti viráglepel, mely takarja az alatta végbement enyészetet.

Ily társadalomban nem csoda, ha a keresztyénség is kiforgatva faji jellegéből, megfosztva tiszta eszményiségétől, materiális céloknak alárendelve, össze nem való elemekkel összetákolva, paganisálva, hellenisálva és mindenek felett semitisálva jutott a germánok örökébe.¹⁾

A római császárság classikus példáját szolgáltatja annak, hogy sem az absolut vérkeveredés, sem a jogállam, sem az általános műveltség és humanismus nem képesek a békét biztosítani. Ezek ugyan csökkenthetik a népek ellenséges hajlamait és az államok között bizonyos békés megállapodásra, hatalmi egyensúlyra is vezethetnek; sőt, ha szabad nagyon idealistikusan gondolkodnunk, végelemzésben tán le is dönthetik az ellenséges válaszfalat a nemzetek között, külső hódító háborúknak tán véget is vethetnek, de a külső és belső békének biztosítéka mégis csak az erős és harczias állam.

A népvándorlás csapásai ellenében a római birodalom épp ezt az erős állami szervezetet nélkülözte; a birodalom hemzsegett ugyan a sok légiótól, de más állam, mint a hadsereg uralma, nem is volt. Semmi egység sem volt a rikító chaosban; erős uralkodó faj hiányában nem volt itt uralkodó család, csak császárok uralkodtak, és ezek hatalmát nem a méltóság, hanem tehetségük és légióik száma határozta meg. Középpontja sincs a cosmopolita birodalomnak: Milano, Antiochia, Köln, Trier mind ideiglenes fővárosok; sőt vannak császárok, akik egész életüket úton töltik, anélkül, hogy provinciáik holletüket sejhethnék is. És állami lét hiányában hiábavaló volt e cosmopolita világ békés szándéka, meg kellett törnie egy erős hódító faj szörnyű csapásai alatt.

Hogy továbbá az absolut vérkeveredés és a humánus jogállam a belső békét egyenesen aláássák, arra megint classicus példa a cosmopolita római birodalom. A jogállam végelemzésben mindenütt az évezredes szolganépeket juttatja felszínre,

¹⁾ CHAMBERBAIN u. o. 353-366. Úgyszintén W. E. H. Lecky: Sittenslesch. Europas (1904.) 326-337.

melyek az uralkodó faj műveltségét képtelenek megérteni, azt csak rombolhatják, anélkül, hogy helyébe újat tudnának állítani. A humánus jogállam végelemzésben mindig csak az ősfajok romboló ösztöneit szabadítja fel, melyek először a nemes faj műveltségét érzékiségüknek és materialista igényeiknek megfelelően átalakítják, jobban mondva, eltorzítják, azután megsemmisítik. A nemes faj vére már csekélységénél fogva sem lehet képes arra, hogy a tömeget megneemesítse és kulturképessé tegye; azonkívül a nemes vér, mint a nemes virág, nehezen plántálható át, és nem mindenütt ver gyökeret, mint a burján. És ahol a nemes faj vére a tömegbe hatol, ott csak lelki nyugalmától fosztja meg azt, fölláztatja, forradalmakba, parasztlázadásokba kergeti bele; romboló ösztöneit csak fokozza, anélkül hogy teremtő erővel és kulturképességgel ruházná föl lelkét. Ez a tömeg a Dózsák, Geyerek, Götzök és Mirabeauk, a bastard nemesek kapzsiságának vak eszköze a *haladásnak* nevezett tömeguralom érdekében.

A világbirodalom ily viszonyok közt sem a külső, sem a belső békét nem valósíthatja meg; és itt mellékes, vajjon a stoicismus, vagy a keresztyénség képezi-e alapját; és mellékes, vajjon *imperium Dei*, vagy *impérium mundi* a neve. A világbékét senki sem hangoztatta inkább, mint VII. Gergely pápa, pedig az ecclesia militansnak ő a szellemi alapítója. És Nagy Károly Dei gratia császársága a keresztyén vallás alapján még harcziassabbá vált, mint elődje, a gyenge római császárság, főleg midőn a frank császárságból német-római császárság lett. Hisz a mai európai államok épp ez utóbbi birodalom hódító törekvései ellen jöttek létre.¹⁾

Kétszeresen vált harcziassá e világbirodalom, mikor az antigermán és türelmetlen jesuitizmussal lépett szövetségre. Mily békés aránylag ehhez képest a nemzeti állam, arról fogalmat alkothatunk akkor, ha egymással szembeállítjuk Medici Katalin uralmát II. Fülöpével, Vérengző Máriaét Erzsébetével; vagy összehasonlítjuk Colligni és Bourbon Henrik politikáját a Guisekével, de különösen a nagy Wallenstein német nemzeti politikáját az edictum restitutionis jezsuitapolitikájával?²⁾

¹⁾ MARCZALI: E. i. m. 37.

²⁾ O. v. CORVIN U. W. HELD: Weltgeschichte VI. 30.

És hogy a világbirodalmak egyetemességüknél fogva mennyire ellenségei a műveltség- és államalapító fajnak és viszont mennyire úttörői a tömeguralomnak és barbarismusnak, azt a déleurópai félbarbár, socialista és anarchista társadalmak ma eléggé mutatják. Az olasz és spanyol renaissance a longobárdok és gótok műve volt, de az inquisitio kiirtotta őket és a mai *román* elnevezés nem is a geográfiai, sem nyelvi, avagy faji, hanem társadalmi elnevezés és vonatkozik egy sokszorosan összekevert félbarbár népchaosra.

A világállam még egyszer és utoljára emelte föl fejét a germánság ellen, ez alkalommal a forradalom által chaossá degradált Franciaországból indult útnak, Európát alapjában megrázta, de elvégre is a germán faj szikláján megtörve, leáldozott örökre. Nagy Napóleonban a francia forradalomtól felszabadított ősfaj véres boszút állt a germánságon évezredek elnyomatásáért, de a germán faj uralmát és műveltségét megdönteni mégsem tudta?*)

A germánság a chaos világbirodalmi törekvései ellenében épp a faji, a nemzeti lét szempontjából állítá fel a világbéke eszméjét. Ez új, eredeti germán gondolat. A béke itt nem a eosmopolitismus és fajkeveredés következménye, hanem politikai érdek: a faj, a nemzeti lét biztosítója. A világbéke ily formában megvalósítható, mert biztosítója épp az, ami Rómában hiányzott: *a nemzeti lét és az erős állami szervezet.* Itt valóssággá kezd válni Vegelius mondása: *Si vis pacem, para bellum.* A világbékét ily formában IV. Henrik francia király állította fel, utána pedig a forradalmi törekvések elnyomója, a nagy germán restaurációnak és a szent szövetségnek 4eike, Metternich herceg.²⁾ A germán világbéke eszméjét ily értelemben szolgálták a nagy békeconferenciák: a westfaliai, az utrechti, a bécsi és berlini congressusok, úgyszintén az 1848-iki brüsseli békegyűlés, az 1867-iki genfi conventió és a hágai békeconferentia.

IV. Henrik francia király volt az első germán, a ki a germán világban a világbékét formulázta, aki mondhatnók,

¹⁾ CHAMBERLAIN: U. O. II. 1016.

²⁾ Ch: SEIGNOBOS: A jelenkori műveltség története. (Szerb ford. a Knyizseвна Zadrugában 190.)

a világbékének modern formáját állította föl. Tíz királyságra és öt köztársaságra akarta Európát felosztani *nemzeti* alapon. Minden állam köre ezzel pontosan meg lett volna határozva és a vitás kérdések békés úton európai conferentián lettek volna elintézendők. Szándékának komolyságát azzal is igazolta, hogy országában nem mercantil, hanem physiocrata gazdálkodást vitt be, ami annyit jelentett, hogy Franciaország legyen legnagyobb fokban agrár ország és pl. Hollandia legyen iparos ország, így azután könnyen fogják egymás terményeit kicserélhetni és béke lesz közöttük.¹⁾

Ámde a világbékének ily *nemzeti* alapon való formulázása nemcsak hatalmi egyensúlyt és békét, hanem teljes harczyi készültséget is jelentett és a király maga is mindenekelőtt jó, harczra képes hadseregről gondoskodott. Békepolitikája nem csak annyiban volt harczyias, hogy Európát a török ellen akarta egyesíteni, hanem abban is, hogy éle épp az universalis Habsburg-birodalom ellen irányult, mely nemzeti alapon nyilván semmivé vált volna.

Így üti föl fejét a germán világbéke mögött a szörnyű harminczéves háború, mint a hágai conferentia mögött a gyilkos orosz-japán háború.

Mily óriási különbség van tehát a germán béke és az augustusi világbéke között! Itt egy gyöngé, végnapjait élő állam és műveltség stoikus lemondása és teljes elerőtlenedése juttatja kifejezésre a békét, ott egy életrevaló ifjú nemzet léte és jövő nagysága érdekében tűzi ki a béke zászlaját.

IV. Henrik terve nem valósult meg, de Európa még sok véres harezot fog kiállani, hogy a végén mégis ehhez a harczyias nemzeti békéhez jusson el. Igaz, a harmincz-éves háború óta lefolyt áhborúk sem voltak meddők, sok új államnak és nemzetnek adtak létet, megteremtették a mai gyarmat-hatalmákat, belevonták a történetbe az egész földgömböt és ezzel éppen lehetővé tették azt, hogy Henrik király európai békéje a jövő-ben mint igazi világbéke szerveztessék.

Egy nagy akadálya azonban így is van a világbékének, amelyen csak hosszú véres faj küzdelmek után küzdheti át magát: ez a modern jogállamok forradalmi alapja, mely az

¹⁾ BALLAGI ALADÁR: Colbert (1887.) I. 142.

alantas osztályok anticulturális, romboló és kapzsi törekvéseit juttatja felszínre. Épp e forradalmi törekvések modern formája a mi *nemzetiségi harcaink*, melyek a socialsmussal és anarchismussal együtt a faji harcok régi brutalitásait mind jobban megújítják, úgy hogy e tekintetben kitűnően jellemezhetjük korunk küzdelmeit GRILLPARZER költő szavaival: *Von Humanität durch Nationalität zur Bestialität!*

A világbéke megvalósítását előbb, mint láttuk, a világhatalom kísérletté meg, de sikert nem ért el és művét a nemzeti állam vette át, mely a külső békét illetőleg legalább a biztos siker reményével kecsegtet. A belső béke azonban a faji ellentétén kívül hosszú történeti ellentétén is alapszik és erős állami kényszer nélkül mindenkorra bizonytalan marad.

Most vizsgáljuk meg, hogy a *világvallás*, *világmíveltség* és a *közgazdaság*, mint elsőrendű történeti tényezők, mennyire hathatnak a béke biztosítására. Ezek közül a két első az érzelmekre hat és mint ilyenek nevelő, nemzetalkotó tényezők.

A világvallások közül a béke eszméje legteljesebben van kifejezve a *buddhizmus*-ban, mely minden küzdelmet, még az életet is tagadja; amely ha nem is a testi, de a lelki öngyilkosságot teszi legfőbb princípiummá.

A másik keleti világvallás: a *mohamedanizmus* a békét is és a legvérengzőbb támadó harcot is fejezi ki. A Korán nem tesz különbséget faj és faj között, az emberek közt más, különbséget, mint a hitet, nem ismer.¹⁾ Mohammed azonban egy határozott politikai céllal: az arab világbirodalommal kötötte össze vallását és ezzel harciassá, támadóvá tette, minek következménye az, hogy a perzsák és a beduin arabok vallásilag is elszakadtak a hódító városi araboktól; az arab világbirodalom pedig szörnyű küzdelmek közepette annyi darabra esett széjjel, ahány leigázott nemzetből csak állott, hol a mohamedanizmus vált uralkodóvá, ott a fajok keveredése szertelenné vált, nyomában azonban a fekete ősfaj romboló ösztöne mind jobban érvényesül és a Mádi-birodalom vadságai szörnyű előjátéka a mohamedán világ jövőendő képének: a teljes elbarbárosodásnak.²⁾ A mohamedanizmus

¹⁾ Korán 49. fejelet. MARCZALI e. i. m. 43.

²⁾ ADOLF HARPF: Morgen u. Abendland. 313.

ily viszonyok között képtelen úgy a külső, mint a belső béke megvalósítására; míg a buddhizmus, mely világi célokhoz nem köti magát, képes volna ugyan legalább a külső béke megvalósítására, de mert a lelki életet is érintetlenül hagyja, mert az egész vallás csak negatív elveket tartalmaz, hatástalan és a béke szempontjából közömbös.

Ha most a *keresztény* vallásra térünk át, nem tagadhatjuk e fenkölt vallás határozott békés irányát. Békés volta már abban is látszik, hogy eredetileg a világírtó messianizmus ellen irányult. Ez a Galileában élő árja nép hatalmas tiltakozása a messianizmus materializmusa és világtipró törekvései ellen.¹⁾ »Az én országom nem e világból való«, monda e vallás isteni alapítója és az árja faj transcendentális világát nyitá meg. Ez a vallás nem a lemondást, a halált, hanem az életet, de nem a földi, hanem a legeszményibb lelki életet hirdeti. A harcz ugyan szintén kifejezést talált e vallásban. »Én nem békességet hoztam, mondja Jézus, hanem háborút; és én miattam az apa ellensége lesz fiának, az anya leányának; és ahol egy tűzhely körül öten vannak, hárman ellenségei lesznek a kettőnek és ketten a háromnak.«²⁾ Ámde ez a harcz, melyet Jézus kilátásba helyezett, csak védelmi harcot jelentett, korántsem támadó harcot, türelmetlenséget. GOBINEAU legjobban fogta föl a kereszténységet, midőn azt írja, hogy a kereszténység nem jelent külön civilisatiót, de minden civilisatio mellett megfér és tiszta transcendentalizmussal épp arra alkalmas, hogy minden civilisatiót megnemesítsen.³⁾ És úgy hiszem, hogy a kereszténység épp azért, mert nem köti magát egy civilisatiohoz sem, mert a földi élet minden formáján, az államon is túteszi magát, a legalkalmasabb arra, hogy a fajokat és nemzeteket kibékítse. Ez az értelme a mély mondásnak: »Add meg a császárnak, ami a császáré, Istennek, ami Istené« A kereszténység az államot sem nem tagadja, sem el nem ismeri, hanem egyszerűen közönyös a földi lét minden formájával szemben.

Sajnos azonban, az egyház a kereszténységet nem min-

*) CHAMBERLAIN: u. o. I. 280.

2) Lukács evang. XII, 52-3.

3) GOBINEAU U. O. I. 86.

dig transcendentális magaslaton hagyta meg, hanem világoralmi célokkal kapcsolván össze, harciassá, türelmetlenné tette és a kereszt jelvénye alatt gyakran vérbe fojtotta a világot.¹⁾ És a nemzeti államokra támaszkodó reformatio bizony egy lépéssel sem vitte előbbre a világbékét.

Jézus isteni tanai azonban az 1200 óta mindjobban erősödő *germán műveltség* szárnyain mindinkább előtérbe lépnek és a világbéke a nagy gondolkodók irataiban mind több és több apostolra talál. A XVI. században a fenkölt szellemű MORUS TAMÁS Utópiájában igazi keresztény értelemben akarja a világbékét valósággá tenni. Ő ugyan vértanúi halállal lakolt, de tanait később H. GROTIUS, Sr. PIERRE apát, SAINT SIMON, FOURIER és a germán cultura két oszlopa: KANT²⁾ és GOETHE a germán műveltségtől elválaszthatatlanná tették. És GOETHE csak tolmácsa a XVIII. sz. philantropiájának, midőn azt mondja, hogy ő a nemzeti gyűlölséget egyáltalában nem értheti; hogy gyűlölhethné ő a francziát, mikor műveltsége nagy részét neki köszönheti? Ő el tud képzelni oly állapotot, mikor valaki más nemzet emelkedésén úgy örül, mintha annak tagja volna.³⁾

És valóban a keresztény tanoktól áthatott germán műveltség a leghathatósabb előmozdítója a népek kölcsönös megértésének és békéjének. Hiszen elég csak arra gondolnunk, mennyire türelmes, békés és igazságos a tudós ember és mily durva, érdes az, ki örökké késsel vagy kalapáccsal keresi kenyerét.

Azonban a kereszténység és a germán műveltség békéltető hatását nagyon is túlbecsülnők, ha azt hinnők, hogy az a tömegekre, társadalmunk alsó rétegeire is érvényes. Amit egy KANT és a vele rokon véralkatú lelkek átérthettek és átérteztek, azt semmiféle iskola és semmiféle hatalom sem fogja a tömegbe beoltani, nem pedig azért, mert a tömeg minden civilisatióban a legyőzött, röghöz kötött anticulturális fajokból került ki és

*) Hogy a ker. egyház kezdettől fogva már ily türelmetlen és mindent felforgató eszközökkel támadta meg már a róm. császárságot és az alapjában véve türelmes császárság üldözéseit zúdította magára, lásd W. LECKI: Sittenschichte Europas (1904.) 346-371.

²⁾ KANT: Vom ewigen Frieden.

³⁾ MARCZALI: U. o. 73.

mint ilyen sem vallási, sem erkölcsi, hanem kizárólag természeti törvények hatása alatt áll. Túlhaladott álláspont ma már a XVIII. sz. philantropjainak egyenlőségi fictiója.¹⁾ Amióta a nagy GOBINEAU hatalmas művét a fajok egyenlőtlenségéről megírta, azóta nem lehet kételkednünk abban, hogy minden műveltség és minden u. n. világvallás is csak egy bizonyos faj műve, mely annak életétől és uralmától elválaszthatatlan. Ezt más fajjal meg nem értethetjük, hacsak az illető kulturái vérevel együtt beléje nem oltjuk. Hogy pedig a kereszténység már eredetileg is mennyire faji mozgalom, egy a germán fajjal legalább is közel rokon faj műve, azt CHAMBERLAIN teljesen bebizonyította.²⁾ Ez a vallás a germán lélekben vert gyökeret; ABAELARD, SCOTUS ERIGENA, DUNS SCOTUS, ASSISI SZT. FERENCZ, ROGER BACON, LUTHER, KANT, GOETHE, a germán cultura ezen oszlopai egyúttal a tiszta kereszténység apostolai is. De a nagy tömeg kereszténysége mindenkor távol fog állani az igazi kereszténységtől, úgyszintén a germán faj kulturájától is; és itt hiába minden szószék, hiába minden iskola, népkönyvtár vagy szabad lyceum; aki a nagy tömeg lelkébe belát, nem talál benne mást, mint durva fetisizmust, materialista életcélokat és mély gyűlöletet a művelt »úri osztály« és műveltsége ellen. És mi lenne, ha államaink katonai jellege megszűnnék, ha a tömegnek a gyűlölt »uraktól« nem kellene rettegnie? A történelem sok szomorú példával felelhetne erre. A rabszolga-háborúk és parasztlázadások mindig a békés idők, állami lazulás és hanyatlás korára estek. Es míg államaink intézői nagyobbára még a nemesebb fajokból kerülnek ki, föltehetjük, hogy a keresztény vallás és műveltség hatása alatt a külső békét illetőleg bizonyos megállapodásra, hatalmi egyensúlyra komolyan fognak törekedni, és azt talán el is fogják érni; de a tömeggel szemben a béke biztosítékát másban, mint erőszakban el sem képzelhetni. És jaj annak a nemzetnek, melyben a tömeg ragadja magához az uralmat, vége lesz ott az államnak, a kereszténységnek, a műveltségnek, de vége lesz a külső és belső békének egy-

¹⁾ POBEDONOSZCZEW: Streitfragen der Gegenwart 25. GUMPLOVICZ: U. o. 377.

²⁾ CHAMBERLAIN v. o. I. 266.

aránt. Franciaország a forradalomtól a restaurációig szomorú példaul szolgálhat.

Ami végül a gazdasági tényezőket illeti, bizonyos, hogy a munka általános haladása, a gyár tüze, a személyek és áruk forgalma, az általános solidaritás a vagyonszerzésben, a békés élvezetek erősödése és mindenek felett *a töke kosmopolitismusa* mind oly okok, melyek a béke tartóssága mellett szólnak. De viszont épp ezek a háború okai is; ezek csak késleltetik a háborúkat, de a robbantó anyagot csak halmozzák és a jelenkor háborúi, ha nem fajháborúk, hát akkor a kereskedők marakodásai a haszonért.¹⁾

Mindent összevetve, most már mondhatjuk, hogy a világbéke okai ma már nyomósabbak, mint a háborúk okai. A nemzetiségi és kereskedelmi harcok még sok vérbe fognak ugyan kerülni. E törekvések ugyanis el akarják osztani Angliát, Németországot, Oroszországot; meg akarják semmisíteni Ausztriát és Törökországot. Ez ugyan nem fog bekövetkezni, de így is minő csataterék, minő romok! Nem szabad elfelednünk azonban azt sem, hogy a hágai békeconferentia Angliának és Amerikának volt első sorban érdekében, hogy óriási birtokaikat zavartalanul megtarthassák továbbra is. Oroszország pedig keleti suprematiját Japánnal szemben így vélte legjobban biztosítottnak. Ez a germán béke valóban elsőrendű nagyhatalmi érdek: a hatalmi egyensúly évszázados érdeke. És ha minden más garantiától el is tekintünk, ez a nagyhatalmi érdek tán mindennél nagyobb biztosítéka a világbéke megvalósításának. Loke fiai immár kezdenek jólakni és a jólakott ember szokott nyugalomával hangoztatják a béke áldásait. Hiszen csak reá kell tekintenünk a gyarmatosítás térképére, hogy a germán faj szellemi és hatalmi túlsúlyát azonnal észre vegyük. A germán fajnak legnagyobb képviselői pedig Anglia és az Egyesült-Államok úgyszólván az egész földet már kezükben tartják. Ami a térképen még látszólag függetlennek van feltüntetve – mint China – az is már részben az angolszászok hatalmi körzetébe tartozik. És az angol gyarmatpolitika, mintha maga előtt egymásután lejátszódni látná a múlt összes világbirodalmainak szomorú

¹⁾ LAVISSE: Európa politikai tort. átnéz. 153. (Olcso könyvtár.)

sorsát, az 1893-iki ottawai conferentia óta egyre jobban törekszik széthúzó gyarmatainak egységesítésére, sőt 1886-ban díjat is tűzött ki egy kielégítő tervezet kidolgozására, de minden kísérlet a gyarmatoknak az anyaállamhoz való szorosabb fűzésére eddig még kudarcot vallott. ¹⁾ Ily viszonyok között kinek lehet nagyobb érdeke a világbéke, mint ezen par excellence germán hatalomnak? Ez a faj pedig nemcsak a legnagyobb culturfaj, hanem a legnagyobb hódító faj is, mely előbb nem áll meg, míg a világot magáénak nem mondhatja. E mindent elnyelő, hódító voltát mindennél inkább kifejezi mythológiája. Tor isten leszáll az óriások országába és midőn megtudja, hogy ezek ereje abban van, hogy mindent felfalhatnak, versenyre kel fejükkel Lokéval. Egy teknőbe húst tesznek és a teknő egyik végéről Loke, másik végéről Tor versenyre kelnek egymással. Tor azonban látván, hogy ellenfele a csontokat is, sőt a teknőt is megeszi, felhagy a versenyenyel és elszörnyűködve visszavonul égi országába. A válúton azonban megkérdezvén Lókét rettenetes evési képességének titkáról, Loke lenéző mosolylyal jegyzi meg, hogy nem is ő versenyzett vele, hanem a mindent megemészítő tűz.²⁾ Ez a mythos mintha kifejezné a germánság világhódító törekvéseit és taktikáját: többet észszel, mint erővel! És a germán nemzetek, Európa nagy hatalmai ebben hű tanítványai ősüknek Lókénak. Ők ugyan nem az ördög fiai, mert Lökét azért még sem lehet a mi ördögünk sémita alakjával azonosítani. Nem szabad elfelednünk, hogy a germánok vallása naturalismus, mely az ördögöt az Istennel nem helyezi oly rideg ellentétbe, mint a Judaismus és a keresztény egyház.³⁾ Náluk Loke és Tor csak megszemélyesítői az ember rossz és jó tulajdonságainak, melyek csak együttvéve, egymás mellett teszik az egész embert. És hogy a germán faj mindent elnyelő természetét még a szellemi élet terén is kiemeljük, rámutathatunk a germán cultura legnagyobb képviselőjére: SCHAKESPEARE-re, akit méltán a legnagyobb plagiatornak is nevezhetnénk; aki elődeitől mindenfelől kész elbeszélése-

¹⁾ A. HARPF U. O. 320.

²⁾ H. TAINÉ: Histoire de la littérature anglaise I. 1.

³⁾ GOBINEAU U. O. IV. 70.

ket, egész beszédeket, személyeket, gondolatokat sőt mondatokat is átvett, melyekkel óriási műveit megalkotta.²⁾

Ezek után nem kételkedhetünk, hogy a világbéke a fajkeveredés, a keresztény vallás, a világműveltség és a munka erősödése mellett is csak úgy válhatik ténynyé, ha a germánység ősi hódító természetének megfelelően a jóllakottság határáig jutott el. És a hágai békeconferentia történeti fontossága éppen abban van, hogy e hódítás végének kezdetét jelenti. Garantiája pedig éppen az/amit az eddigi béketörekvések nélkülöztek: *a nagyhatalmi egyensúly egyetemes érdeke*, mely érdek teljessé lesz akkor, ha a közgazdaság, miként a vallás is, független a politikától és ezzel oly érdekközösséget teremt az államok között, mely épp a *nemzeti jólét, a faj és műveltség érdekéden* teszi fölöslegessé, sőt károsná a háborút és ezzel a militarismus igényeit is megfelelő minimumra szállítja le.

Aki a reformatio óta a világtörténet lapjait forgatja, nem fog kételkedni abban, hogy csaknem napjainkig a háború volt állandó állapota világrészünknek. Néhány évtized óta azonban sajátságos fordulat, mondhatnók, átmeneti állapot kezd állandósulni: *a felfegyverezett léke* állapota. Az előzőleg kifejtett békeokok mégis csak kifejtették hatásukat két irányban: *a türelem és a materialismus* irányában. Az előbbi az általános faj keveredés és a keresztény cultura hatása, míg az utóbbi a materialista ősfajok: a leigázott nagy tömeg fokozatos felszabadításának és vérbeli felszívódásának, úgyszintén a legújabb kor nagy tőkegazdaságának következménye. Az eddigi folytonos háborúk két főoka: a felekezeti türemetlenség és a világállami törekvés ma a felekezeti jogegyenlőségnek, az állam és egyház különválasztásának, valamint a gazdag és munkás *nemzeti államnak* adtak helyet. A nemzeti állam a belső erők fokozására és fejlesztésére helyezi a fősúlyt, ennyiben békésebb a hódító alapon álló világhatalomnál, de gyarmatpolitikájánál és intenzívebb kereskedelménél fogva a fegyveres erőt így sem nélkülözheti. Sőt az állami rend fentartása, a munkafelosztás biztosítása, a munka fokozása és az egész műveltség fejlesztése csak a fegyveres erőben, az erőszakban bírják biztosítékukat. A nemzeti állam *nemzeti* jellegében pe-

²⁾ LÁZO KOSZTITY: Rómeó és Júlia. Letopis III. 1908. 34.

dig eo ipso benne van a faj fogalma, ha sociologiai értelemben is. A faj pedig a harcztól elválaszthatatlan. A fajokat és nemzeteket az állam hozza létre; az állam forrása a nemzeti létnek épp úgy, mint minden műveltségnek; és ha az állam létrehozója a hódító erőszak, úgy az állam, a nemzet és a műveltség fentartója is csak az erőszak lehet.

Így lép föl a nemzeti állam, mint úttörője a hatalmi egyensúlynak, a fegyveres békének, biztosítója a munkának és műveltségnek, féke a tömeg romboló ösztöneinek.

És ha majdan a »fegyveres béke« le találná vetni magáról a nehéz fegyvert, az állam és műveltség romjain ismét tombolna a szörnyű kezdet: a bellum omnium contra omnes.

Itt lép föl a *Patriotismus* a maga létjogosultságával. És viszont itt dől halomra az *antimilitarismus* regényes kártyavára. A »munkás hazafiság«, a »béke áldásai«, a »munkafelosztás«, az »önművelődés« stb. mind oly hangzatos és üres szóvirágok, mint a »szabadság, egyenlőség és testvériség.« A munkás hazafiság csak járuléka és következménye a harcias hazafiságnak és e kettő között épp oly kevésbé van ellentét, mint a háború és műveltség között. Fajküzdelem mindez és a vértelen munkás hazafiság öre és biztosítója mégis csak az állig felfegyverezett harcias hazafiság.

Tévedéseink főforrása abban van, hogy mi a békét mindig a harcz ellentétéként fogjuk fel, holott az államban és a társadalomban ilyen béke el sem képzelhető, mivel az állam állandó küzdelem, akár socialis, akár gazdasági vagy osztályharcznak nevezzük is azt. Éppen olyan tévedés a műveltséget valami békés állapotnak tekinteni, mikor a történelem lépten nyomon az ellenkezőjét mutatja, azt t. i., hogy minden műveltség faji alkotás és épp oly műve és eszköze az erőszakos fajuralomnak, mint az állam. És ugyancsak a történet kivétel nélkül azt igazolja, hogy a békés életmód mindig maga után vonta az államnak és a műveltségnek halálát. A harmadik főtévedés abban van, hogy mi mindig az *emberiség* történetéről és annak *fokozatos fejlődéséről* beszélünk, holott a történet csak fajokat és faji műveltségeket ismer. Az emberiség állattani fogalom csak, de az erkölcsi világban és a történetben csak üres fictio. Csak teljes tudatlanság állíthatja azt, hogy a mi műveltségünk folyamánya, vagy

éppen fejlettebb foka akár az egyiptominak, assyriának, hellénnek, vagy éppen a hindunak. *) Ami végi a germánokü emberszeretetét illeti, arról csak szomorú és szörnyű dolgokat beszélhet a múlt és a jelen egyaránt.

Ne áltassuk tehát magunkat üres képzetekkel, maradjunk csak a történeti valóságnál, folytassuk tovább is még fokozottabb mértékben a hősök és nemzeti ideálok cultusát, legyen czélunk a béke, de fegyverkezzünk állig és akkor bizvást tekinthetünk még a messze jövőbe.

A mondottakból eléggé következik, hogy a világbékének egyedüli reális alapja a *nemzeti lét* és egyedüli biztosítéka az erős *nemzeti állam*. Csak ily béke egyeztethető össze a nagyhatalmi egyensúly világérdekével, csak ily béke biztosíthatja civilisatióink és culturánk fennállását és továbbfejlődését, csak ez felel meg a természettudomány alaptörvényének: a heterogen elemek folytonos kiegyenlítődésének és csak ez felel meg a természetnek és a való életnek, melyben a harcz megszűnése halált jelent. Minden más béke akár kosmopolitismusnak, akár humanismusnak vagy világszabadságnak nevezzük is, csak amolyan aranyhíd, mely az elbarbárosodás és biztos bukás felé vezet.

*) CHAMBERLAIN: u. o. II. 837.

KÖZLEMÉNYEK ÉS ISMERTETÉSEK.

A társadalomtan élettudományi alapjai.

Könyv a társadalmi darwinismusról.

Átolvastam és újra, meg újra forgatom egy könyvnek lapjait s azon tűnődöm, érdemes-e azzal komolyan foglalkozni. A könyv »L a critique du darwinisme social«, szerzője Novicow J. (Paris, Félix Alcan, 1910., 8°, pp. 407.) Azonban sajnosán tapasztalom, hogy a társadalomtani irodalom világszerte hemzseg a hasonló művektől, nálunk meg – kevés kivétellel – ilyenek közléséből áll. Jó lesz tehát mégis, ha csak elrettentő például is, reámutatni arra a módra, ahogyan tudományos követelésekkel föllépő könyveket írhat valaki anélkül, hogy a tárgyat illetőleg bármely irányban szakember volna és anélkül, hogy egyetlen saját gondolattal dicsekedhetnék. Ezt nem tekintve, bennünket magyarokat a Novicow könyve annyiban érdekelhet némileg, hogy a háború s általában az erőszak hiábavalóságának megvilágosítására fölhozza Magyarországot is (343. 1.), melyet 1849-ben teljesen levertek s a magyar nemzetet kiirtani mégsem tudták. Novicow különben lelkes szószólója a világbékének s egy európai államszövetségnek, amelynek vezetőjéül a francia nemzetet képzelem úgy, hogy az a saját képére alakítsa a többit. Ez az ő könyvének voltaképeni czélzata. Az egyes nemzetek fejlődésének legfőbb biztosítékát és eleven tevékenységüknek fokozását látja a világ összes nemzeteinek szövetségében, az egységessé vált emberiségben.

Hogy ehhez a következtetéshez eljuthasson, Novicow fölállít egy képtelen, egy merőben tudománytalan tételt. Azt elnevezi társadalmi darwinismusként és egy vaskos kötetben, 407 oldalon át czáfolja, kimutatva annak minden gyöngeségét, a benne rejlő minden ellentmondást. A tétel az, hogy az együttes gyilkolás (l'homicide collectif) az emberi haladás szülő oka. »Le darwinisme social peut être défini: la doctrine qui considère l'homicide collectif comme la cause des

progrès du genre humain.« (p. 3.) Novicow legnagyobb tévedése, mondjuk ki nyíltan, tudatlanságának legkirívóbb jele az, hogy ennek a tételnek az összes élő lényekre általánosításában látja ő a darwinismust magát is és azt hiszi, hogy a darwinisták erre a tételre esküsznek. Ez a tévedés, melyben NOVICOW-val nagyon sokan, így KRAPOTKIN is, osztoznak, egy rossz fordításból s egy metaphorának szószerinti értelmezéséből származik. A Novicow esete csak egy példája annak a sok zavarnak és félreértésnek, amelyekre, mint a struggle for life rossz fordításának következményeire, mi már ismételtelen reámutattunk.

Röviden itt is ki kellene fejtenünk, mi a darwinismus,, hogy megmutathassuk, mennyire nincs köze a darwinismusnak ahhoz a valamihez, amit NOVICOW társadalmi darwinismusnak nevez.

Különb sietünk NOVICOW mentségére megjegyezni, hogy ő, úgy látszik, DARWIN-tól magától semmit sem olvasott, nem is idézi DARWIN-nak egyetlen művét, egyetlen saját mondatát sem és a DARWIN követőitől vett idézetek nagy részét is félreérti. Az élettudományokból fő forrása LE DANTEC, aki maga is csak népszerűsítő és nem kutató szakember.

Azt lehetne talán kérdezni – mondja a társadalmi darwinismus meghatározásának szentelt első fejezet végén –, hogy nem helytelen-e kissé e név alkalmazása. Kétségtelen, hogy DARWIN KÁROLY semmikép sem felelős a tisztán élettudományi térre korlátozott elméletéből vont következtetésekért. De, mivel a DARWIN neve általánosan össze van kapcsolva a gondolat, hogy a fajok a létért való harc által tökéletesülnek, a darwinismus név igen helyesen alkalmazható (est très exactement applicable) amaz elméletre, mely az együttes gyilkolásban látja az emberi nem haladásának szülőökát.

Íme, a társadalmi darwinismusnak csak annyi köze van DARWINHOZ s a darwinismushoz, hogy a DARWIN neve a köztudatban – vagyis a DARWIN műveit illető igen általános tudatlanságban – kapcsolatos a létért való harcnak, mint a fejlődés tényezőjének, gondolatával.

Szerzőnk, könyvet akarván írni a darwinismusról, nem érzi szükségét annak, hogy a DARWIN műveiben is megnézzék, mi is hát az a darwinismus.

A darwinismus – sajnos, nem egészen tudvalévőleg – nem egyéb, mint amaz elméletek egyike, amelyekkel az élettudomány eredetileg egyforma élőlények utódainak különbözővé válását magyarázni igyekszik. Egyforma élőlények, esetleg egy és ugyanazon élőlény utódainak egymástól különbözővé válása által, e különbözőségnek állandósulása esetén, élőlényeknek új fajai keletkeznek, rövidebben, de kevésbé helyesen »fajok keletkeznek.« Jól meg kell azután

különböztetni új fajok keletkezését s az utódoknak a szülőktől, illetőleg az őszülőktől, röviden a vérbeli elődöktől különbözővé válását. Ezáltal nem új fajok jönnek létre, csak létező fajok alakulnak utódaikban, nemzedékről nemzedékre, mindinkább át. Az átalakulást nevezzük, bizonyos föltételek mellett, fajfejlődésnek, röviden, – de ismét csak a szabatosság árán megvásárolt rövidséggel – fejlődésnek. Most nem fejtegethető okokból föl kell tételeznünk, hogy az élőlények mindenik fajának nemzedékei különböztek egymástól az illető faj kifejlődésének különböző fokain éppen úgy, mint ahogyan valamely adott nemzedék bármely egyede különböző alkotást mutat a saját egyedi kifejlődésének különböző fokain. De ezáltal a különbözővé válás által új fajok nem keletkeznek, valaminthogy az egyedi fejlődésnek egymásra következő fokai sem hoznak új egyedeket létre, hanem azt csupán átalakítják. Pál vagy Péter aggkorában is ugyanaz az egyed lesz, aki volt csecsemő korában. Új egyedeket csak az egyed szaporodása hoz létre; éppen így új fajokat csak a fajok szaporodása. És ha az egyedek szaporodása az egyedi élet vonalának elágazásában áll, úgy a fajok szaporodása meg a faji élet, a faj fejlődés vonalának elágazásaként fogandó föl. Új fajok csak akkor keletkeznek, ha a fajfejlődés vonala új ágat hajt: ha két végágot hajt, két új faj jön létre, s a régi kihal, ha oldalágot hajt, csak egy faj s a régebbi él tovább, nemzedékről nemzedékre átalakulva az is a faj fejlődés folyamán.

Íme, egészen külön fogalom a fajfejlődés és új fajok keletkezése, valaminthogy külön dolog az egyedi fejlődés és az egyed szaporodása is. Azonban a DARWIN gondolatkörében ez a két fogalom nem különül még el. Ő új fajok keletkezéseként tárgyalja azokat az átalakulásokat is, melyeken – a faj fejlődés folyamatától függetlenül – azáltal mennek át valamely fajnak egyedei, hogy megélhetésük viszonyainak változásaihoz alkalmazkodnak. Új fajok alkalmazkodás útján csak akkor keletkeznek, ha ugyanazon faj egyedei, esetleg azonos ősnépek utódai különböző életviszonyok közé jutnak s ezekhez testalkotásuknak különböző módon való megváltozása közben alkalmazkodnak, és ha az alkalmazkodás az őket mindinkább megkülönböztető új bélyegek állandó és örökölhető megmaradására vezet.

A tiszta darwinizmus csak az alkalmazkodást lehetővé tevő új bélyegek keletkezését, mind nagyobb mértékben kialakulását és állandósulását igyekszik megmagyarázni azzal az elmélettel, melyet természetes kiválogatódásnak (natural selection) nevez el, *The origin of species by means of natural selection*. fajok eredete természetes kiválogatódás útján): ez a DARWIN alapvető munkájának a címe, mely 1859-ben jelent meg. A természetes kiválogatódás pedig nem egyéb, mint – GALTON kifejezésével – a »survival of the fittest«, a legalkalmasabb

megmaradása, holott a kevésbé alkalmas egyedek elpusztulnak, tehát az, hogy az alkalmasabb egyedek túlélnek (akár maguk, akár az ivadéjuk) a kevésbé alkalmas egyedeket. Az alkalmasság pedig itt nem más, mint harmónia az életviszonyok követelményei és a testalkotástól megengedett lehetőségek között. Forrása az alkalmazkodásnak az ugyanazon fajba tartozó egyedek, esetleg a közös származású utódok változatossága, különbözősége, más kifejezéssel a DARWIN-féle variációk. Az alkalmas változat megél és utódokat állít, a kevésbé alkalmas elpusztul és nem juthat utódok állításához.

A megmaradást biztosító egyéni tulajdonságok az utódokra átörökülnek; sőt azokban, a további alkalmazkodás kényszerűsége alatt nemzedékről-nemzedékre mindinkább fokozódnak. Kényszerűvé az alkalmazkodást főleg az a körülmény teszi, hogy – a legrövidebb, de egyúttal mégis helyes kifejezéssel – több a születő, mint a megélhető. Ez idézi elő a versenyt, ez okozza nagyrészt, bár nem kizárólag sőt nem, is túlnyomó részben) a megélhetés nehézségeit. A versenyben az győz, a megélhetés nehézségeivel az küzd meg, aki a legalkalmasabb. Az egyéni megélhetésnek e nehézségeit, melyeket a születések fölös száma nagy mértékben fokoz ugyan, de amelyeknek előidézésében sok más tényező is szerepelhet, nevezte DARWIN »*struggle for life*«-nak. A struggle szó igen találó; de a fordítása, a »*harcz, lutte, Kampf* stb.« nem helyes és a már az eredeti kifejezésben is benne foglalt képletességet még *fokozza*..

Képletes a v e r s e n y kifejezés is, és a győző a légritkább esetben folytat személyes küzdelmet a legyőzöttel, annak a legritkább esetben gyilkosa. Ahol hideg van, ott az egyik megfagy, a másik kiállja a hideget. Ahol fogyatékos az élelem, ott az egyik meg tudja találni, mert, például, jobbak az érzékei, mert jobban tud futni, mert az élelemhez való jutást ki tudja böjtölni stb., holott a másik éhen pusztul. Ahol a faj ellenségei megszorodnak, ott az egyik el tud előlük rejtőzni, vagy meg tud menekülni, a másik ellenben áldozatul esik. Ragadós betegségek iránt az egyik fogékony, a másik nem, és így tovább. A megélő egyik esetben sem gyilkosa az elpusztulónak. Novicow a DARWIN munkáiban lépten-nyomon ilyen megvilágító példáival találkozott volna a versenynek s a megélhetésért való küzdelemnek.

És a darwinismus egyéb irodalmában is szinte boszantó tájékozatlanságot árul el a szerző, midőn lépten-nyomon olyanokat állít, mint például az 55. lapon, ahol így szól: »A darwinisták tehát merőben tévednek, midőn az ugyanazon faj egyedei között folyó harcnak tulajdonítják a fejlődésben a főszerepet.« Az 52. lapon meg így oktatja ki a darwinistá-

kat ő, az élettudományokban teljesen járatlan laicus: »Ideje belátni, milyen mélységes hibában leledznek a darwinisták; ideje, hogy a természeti jelenségeket pontosan és szabatosan tanulmányozzák. Az elsietett általánosítások, a körülbelül, az elmosódó hasonlatok nem elegendők; állandóan az adott valóságok mezején kell maradni.« Mindehhez csak egy félig-meddig szakszerű »darwinistát« tud idézni, HERBERT SPENCERT, aki azonban, a szó tudományos értelmében, inkább *lamarckista*. A »Principles of Biology-ból szóról-szóra leír, francia fordításban, egy kikapott kis részletet, mely arra a következtetésre jut, hogy »Il en est de même pour les organismes sociaux.« Organismes sociaux annyi, mint társas szervezetek. A HERBERT SPENCER fölfogását magunk sem osztjuk. Az ő irataiban sem különül el egyfelől a *fejlődés* és az *átalakulás*, másfelől a fejlődésnek egy magasabb lépcsőfokára jutás, amit mi röviden *továbbfejlődés*-nek nevezünk, és a jobb alkalmazkodottság, mely gyakran jár a leginkább szükséges szervek megnövekedésével, jobb ellátásával a szervezet részéről, de a továbbfejlődéssel korántsem azonos. Mert a fejlődés nemcsak növekedés, hanem első sorban tagolódás és az egész munkájának megosztása a tagok között, ami a legszorosabban együtt jár a tagok szétkülönödésével, láthatólag is különbözővé válásával; a továbbfejlődés pedig továbbtagolódás a munkának még tökéletesebb megosztásával, amely azonban az egésznek még teljesebb egységét s a részeknek még inkább egymásra utaltságát eredményezi. A továbbfejlődés korántsem mindig, sőt rendszerint nem további növekedés, nem tömeggyarapodás. Az az állat, melynek hátsó végtagjai az ugrástól megkövetelt módon erősebbekké, nagyobbakká alakultak, és melynek egész többi szervezete is alkalmazkodik az ugrás követelményeihez, nem szükségkép van magasabb fokán a fejlődésnek, mint az, amely rövid hátsó lábakkal fejlődött tovább és nemcsak ugorni, de még futni sem tanút meg. A továbbfejlődésnek ugyanazon ideje alatt esetleg az utóbbi juthatott a fejlődésnek egy magasabb fokára. A hatalmas ugrólábú kenguru ma is sokkal fejletlenebb, mint pld. a vidra, mely ugorni nem tud, sőt még jól futni sem.

És hát kik is azok a darwinisták (»darwiniens«), akikre szerző lépten-nyomon hivatkozik? SPENCEREN kívül RATZENHOFER, WARD, RENAN, SCHALLMEYER, MOLTKE, BISMARCK, IHERING stb. Elég tarka társaság; Nagy Sándort és Napóleont is bátran közéjük sorozhatta volna.

De, visszatérve fejtegetésünk elejtett fonalához, a mondott értelemben való alkalmazkodás közben bekövetkező átalakulás és ugyanazon faj egyedeinek ezzel kapcsolatosan lehetséges különbözővé válása korántsem azonos a fejlődés folyamatával. Az alkalmazkodás a továbbfejlődést csak lehetővé teszi, eset-

leg annak menetét gyorsíthatja vagy lassíthatja, de elő nem idézi. - Abban, hogy az alkalmazkodás kapcsán bekövetkező átalakulást nem különböztette eléggé meg a fejlődéstől, ismétlem, némileg DARWIN is hibás. Ő sem hangoztatta eléggé, hogy az új faj éppen nem mindig fejlettebb faj, mint a törzsalak, melyből származott s mely az új fajjal egyidejűleg tovább is fönállhat és esetleg hamarabb jut el a fejlődésnek egy magasabb fokára, mint az »új« faj. DARWIN ugyan, különösen eleinte, eleget mondogatta, hogy ő a fejlődés okait nem kutatja, hogy ő csak a különbözővé válást s ezzel együtt az élők világában mindenütt oly bámulatosan megnyilatkozó *alkalmazkodottság* tényét szeretné megmagyarázni; de későbbi műveiben, kezdve az »Ember származásától« a fejlődés és alkalmazkodás fogalmai az olyan olvasóra nézve, aki nem ismeri a DARWIN alapgondolatait, el mosódnak és összefolynak. Hát még az olyanra, mint NOVICOW, aki DARWIN-nak sem későbbi, sem korábbi műveit nem olvasta, avagy, ha talán olvasta is, semmi esetre sem értette.

Szóval, DARWIN egyáltalában nem tünteti föl (tisztán élettudományi téren sem) az egyednek egyeddel folytatott akár egyéni, akár együttes – collectivus – harcát, a gyilkolást a *fejlődés* szülőoka gyanánt. Tehát az a tan – ha ugyan létezik egybűt, mint hozzá nem értőknek írott ismertetésekben – mely a gyilkolásnak juttat ilyen szerepet az emberi haladásban, semmi esetre sem darwinismus, és így a társadalmi darwinismus mint fogalom is, képtelenség. E 'szerint tárgytalanok mindazok a megállapítások is, melyeket szerző a darwinismussal szembe állít, s melyeket a mű betűrendes tárgymutatójában (1. p. 401) külön is rendbe szed.

Méltatnók a szerző törekvéseit, ha nem a darwinismust igyekeznek czáfolni, melyet az ő ellenvetései nem is érinthetnek; ha arra szorítkoznék, hogy bizonyos a darwinismusból helytelenül vont társadalomtani következtetések tarthatatlanságát mutassa ki. Mert ilyenek bizony nagy számmal vannak. De ő, tömérdek példával és az életbúvárt mosolyra készítő fejtegetéssel, mind csak azt erősítgeti, hogy a collectivus gyilkolás (l'homicide collectif) nem lehet az emberi haladás szülő oka.

Persze, hogy nem az. A darwinismusnak bőven van társadalomtani alkalmazása. Köteteket lehetne arról írni és irtak is már, hogy a természetes kiválogatódás mennyiben érvényesül, és jó-e, ha érvényesül, a társadalomban; minő eszközökkel lehet a társadalomban is biztosítani a legalkalmasabb fönmaradását és ezáltal a társadalom emberanyagát javítani, az elkorcsosulástól megóvni; miképpen lehetne sikerrel küzdeni az emberi társadalom mai rendje mellett bekövetkező »contra-selectio«, a kevésbé kívánatos egyedek mesterséges támogatása

és oltalmazása ellen, holott a kívánatosabbak éppen a társadalmi rendnek esnek áldozatul. Minderről Novicow könyvében szó sincs. Ő mind csak azt hajtja, hogy az »homicide collectif« nem rugója, hanem akadálya a fejlődésnek. Könyvet írni a háború ellen – az is nagyon helyes dolog. Csak a darwinisnus bírálataként nem szabad ezt a könyvet elnevezni.

Ami a munka részleteit illeti, hát ezekről nehéz egy rövid ismertetésben igazságosan beszámolni. Vannak szép részletei s talán olyanok is, melyek társadalomtani szempontból értékesek; de ahol élettudományi kérdéseket érint, csaknem mindenütt nagy tájékozatlanságot árul el azok iránt. Igen hosszadalmas is, sokat ismételt és bizonyítás módja néhol társadalomtani irányban is szinte gyermekes. Ebben a szabatos (exactus) tudományok szempontjából merőben tudománytalan és műkedvelőies, de különben már MARX némely fejezetében is föltűnő, tárgyalási módban egyébiránt csak követi a mostanában megjelent társadalomtani munkák nagy részét. A társadalomtan irodalmában talán több része van a műkedvelők s a félbemaradt szakemberek tollforgatásának, mint bármely más tudományágban. Én azt hiszem, hogy annak, aki sociologus akar lenni, előbb a sociológiába belevágó valamely tudományszakban igazán szakemberré és önálló kutatóvá kellett volna válnia, legyen az a szak akár az élettudomány, akár a társadalmi gazdaságtan, jogtudományoknak valamely ága, bölcsészet, történetírás stb., hiszen annyiféle irányból és annyiféle eszközzel lehet a társadalomtant is művelni és kiépíteni. Valaki, legalább ma még, nem lehet szakember a társadalomtanban és egyebekben, minden másban csak műkedvelő. Reám a Novicow könyve ilyen műkedvelő munkájának hatását teszi, bár egy előkelő francia vállalatban, a »Bibliothèque de la philosophie contemporaine«-ben jelent is meg.

A.

Az átöröklés törvényei.

(Archdall Reid G., »The Laws of Heredity« Methucii & Co. London 1910.
8°, pp. XI+548, 25 Figg.)

Egy neves művelődéstörténetire szerint az angol tudományt különösen jellemzi az, hogy tud kérdéseket intézni a természethez. Ezt a becses képességet az angol szellem syntheticus erejének köszönheti első sorban. Az angol gondolkozó, még ha részletkérdéseket tárgyal is, földadata arányait nem téveszti szem elől, tekintete mindig az egyetemeshez tapad s eredményeit igyekszik azonnal hozzákapcsolni. Szemléletüknek ez a teljessége és részarányossága a görög bölcseket

juttatják eszünkbe és cikornyátlan logikájuk rendkívül rokon a magyar ember természetes eszejárásával.

Ezek az adományok a lét nagy kérdéseinek tárgyalásában érvényesülnek természetszerűleg a legjobban. A világegyetem mechanikáját angol fej értette át leginkább s az általa adott magyarázat tökéletesítői között is kiváló szerepük volt az angoloknak. De a tapasztalati világ legbonyolódottabb s legburkoltabb jelenségeinek, az élettudomány (biology) igazságainak kibogozásában találja meg az angol synthesis becsvágyának legigazibb terét. Ez a tárgy szinte mágneses erővel vonzza a legkülönbözőbb tárgyú szaktudósokat. Példa rá H. H. TURNER, a csillagász, KARL PEARSON, az alkalmazott mennyiségtan és mechanika tanára a londoni egyetemen, és G. ARCHDALL REID, az orvos.

ARCHDALL REID nem hivatásos természetvizsgáló; egyike ő ama nagy tudású műkedvelőknek, akiknek az angol tudományosság sokat köszönhet, mert általuk jut az a nemzeti köztudatban oly mély gyökerekhez és válik a való életnek fontos tényezőjévé. Művét a szerző nehéz orvosi gyakorlatának pihenő óráiban írta s az emberen szerzett tapasztalatai számára keres megfelelő élettudományi rendszert. Az élettudománynak (biology) mai állását alkalmasnak találja arra, hogy annak bizonyos eredményeit gyűjtő igazságokul állítsa föl s ezek érvényességét a tények nagy számára alkalmazott szabatos levezetéssel bizonyítsa. Az empiricusoktól szerinte nagyon is elhanyagolt deducáló módszert a természet-tudományban jogaiba iparkodik visszahelyezni. Ezen az úton maga is szélsőségekbe téved. Kicsinyli a nagyszámú apró megfigyelés bizonyító értékét s nem látja be az élettudományok indukált tételei s a mennyiségtan alapigazságai közt lévő nagy különbséget a belőlük vonható deductiók szempontjából.

Dr. ARCHDALL REID szélsőséges darwinista és ilyenné a WEISMANN élettudományi rendszerének csaknem föltétlen elfogadása teszi. Azonban mesterének újabb műveit már nem ismeri. Az ő bibliája a »Das Keimplasma« című munka angol fordítása, mely németül a 90-es évek elején jelent meg s az egész világon Angliában talált legnagyobb méltatásra.

Az öröklés törvényeiről írt könyvének jelmondata:

With Earth's s first Clay They did the Last Man knead,
And there of the Last Harvest sow'd the Seed;
And the first Morning of Creation wrote
What the Last Dawn of Reckoning shall read. ¹⁾

¹⁾ A föld első sarából gyúrták az utolsó embert,
s már akkor elvetették az utolsó termés magvát,
és a teremtés első reggele megírta azt,
amit az ítéletnap estéje olvasni fog.

a WEISMANN fölfogását hűen fejezi ki.

A könyv két részre oszlik. Az első rész az öröklés általános elméletét foglalja egybe a WEISMANN szellemében, a második rész ez elméletnek gyakorlati igazolása az ember testi és lelki életéből vont megfigyelések alapján. A szerző az emberfajt behatóan tanulmányozta és úgy találta, hogy »az átöröklés tanulmányozói a vizsgálódásoknak ezt a széles mezejét megmunkálatlanul hagyták.«¹⁾

A csirasejt alkotása, szaporodása és fejlődése menetének rövid ismertetése után a könyv mindenekelőtt azt vizsgálja, hogy a velünk született (inborn, innate), szerzett (acquired) és örökölt (inherited) kifejezéseknek mi a szabatos lélettudományi értelmök. Az élő lények külső ingerek hatása alatt fejlődnek; ily ingerek a táplálkozás (nutriment), a gyakorlás vagy használat (use) és a rendes fejlődési vagy életfolyamatnak bármely megzavarása (injury)²⁾ stb. Mindama bélyegek, amiket az egyed kifejleszthet, egykép a csirasejtben (WEISMANN és a szerző szerint a csiraplasmában) gyökeredznek. De a táplálkozás ingere alatt fejlődő bélyegek, minthogy ez az inger szükségszerűleg minden szervezetben működik, ha csak a lény kellő ideig él, mindannyian kifejlődésre jutnak; ellenben a használat s a zavaró hatások ingere alatt fejlődő bélyegek csak akkor, ha ezek az ingerek valóban működnek. Azokat a bélyegeket, amiket a táplálkozás fejleszt ki »vele-születettek«-nek, a gyakorlás vagy megzavarás által létrehozottakat »szerzetettek«-nek nevezik. Ez a nevezettan félrevezető, mert azt sejteti, hogy e bélyegek eredetében különbség van, holott' minden bélyeg egykép »veleszületett«, azaz azonos ingerek hatása alatt azonosan fog fejlődni. A lamarckisták a szerzett tulajdonságok »átörökítésén« azt értik, hogy azok a bélyegek, amik a szülőkből a gyakorlás vagy a zavaró hatások ingere alatt fejlődnek ki, az utódban egyedül a táplálkozás ingere

¹⁾ Ez ugyan nem áll és csak azt bizonyítja, hogy irodalmi tanulmányait ARCHDALL REID az angol nyelven is közzétett művekre korlátozta. Nem tekintve GOBINEAU és QUETELET régebbi műveit, itt vannak a többek között AMMON és SCHALLMEYER dolgozatai, meg egy egészen külön folyóiratnak – Archiv für Rassen- und Gesellschaftsbiologie – immár tekintélyes számú kötetei, melyeknek az a főcéljuk, hogy a fejlődéstudomány tanulságait alkalmazzák az emberi átöröklés jelenségeire. Ezen a téren egyébiránt az Eugenika nevű tudományág megalapítója, az angol FRANCIS GALTON is nagyon sokat tett. Szerk.

²⁾ Nehéz az injury szóval összefoglalt hatásokat egységes magyar szóval kifejezni: sérülés, sérelem, ártalom, megtámadtatás, megakasztás stb mind csak adott példák. A zavaró hatás kifejezést tartjuk még a legjobbnak és legáltalánosabbnak. Szerk.

alatt is képesek kifejlődni. Ha ez igaz, akkor e jelenséget csak csodával lehet magyarázni.¹⁾

Különösen magasabb rendű állati szervezeten az egyed élete tartama alatt nagy változások állanak be, amelyek szerző szerint túlnyomó részben alkalmazkodással kapcsolatosak (adaptive). Mennél tökéletesebb a környezethez való alkalmazkodás, annál nagyobbak a megélés eshetőségei. A fejlődés első föltétele tehát az alkalmasok (s ezért alkalmazkodni tudók) túlélésében áll (survival of the fittest). Hogy az utód hasonló környezetben megéljen, szoros hasonlatosságban kell lenni a szülőjével, de mégsem teljesen azonos vele. Ha a kettő között levő különbség a gyakorlás vagy valamely zavaró hatás ingere folytán fejlődött ki: *módosulásnak* (modification); ha ellenben a csirasejt különbségéből ered: *változatnak* (variation) neveztetik. Van lassú és kismértékű, folyamatos (continuos) és van nagyobbfokú és hirtelen (discontinuos: szökkenő) variatio, továbbá *gyarapító* (progressive) vagy *csökkentő* (regressive). A gyarapító változat esetén a szülői fejlődés teljesen megismétlődik, de megtoldódik valamely irányban egy lépéssel; a csökkentő változat esetében a szülői fejlődés bizonyos lépései hiányozván, az ismétlés nem teljes. Ha tehát az utód megismétli a szülői fejlődést, ebből logice folyik, hogy megismétli a faji fejlődést is, s így minden visszaesés tulajdonképpen visszaütés az előd típusára. Az életbúvárok a megismétlődés tényét szerző szerint összehasonlító fejlődéstani és alkattani tényekre alapítják, holott ez az élet ismert fényeinek logikai követelménye. A fejlődés más útja, mint a faj fejlődésének megismétlődése az egyed fejlődése által, el sem képzelhető.²⁾

A szerző külön fejezetben foglalkozik azzal a módszerrel, amelyet az átöröklés tényei kiderítésében és rendszerezésében a tudománynak követnie kell, hogy érvényes következtetésekre juthasson. Éz a fejezet a logikai tudomány szempontjából is mintaszerűen befejezett egész és, bár gondolatmenete nem eredeti, díszére válnék bármely »standard« logikának. Szabatosan megvonja a különbséget az egyes tudományok vizsgálati módszerei között abból a szempontból, hogy megfigyelésük tárgya nyilvánvaló-e, avagy burkolt, elrejtett. A

¹⁾ Nem ebben áll WEISMANN szerint, akit a szerző itt félreért, a szerzett tulajdonságok átöröklésének megfoghatatlansága, hanem abban, hogy nem képzelhető el, miként mehetnek a szülőknek egyedi életük alatt megszerzett bélyegei, tehát másodlagosan megnyilvánultak, át abba a lappangó állapotba, amelyben a csirasejtben lenniök kell. Az, hogy élőlények különböző hatásokra egyforma alakulatokkal felelnek, gyakori és nem csodálatos. Szerk.

²⁾ Ezt a tételt egyetemi előadásaimban és számos dolgozatomban immár 20 év óta hirdetem. Szerk.

leíró növénytan, állattan, földtan, bonczolástan stb. tényei nyilvánvalók (»patent«), azaz minden figyelmes szemlélő egyaránt észlelheti. Ellenben a természettan, a vegyülettan tényei burkoltak és elrejtettek. Hogy tisztán láthassunk, a zavaró mellékkörülményeket ki kell rekeszteni, ami rendszeren kísérlet útján történik. A kísérlet ezé Ij a, hogy a jelenséget kísérő lényegtelen körülményeket kizárjuk. Ha azonban a lényeges föltételek teljes ismerete megfigyelés útján elérhető, akkor a kísérlet fölösleges. Az életjelenségek (szerző szerint röviden biology) tényei részint nyilvánvalók, részint rejtettek, tehát úgy a megfigyelést, mint a kísérleti módszereket alkalmazni kell. E két módszer tudományos értéke egyforma s az igazság megállapításában egymást támogatják, ha szigorúan körösztül-visszük a következő eljárást: a) először a tényeket kell megállapítani; b) azután fölállítjuk a tények magyarázatát (hypothesis); c) levonjuk e magyarázat összes logikai következményeit; d) végül az eredményt összehasonlítjuk a valósággal. A fogalmaknak és föltevéseknek állandó összehasonlítása a megfigyelt tényekkel mindenféle nézőpontból a tudományos kutató kötelessége. A kísérleti módszerek által földerített és az életbúvárok által igazságtalanul túlbecsült tényekkel szemben a szerző a nyilvánvaló tények megállapításának egyenrangúságát és fölhasználásuk nagy jelentőségét hangoztatja.

A módszer kérdéseinek megvitatása után következik a fejlődés elméleteinek bírálata. »LAMARCK tanát az életbúvárok nagy többsége ma már elveti«, főleg azon az alapon, hogy ellentmond a tapasztalati tényeknek.¹⁾ De deductive is erre az eredményre kell jutnunk. A LAMARCK tana azt tartja, hogy azok a hasznos bélyegek, amiknek a használat vagy más ingerek folytán való megszerzésére a fejlődés képesíti a szülőt, arra törekszenek, hogy az utódokban kevésbé változékony bélyegekké alakuljanak át, amelyek a táplálkozás ingere folytán fejlődnek ki. Az értékes tulajdonságok ekkép törekszenek megmaradni. Ezzel szemben DARWIN elmélete a természetes kiválogatódás. A kettő közötti fő különbség, hogy LAMARCK a haladó fejlődést oly befolyásoknak tulajdonítja, amelyek az egyedre jótékonyak, holott DARWIN ellenkezőleg oly hatásoknak, amelyek az egyedet gyöngíteni, vagy elpusztítani törekszenek s ezzel az alkalmatlant megakadályozzák abban, hogy utódot egyáltalán, vagy legalább is megfelelő számban hátrahagyjon. A szerző DARWIN elmélete mellett szóló főérveit az emberi nem válogató halandóságából meríti, mert a kiváloga-

¹⁾ Ebben a szerző erősen téved. E hite is azt bizonyítja, hogy csak az angol irodalmat ismeri. A LAMARCK tanainak soha sem volt több követője, mint éppen napjainkban. Szerk.

tódás a szabad természet növény- és állatvilágában, amint ezt WEISMANN is bevallja, be nem bizonyítható. Ugyanez okok alapján a lamarcki tant minden szembeszökő egyszerűsége és kézzelfoghatósága ellenére elveti. Minthogy a soksejtű szervezet az élet legtöbb céljaira »egység«, első tekintetre természetesnek látszik, hogy az átöröklés szempontjából is egységnek gondoljuk, egysejtűnek képzeljük és föltegyük, hogy az ivadéknak egyes részei a szülő megfelelő testrészéből származnak, tehát e részek szerzett tulajdonságai kiütnek az utódban. Ha azonban az egyed helyett a *csirasejt* (WEISMANN és a szerző szerint a csiraplasma) fogalmával gondoljuk át a kérdést, a lamarckismus kézzelfogható egyszerűsége azonnal megszűnik. Nyilvánvaló ugyanis, hogy a szerzett tulajdonságok átvitele útján valódi átöröklés nem származhatik, mert azok a tulajdonságok, melyek a szülőben a használat vagy egyéb ingerek következtében jönnek létre, lényegükben különböznek azoktól, amelyek az utódban a táplálkozás ingere folytán fejlődnek. A lamarckismus (szerző szerint) fölteszi, hogy minden élő szervezet minden egyes szerve képes arra, hogy a használat ingere folytán nőjön és hogy e növekedés nagysága aránylag csekély. Holott az igazság az, hogy csak néhány élőlény egynéhány szerve képes gyakorlás által való növesre és hogy néhány típusban az ekkép elért növés nagysága messze meghaladja a rendes körülmények közt létrejöttét. Az alkalmazkodó változatok megmagyarázására sem képes, mert a használat vagy zavaró hatások útján szerzett bélyegeknél a táplálkozás ingere által kifejlődők közzé való átvitele esetén e bélyegek nemcsak kevésbé alkalmazkodókká válnának, hanem gyakran egyenesen károsakká. Meg akarja magyarázni a fejlődést, holott, ha föltevése igaz volna, minden faj gyorsan kiesné a környezettel való összehangozásból s ilyképp tönkre menne. Végül nem tudjuk elképzelni, hogyan működhetik az a valami, ami átalakítja az ingerek egyik kategóriája által megszerzett bélyegeket az ingerek másik kategóriája által megszerzhetőkké.

LAMARCK elméletét elvetvén és a természetes kiválogatódást elfogadván, szerző sorra veszi az élettudomány több alapvető kérdését: a változékonyságot, a visszafejlődést, MENDEL törvényét, a mutatio-elméletet s a nemek szerepét.

A változékonyság megbeszélésében a szerző is (mint előtte már sokan) mindenekelőtt azt a kérdést teszi vizsgálat tárgyává, hogy a változatok önként keletkeznek-e, azaz előidézők okuk magának a csiraplasmának tulajdonságaiban rejlik-e, vagy a környezet hatásának egyenes folyamányai. J. COSSAR EWART-nak a *Halteridium* nevű vérélősdivel fertőzött galambokkal, WEISMANN-nak, PICTET-nek pillangókon, BACHMANN-nak, HEWITT-nek szárnyasokon, METZGER-nek tengerin, CLAYTON-nak babon

végzett kísérletei, továbbá a saprophyta microbiumoknak az eleven sejtekkel való érintkezés által parasitává való átalakulása (helyesebben toxinák termelésére képessé válása), végül oly tapasztalati tények alapján, mint az európai kutyáknak Indiában gyors degenerálódása – a szerző elfogadja azt a megállapítást, hogy a változatok oka a környezet egyenes hatása is lehet ugyan, s ez esetben gyakran a csiraplasma is oly sérelmet szenved, amely pusztulását okozza; de rendes körülmények között és az esetek túlnyomó többségében a változatok önkéntesek. Tehát a csiraplasma önként variálódik és igen nagyfokú ellenállást fejt ki a környezet egyenes hatásával szemben. Hogy a variabilitás mikép kezdődött, azt a szerző nem kíséri meg földeríteni, csak röviden érinti, hogy annak gyökere a csiraplasma molecula-mozgásainak megváltozásában lehet. Az élet eredetére vonatkozó ilyenemű kérdések homályba vesznek el. Való az, hogy régi környezetben, amelyhez az élőlény hozzáidomult, s melytől való eltérés csak káros lehetne rá nézve, a változatok kicsinyek, holott új környezetben nagyok. A változatok tehát az alkalmazkodást szolgálják, s a szerző analógia útján azt következteti, hogy az alkalmazkodásnak ezt a nemét is a természetes kiválogatódás hozta létre s tartja fenn. A változatok sejttani alapját, amint WEISMANN hiszi, a csirasejtek amaz oszlásaiban kell keresni, melyek a megérésüket megelőzik.

Az eddigiekből a szerző az átöröklés alaptörvényeiként a következő három, az életbúvároktól már régen megállapított; tételt fogadja el: *a)* a csiraplasma nagy fokban érzéketlen a környezet egyenes hatásával szemben; *b)* a változatok túlnyomó többsége önkéntes (a WEISMANN tétele) és *c)* a soksejtű szervezetek egyedi fejlődése a faji fejlődés megismétlődése (a FRITZ MÜLLER és HAECKEL-féle biogeneticus alaptörvény.)

A természetes kiválogatódás elméletének teljes elfogadása ellen szóló fő okokat a nem használt szervek visszafejlődésének fényéből merítették. Ezt a tüneményt tehát egybehangzásba kell hozni a darwini elmélettel. Kezdetben a darwinismus a retrogressiót a megfordított kiválogatódással magyarázta, t. i. oly kiválogatódással, amely valamely szervnek nem gyarapodását, hanem csökkenését eredményezi. A hasznot nem hajtó szervek terhesek is, tehát eltűnésüket a természet akként biztosítja, hogy az ekkép megterhelt egyedeket kiküszöböli. Azonban ugyanazon nemhez tartozó egyedek közül annak, amelyen valamely csökevényes szerv kevésbé van kifejlődve, mint a többi egyedben, ez alapon nem lesz nagyobb eshetősége a túlélésre, tehát e föltevés a visszafejlődés megmagyarázására elégtelen.

A darwinisták később úgy okoskodtak, hogy a hasznot nem hajtó szervek táplálékot elmésztenek s minthogy a táp-

lálkozásért folytatott küzdelem igen kemény, ez alapon terhesek és így segítik elő a megterheltek kiküszöbölését.

WEISMANN ezt a gondolatot átvitte a csiraplasmára. (Germinal selection!) Fölteszi, hogy az egyed különböző részei a csiraplasmában determinánsok képében vannak meg. Gyöngé determináns minus változatot okoz, s mert gyöngé, a táplálkozásért folytatott küzdelemben az erősebb determinánsok elnyomják. Ha már most a gyöngé determinánstól föltételezett testrészt hasznos, akkor az egyed a létért folytatott küzdelemben gyöngül és kiküszöbölődik, s azok az egyedek maradnak életben, amelyekben a hasznos testrészt determinánsai erősebbek. Viszont, ha a testrészt haszontalan, az egyed életben marad s a gyöngé determináns gyöngülési folyamata nemzedékeken keresztül tovább tart, míg az végleg el nem tűnik. Szóval: a hasznos tulajdonságok determinánsait a kiválogatódás elősegíti, a haszontalanokét pedig nem. E föltevésben benne rejlik, hogy a hanyatló változatok a táplálkozás hiányából származnak, más szóval a változatok nem önkéntesek, hanem a környezet hatásától függnek, a mi végeredményben a lamarkizmushoz vezet.

ARCHDALL REID a visszafejlődés előtte ismeretes összes tünetényeinek vizsgálata alapján arra a föltevésre jut, hogy a csökkenő változatok a gyarapítók fölött eleve túlsúlyban vannak. A visszafejlődés szerepe a faj fejlődésben az, hogy gyorsan kiküszöböli azokat a hasznot nem hajtó változatokat, a mik minden egyedben nagy számban fordulnak elő. Lassabban s a faj ősi voltával egyenes arányban megszabadítja a fajt a hasznukat vesztett bélyegektől, tehát rövidíti s egyszerűsíti a fejlődést. Összefoglalva: minden faj minden szervében a csökkentő változatokra való törekvés erősebb a gyarapító változatokra való törekvésnél, és a visszafejlődést csakis a kiválogatódás állítja meg. Másképp: törvény az, hogy a csiraplasma arra törekszik, hogy a faji átlag körül hozzon létre változatokat, e változatok azonban egészükben mégis csökkentő irányúak.

A visszafejlődés túlnyomó részben nem a természetes kiválogatódás (úgynevezett megfordult kiválogatódás) eredménye, de mégis van eset, amikor az. Pl. némely barlanglakó rák elvesztette a szemét, de a szemet hordozó végtagokat nem, holott a szem régibb keletű lévén, legutoljára kellett volna eltűnnie. Itt a megfordult kiválogatódás játszik szerepet. A szem, mint könnyen sérülő szerv, a sötét barlangban határozottan káros volt, s így gyorsabban kellett eltávolítani, mint az a kiválogatódás megszűnése útján történhetett volna.

Minthogy, WEISMANN álláspontja szerint, melyet a szerző magáévá tesz, az öröklő képességek hordozója a csiraplasma, s az egyed nem más, mint »épület, amelyet a csiraplasma

a maga leszármazol körül emel«, – ebből következik, hogy »a gyermek semmit sem örököl szülőjétől«. GALTON-nak elméletét tehát, hogy t. i. minden ős egy »egység«-gel, »hozadék«. - kal járul a csiraplasmához, amely egység annak fejlődésére befolyással van, – ARCHDALL REID el nem fogadja. Szerinte az ősi öröklésnek törvényét csak a következőleg lehet formulálni: minden bélyegben a visszafejlődésre (azaz az ősökre való visszaütésre) irányuló törekvés átlagban arányos a megelőző haladás gyorsaságával. ¹⁾

Ezután a MENDEL GERGELY, brünni apát által fölfedezett s róla mendelismusnak nevezett törvényszerűség vizsgálata következik. MENDEL (egyebekben kívül) a *Pistim sativumot* (borsót) termelte és pedig a többek között két erősen elütő változatot használt: óriás és törpe fajtát. Az első hybrida-nemzedék mind óriás volt. Ezeket egymással való termékenyítés útján (idegen hímpor kizárásával) tovább termelte, s a második nemzedékben már egynegyed rész törpe és háromnegyed rész óriás termett. Közbenes változatok nem voltak. Ezután a törpe változat, önmagában tovább termelve, állandónak bizonyult, s óriás változat egyetlen következő nemzedékben sem származott többé belőle. Az óriási fajtából körülbelül ugyanannyi, mint amennyi az illető nemzedékben a törpe egyed, csak óriási utódokat termett, ellenben a megmaradt többi növény – minden nemzedék egyedeinek mintegy fele – úgy viselkedett, mint az első keresztezett nemzedék tagjai, azaz törpe és óriás utódot a fönti arányban termett, s ez arány a nemzedékek további sorozatán mindvégig a leirt módon ismétlődött.

Hogy a MENDEL-féle jelenség valóban előfordul, az kétségtelen, de a természetben játszott szerepe földerítésre vár. A szerző azt állítja, hogy a MENDEL-féle öröklés a szabad természetben egyike a legritkább dolgoknak s csak akkor válik gyakorivá, ha mesterséges változatokat keresztezünk. Mert ahol fajok vagy állandó változatok kereszteződnek, ott a tulajdonságok pusztá keverékét kapjuk. A szerző a MENDEL-féle jelenséget a nemi bélyegek szerepével állítja párhuzamba, ahol az egyik nem bélyegei az ellentétes nemben lappangó állapotban vannak jelen, szóval az egymást fölváltó megnyilvánult és lappangó állapot a jelenség magyarázata.

A mutatio-elmélet beható bírálata után, amelyet kényes volta és tömörsége miatt úgyszólván lehetetlen kivonatolni, a nemek szerepére kerül a sor. A két nem egyesülésének szerepe az, hogy a szülői bélyegeket keverje (Amphimixis WEISMANN szerint). Minden keveredésben azonban a csökkenő (azaz ősi) bélyegek túlsúlyra törekszenek a gyarapodó (azaz

¹⁾ Ez a DANIELE DE ROSA tétele is. Szerk.

kevésbé régi) bélyegek fölött. Ennélfogva a keveredés hatása, hogy a hasznot nem hajtó bélyegek lassúbb vagy gyorsabb hanyatlásnak induljanak, amely hanyatlást csak a kiválogatódás állít vagy fordít meg irányában. A nem tehát épp oly válogató tényező, mint maga a természetes kiválogatódás.

A könyv második része (a XI-XXV. fejezet, p. 218-516) az általános rész alapelveinek az emberi nem tanulmányozásából merített erősségeit nyújtja. Foglalkozik az ember testi és lelki fejlődésmentével, a fejlődésnek és átöröklésnek azokkal a tényezőivel, amiket a fejlődés fő indító erőinek tart: a betegségekkel, az alkohollal, a művelődéssel, a nevelés tüneményeivel; és beszédes czáfolata DE VRIES, a hollandiai botanikus, ismert állításának, hogy t. i. a szerves fejlődésre vonatkozó megállapításaink a társadalmi kérdések megoldásában nem alkalmazhatók.

Teljes lehetetlenség a könyvnek ezt a részét folyóiratban e célra rendelkezésre álló kereten belül kivonatosolni. Az ismertető legfőbb néhány jellemző irányelvet nyújthat.

A betegségekről s az azokkal szemben nyert fogékonytalanságról (immunitás) szóló részben a szerző azt igyekszik kimutatni, hogy a fajok a csirasejt változataira ható kiválogatás folytán nyernek nagyobb ellenálló képességet. A szervezet megtanulja a toxinát semlegesíteni. Ezt a gondolatmenetet kiterjeszti a szerző a bódító szerekre és az alkoholra is. Az általuk előidézett gyönyörök iránt való érzéketlenségnek szerző szerint az immunitáshoz hasonló élettani oka van.¹⁾ Az alkohol teljes kivonása a társadalomból oly fajt eredményezne, amely kevésbé tudna a mámorosság varázsának ellenállni. De csak a fogékonytság van meg a csirában, a mértéktelenség már szerzett tulajdonság s ezért iszákosok gyermekei megfelelő ellenőrzést gyakorló környezetben visszatartathatók az alkoholismustól.

A lelki képességekről szóló részben a szerző az evolútiós lélektan mai álláspontját foglalja egybe és teszi magáévá. A nevelhetőség az észnek az a képessége, hogy a tapasztalat ingere folytán gyarapszik. Ez a képesség öröklődik,²⁾ az e képesség folytán szerzett értelmi készlet azonban nem. A gyengeelméjűség a tanulásra való képtelenségben áll s

¹⁾ A szerző ebben a kérdésben nincs tekintettel az újabb irodalomra. Az alkohol és egyéb (nem élő szervezetektől termelt) mérgek megszokása (mithridatismus) lényegesen különbözik a fertőző betegségeket okozó mérgek iránt való fogékonytalanságtól (immunitás). Szerk.

²⁾ Itt ARCHDALL REID ellentétbe jut a saját megállapításaival, amelyek szerint a táplálkozástól különböző ingerek hatása alatt létrejött bélyegek nem örökölhetők. Szerk.

visszaütes az emberelőtti észbeli állapotra. Minthogy oka a csirában bennrejlík, öröklékeny, és a szerző jogosnak tartja, hogy a társadalom a gyöngelméjük szaporodását korlátozza.

W. T. THISELTOX-DYER, akinek a *Nature* július 7-iki számában megjelent bírálata hívta föl e sorok írójának figyelmét e műre, bírálatában azt mondja róla, hogy Darwinnak »A fajok eredetéről irt munkája óta nem került kezébe gondolkodásra készteőbb dolgozat, mint e munka első része.

A meg nem értett műszavaktól hemzsgő fiatal magyar társadalomtani irodalom művelői megtanulhatnák e könyv példájából, hogy a testi élet jelenségei s a társadalmi jelenségek összehasonlíthatásához igen beható élettudományi tanulmányok szükségesek.¹⁾

Horváth Lajos.

Közművelődés, nevelésügy.

A nevelés sorsa és a socialismus

(Imre Sándor: A nevelés sorsa és a socialismus. Az iskolai nevelés lehetősége és a socialisták nézetei a nevelésről. Budapest, Franklin-társulat 1909.)

A neveléstudomány, amint azt ezen helyen egy ízben már kifejtettem, egy mindenképpen érdekes és nagyjelentőségű fejlődési folyamaton megy keresztül: kinő – hogy úgy mondjam – az »iskola padjából«, hogy elfoglalja sokkalta méltóbb helyét a társadalomtudományok sorában.

A fejlődési folyamat kezdete, természetesen, nem mai keletű; hiszen már a legrégibb idők paedagogusai közül is többen belátták a merev individualismus álláspontjának tartáhatatlanságát s a neveléstudományban is a socialis élet követelményeinek figyelembevételét követelik. Mégis a socialis paedagogia gondolata, legalább is annak mai keletű értelmezése, újabb és magasabb értékű fokozata ennek a fejlődési folyamatnak s nálunk főképen az újabbkori nagy német paedagogusok hatása alatt terjed.

¹⁾ Az élettudományi fogalmak alkalmazásában még az oly tanult műkedvelő is meg-megbotlík, mint ARCHDALL REID. Bizonyosága ennek a munkája végén összeállított glossarium, a használt élettudományi műkifejezések magyarázó jegyzéke, amelyben bizony sok tévedés foglaltatik.

Ennek az irányzatnak egyik kiváló művezetője, IMRE SÁNDOR, a közelmúltban megjelent tanulmányában nem csekélyebb dologra vállalkozott, mint rendszert vinni be abba a rendszertelenségbe, mely a socialis paedagogia legradikálisabb harczosainak, a nemzetközi socialis demokrata pártszervezet vezéralakjainak a köznevelés terén nyilvánult kívánásait és nevelési elveit jellemzi; vizsgálva egyúttal ezeknek a köznevelés jövőjére alakulására és irányítására várható befolyását is.

Fejtegetéseinek kiinduló pontja az az általános elégtelenség, mely az iskola nevelő munkájának csekély eredménye, vagy inkább eredménytelensége ellenében mind gyakrabban és mind hangosabban megnyilatkozik. Ennek az általános elégtelenségnek okát és jogosultságát vizsgálva, arra az eredményre jut, hogy iskolai nevelésünk valóban nem elégíti ki a társadalom mai szükségleteit; csakhogy ez az eredménytelenség nem az iskola bűne, vagy legalább nem egyedül az iskola bűne; mert igaz ugyan, hogy az iskola a köznevelés egyedüli látható szerve, csakhogy ennek a munkáját gátolják, sőt nagyrésztben megghiúsítják a nevelésnek láthatatlan és épen ezért hatásukban ellenőrizhetetlen tényezői: első sorban a szülői ház s általában a mai zűrzavaros társadalmi élet. Addig míg a nevelésnek eme tényezői között a nevelés céljait és eszközeit illetőleg valamiképen harmóniát teremtenünk nem sikerül, köznevelésünk munkája épen olyan meddő marad, mint aminőnek azt mostanában tapasztaljuk. A nevelés különböző tényezői között pedig, a szükséges harmóniát csak az? *általános nevelői gondolkodás*«, teremtheti meg; vagyis annak a belátása, hogy a jövő nemzedék nevelésében az egész társadalomnak, a társadalom minden tagjának tevékeny részt kell venni s a társadalomnak a maga intézményeivel, valamint az egyénnek a maga életével és példájával, istápolni és támogatni kell a köznevelés látható szervének, az iskolának nevelő munkáját.

Felállítva eme tételt, a továbbiakban azt vizsgálja szerzőnk, vajjon minő reményeket fűzhetünk az ilyen értelemben vett *»általános nevelői gondolkodás«* elterjedéséhez. Kénytelen hamarosan beismerni, hogy éppen napjaink társadalmi harcjai közepette, amelyeket nem egészen helyesen a katholicismus és socialismus küzdelmének mond, hamarosan nem remélhető oly egységes világfelfogás kialakulása, aminő az *»általános – és tegyük hozzá: egységes – nevelői gondolkodás«* elterjedése céljából kívánatos volna. És ezen a ponton fel kellett merülnie annak a gondolatnak, vajjon a mind jobban tértfoglaló socialismus nem volna-e alkalmas eszköze az *»általános nevelői gondolkodás«* elterjedésének. Bizonyosnak látszik ugyanis, hogy a socialismus gondoskodni fog a

maga nevelési elveinek terjesztéséről; csak az a kérdés, bevalnak-e a socialismus nevelési elvei az előbbieken felállított »*általános nevelői gondolkodás*« vezérelveinek.

Ennek eldöntése végett sorra vizsgálja a socialismus eddig megnyilatkozott nevelési elveit; kezdve MARX-nak még a legelső nemzetközi nagygyűlésen kifejtett nevelői gondolatain, valamint az erfurti, párisi, manheimi és amsterdami pártgyűléseknek a köznevelés és pártnevelés szervezése dolgában hozott határozatain a legújabb idők irodalmáig. Megállapítja, hogy amilyen éles és könyörtelen kritikával él a socialismus a köznevelés mai rendszere ellenében, éppen olyan szegényes programot ad a köznevelés jövődjének szervezésére. Kívánságai a következő három pontban foglalhatók össze:

1. általános és egységes népnevelés;
2. az egyéniség minden irányú nevelése;
3. a munka útján a munkára való nevelés.

Szegényesnek ez a program főleg elvi szempontból mondható, már csak azért is, mivel ezek az eszmék a neveléstudományban eddig sem voltak ismeretlenek. Valamennyit megtaláljuk az elmúlt századok nagy paedagogusainak, különösen COMENIUSnak, ROUSSEAU-nak és PESTALOZZINAK nevelői gondolkodásában. Újdonság csak a motiválásukban és színezetükben van, de ez, szerzőnk véleménye szerint, csak arra alkalmas, hogy ezeket az egyébként magasztos eszméket tárgyilagosságuktól megfosztva, még megvalósulásuk előtt lejárassa, legalább is az ellentáborban állók szemében.

Bár éppenséggel nincs okunk féltetni a neveléstudomány-nak emez örökbecsű gondolatait a lejárataától, abban mégis igazat kell adnunk IMRE SÁNDORN-nak, hogy az *általános nevelői gondolkodás* elterjesztését a socialismustól már csak azért sem remélhetjük, mivel a socialismus terjedésében a nagy neki-lendülés után, ha visszaesést nem is, de bizonyos megállapo-dást okvetlenül tapasztalunk. Ennek bizonyítására a socialista pártszervezet tagjainak szaporodását és a katolikus népszö-vetség tagjainak szaporodását feltüntető statistikai adatokat említi, melyek alapján nem tartja valószínűnek, hogy a so-cialismus a belátható közeli jövőben a catholicismus messzire terjedő és éppen nem gyengülő hatalmával sikeresen meg-küzdhessen.

A socialismus nevelői gondolkodását az *általános nevelői gondolkodás* kialakulására éppen irányzatos színezeténél fogva egyébként nem tartja alkalmasnak s egyik helyen (167. 1.) róla a következőket mondja: *Útjában áll az igazi nevelői gon-dolkodás kialakulásának is, nem egyes tételei, hanem az egész-nek színezete által.*

A nevelés sorsa ilyen körülmények közt, valamint a tár-sadalmi küzdelmek meg nem szűnő, sőt egyre erősbulő for-

gatagában éppen nem mutatkozik túlságosan biztatónak, hacsak a harcban álló felek (t. i. a katholicismus és a socialismus) valamely egyesítő gondolatban egymásra nem találnak. Szerzőnk rögtön reá is mutat erre az egyesítő gondolatra a *nemzeti eszmében*, mint a mely a katholicismus előtt amúgy sem idegen s a melyhez a socialismus – noha az első küzdelmek hevében meglehetősen messzire elrúgta magától – lassan bár, de mégis visszatérni látszik.

Ez a gondolat annál rokonszenvesebb előttünk, mert hiszen magunk is a nemzeti eszme harcosai vagyunk s megtántoríthatatlan a hitünk, hogy az egyetemes emberiség eszméjéhez csak a nemzeti eszme elmaradhatatlan diadala juttathat el bennünket; el kell azonban ismernünk azt is, hogy a nemzeti eszme diadalától még nagyon távol vagyunk, talán távolabb, semmint legpessimistább hívei gondolják. Bizonyos, hogy a jövőnk munkálásában nagy feladat vár a köznevelés minden tényezőjére, de különösen minden iskolák tanítóságára s a társadalomnak elsőrendű érdeke, hogy a jövőnk nemzedék nevelői a nemzeti eszmétől el ne tántorodjanak. Így tehát habozás nélkül azonosíthatjuk magunkat IMRE SÁNDOR tanulmányának végső szavaival: ... *A nevelés sorsa tehát mindenképpen a tanító erején fordul meg.*

Kiss Ödön.

Közgazdaság.

Hollandia és Belgium mezőgazdasága.

(Frost J., Agraarverfassung, Handelspolitik und Arbeiterfrage in Holland und Belgien. Berlin-Prag, 1909. [47.]

A németalföldi és belga mezőgazdasági viszonyok alapos ismerője írta e kis munkát, amely a különböző mezőgazdasági üzemrendszerek hívei között folyó tudományos harcban méltán köti le figyelmünket. Előre kell bocsátanunk, hogy FROST munkája kizárólag a mezőgazdasági viszonyok ismertetésének van szentelve s a kereskedelmi politikával és a munkáskérdéssel csupán annyiban foglalkozik, amennyiben azok a mezőgazdasági termelésre vonatkoznak.

Rendesen Dániára szoktak hivatkozni, midőn a mezőgazdasági kisüzemek gazdasági vagy társadalmi vonatkozásait

tárgyalják, pedig ugyanazon joggal hivatkozhatunk Hollandiára vagy Belgiumra, mert a mezőgazdasági kisüzemek szerepe itt ugyanaz. Eltekintve az 1 hektárnál kisebb üzemektől, amelyek száma több százezer, az *1-5 hektár közötti üzemek száma Hollandiában az összes üzemek felénél több, Belgiumban pedig a kétharmadot is meghaladja.*

Hollandia mezőgazdaságát az emberi munka teremtette meg, mert a termőföld nagy részét a tenger hullámaintól kellett elhódítani. A művelés alatt álló terület nagyobb része szántóföld, a legelők és rétek kiterjedése kisebb. A talaj egyes helyeken oly termékeny, hogy trágyázás nélkül is bőséges termést hoz; a keleti tartományokban azonban sok a homokos terület, ahol a németalföldiek hangyaszorgalma küzd a természet mostohaságával.

Hollandia népességének száma több mint 5 millió, nagyon sűrűn lakott tehát, mert ott négyzetkilométerenként körülbelül 160 ember él. Fajilag nagyon vegyes a lakosság, mert Hollandia kitűnő gazdasági helyzete a bevándorlást régtől fogva nagyban előmozdította. A mezőgazdaságban a kisüzemek s túlnyomók s a 100 hektáros nagyüzemek száma elenyésző csekély (0.1%). A magas munkabérek és alacsony gabonaárak a nagyüzemek jövedelmezőségét megszüntették s minden vállalkozói szellem és tőkegazdagság ellenére nem alakulnak Hollandiában nagyüzemek. A németalföldi parasztok fele tulajdon földjén gazdálkodik, fele azonban bérlő. A mezőgazdasági munkások száma 425.000, e számban azonban az önálló gazdák családtagjai is benfoglaltatnak. A megkülönböztetés felette nehéz, mert a legtöbb mezőgazdasági munkásnak földje is van, tehát egyszersmind földbirtokos.

Míg Hollandia főleg agrárállam, addig Belgiumban az ipari foglalkozás van túlsúlyban. Belgium északnyugattól kezdve délkelet felé három különböző jellegű vidékre osztható, melyek természeti tulajdonságai lényegesen mások. Az északnyugaton elterülő Flandria talaja homokos, a talajból azonban a kisüzemekben dolgozó parasztok hangyaszorgalma paradicsomot varázsolt elő. A középső rész termékeny agyag terület, amelyen modern nagyüzemek honosodtak meg. Az Ardennek alatti terület nagy része mezőgazdasági szempontból használhatatlan, legújabbán azonban belterjes állatgazdaság indult meg e vidéken.

Belgium népességének száma 7.1 millió, minden négyzetkilométer területen tehát átlag 243 ember él, de a népesség 74-ed része foglalkozik csupán mezőgazdasággal, a többi iparból él. A mezőgazdasági kisüzemek száma Belgiumban is túlnyomó: az 1-5 hektár közötti üzemek az összes üzemek számának 70%-át teszik ki, míg a 100 hektáros üzemek arányszáma csupán 2%. Az úri mezőgazdák száma nagyon

csékély s ezek is ráfizetnek a mezőgazdaságra s tőkék jövedelméből élnek. A parasztok mintaszerűen gazdálkodnak s amellet kisigényűek. A legtöbb mezőgazdasági üzem azonban bérben van. Az üzemek $\frac{3}{4}$ -ed része bérelt s csupán $\frac{1}{4}$ -ed részben gazdálkodik a tulajdonos.

A hivatalos statisztika szerint a belga mezőgazdasági munkások száma 190.000. E szám azonban nem fedi a valóságot, mert a legtöbb mezőgazdasági munkás földbirtokos, mint Németalföldön.

Hollandia és Belgium mezőgazdasági népességének magas arányszámát a nagyszámú kisüzemek magyarázzák meg. Hibás felfogás, hogy a németalföldi mezőgazdák túlnyomóan állattenyésztéssel, a belgák pedig kertészettel foglalkoznak, mert sem a művelt terület kiterjedésében, sem az üzemek számában sem pedig a termelés eredményeiben nem közelítik meg a gabonatermelést. A gabonatermelés Hollandiában a mezőgazdasági művelés alatt álló terület 55%, Belgiumban pedig 42%, egyetlen németalföldi vagy belga mezőgazda sem él azonban kizárólag gabonatermelésből. Egyik országban sincsenek ugyanis gabonavámok és így a gabona ára alacsony. A termelt gabonát nem is viszik piacra, hanem az állattenyésztésben használják fel. Németalföldön a mezőgazdasági területeiből csupán 57%, Belgiumban 24% rét és legelő, e mellett azonban sok takarmányt termelnek s a gabonatermést használják fel az állattenyésztésben.

Az állattenyésztés nagyon fejlett: Hollandiában 51, Belgiumban 60 szarvasmarha esik egy-egy négyszögkilométerre. Németalföldön a szarvasmarhatenyésztés, Belgiumban a lótenyésztés magas színvonalon áll, sőt világhírűnek mondható. Hollandiában az állattenyésztés termékeinek feldolgozása is nagyon fejlett; szarvasmarhahizlalással csupán egyes vidékeken foglalkoznak. Hollandia húskivitele nagyon jelentős, mert a leölt állatok $\frac{1}{3}$ részét kiviszik.

A belga állattenyésztés főleg a belföldi fogyasztás céljait szolgálja, mindamellet Belgium állatbevitelre szorul. Ennek oka az, hogy Belgium népessége sűrűbb és több húst fogyasztanak fejenként. Belgium sok lovat visz ki s e kivitel értéke évenként 40 millió márkára becsülhető.

Általában a németalföldi és belga mezőgazdaság belterjességét az teszi, hogy a gabonatermelést az állattenyésztés szolgálatára rendelték s ez úton a mezőgazdák jövedelmét megfelelően biztosították. Ez az oka annak, hogy egyik országban sem sürgetik a mezőgazdák a védvámokat s mégis virágzik a mezőgazdaság. A németalföldi és belga mezőgazdaság sikerei a termelés specializálásával függnek össze s e termékek tökéletes előállításához a kormányok is segédkezet nyújtanak. Ezek a kormányintézkedések a védvámok előnyeit hivatják

pótolni. A mezőgazdasági szakoktatás fejlett, a mezőgazdasági kísérleti állomások szervezete kitűnő, a szövetkezeti ügy erős gyámoltásban részesül, az állattenyésztést értékes díjazások mozdítják elő stb.

A mezőgazdasági kisüzemek számának azonban felette fontos jelentősége van, amely megérdemli figyelmünket. Mindkét államban nagy a népességszáma: Németalföldön 81.000, Belgiumban 95.000 az évi szaporodás. Ekkora népesség nem találhat megfelelő megélhetést a két ország területén s bizony óriási kivándorlás következne be, ha a mezőgazdát parányi földje nem tartaná vissza. E parányi földek a kivándorlókból vándormunkásokat csinálnak, akik az év bizonyos szakában másutt keresik ugyan kenyerüket, de szülőfalujukat el nem hagyják, hanem vissza-vissza térnek oda.

Belgium és Hollandia példája eléggé meggyőzhetnek bennünket arról, hogy a kisüzem gazdaságilag beválik, mert nincs szüksége a nagyüzemhez hasonlóan állami védelemre, társadalmi szempontból pedig igazán kitűnő, mert megakadályozza a kivándorlással együtt járó veszedelmeket.

g. a.

Társadalmi politika.

Adatok a Svájc legújabb socialis fejlődéséhez.

(»Des Dames de Zurich.« – A tékozlók elleni védekezés.)

Annak a jelentékeny társadalmi átalakulásnak, mely a legújabb időkben a kicsiny, de békésen fejlődő Svájcban egyre nagyobb arányokban észlelhető, fölöttébb számottevő tényezői az úgynevezett mértékletességi egyesületek. Az alkoholelleses mozgalmat ezek a páratlan ügyességgel szervezett egyesületek vezetik itt egyre nagyobb diadalhoz. Számuk nagyon is tekintélyes; ha jól tudom, ez idő szerint nem kevesebb, mint ötszáz ilyen jótékonsági irányú intézmény él és virágzik.

Ezen mértékletességi egyesületek java részének legbiztosabb melegágya Zürich. S itt is főként azok a hasonló intézmények tüntetnek fel legjelentékenyebb társadalmi sikereket, amelyeknek tulajdonképpen Zürich hölgyei vetették meg szilárd alapjait. A nagy góczpont, honnan 1893 óta minden

ilyenmő irányú fontos socialis reformtörekvés kiindul, az Európa-szerte ismert híres svájci jótékony nőegylet, a »Des Dames de Zurich.« Eltérőleg a mi legtöbb speciális nőegyletünkől, melynek csaknem összes tevékenysége belső pártoskodásban és a hegemoniára való törekvés okozta villongásokban merül ki, a zürichi egylet élete csendes, nyugodt, működése komoly és a kitűzött cél felé való törekvése határozott és ideálisan tervszerű.

A »Des Dames de Zurich – mint arról JOSEPH CHERNESSON egyik legújabb tanulmányában felvilágosít bennünket, – a megalakulás évében, 1893-ban, mindjárt nyolcz úgynevezett mértékletességi szállodat nyitott meg, legnagyobbbrsz Svájc szegénysorsú munkásemberei számára, hol biztos menhelyet találjanak ezek a nélkülözések s a létért való küzdelem százféle veszélyei ellen. Valóságos jótékonycélú intézmények ezek, melyeknek kibontott zászlóira a humanismus és emberszeretet maradandó jeligéi vannak felírva.

Legismertebb és legszélesebb körre kiterjedő valamennyi közt a »Volks- und Kurhaus auf dem Zürichberg« a festői vidékő zürichi tó közelében. Ezt a hatalmas intézetet, mely lényegében nem egyéb, mint levegő-gyógymódra berendezett sanatorium, a »Des Dames de Zurich« 1900-ban alapította. Távolról sem valami hivatalos rendszabályokkal agyonpréselt kőzkórház ez, hanem a modern egészségügyi és társaséleti kívánalmaknak megfelelően berendezett kávéház, vendéglő és szálloda is egyszerre. Mint üdül- és szórakozóhelyet pedig páratlannak mondják a maga nemében. Ezt a jellegét egyszer mindenkorra biztosítja neki úgy a pompás kilátást nyújtó Zürichberg, mint maga az épület gondos körültekintő belső beosztása is. Minden tekintetben méltó ez a democratia hírneves hazájához. Az istenadta nép itt valóban kellemes otthonra talál. Billiárd-terem, könyvtár, fürdőszobák egyáltalán nem hiányoznak; azok részére pedig, kik az emeleten levő szállodai szobákban laknak, a földszinten kifogástalan vendéglői helyiségek vannak berendezve. Nem is lehet valami nagyon csodálkoznunk azon a körülményen, hogy nyáron át itt meglehetősen nehéz dolog szobát találni.

Az is csak természetes ezek után, hogy ez a Volks- und Kurhaus rendkívül kedvelt nyári kirándulóhelye a zürichi munkásosztálynak. Nevetségesen csekély összegért ízletes reggelit kap itt a vendég, aki ennek elfogyasztása után, a vidék természeti fekvésében gyönyörködve, vidáman issza meg a maga alkoholmentes italát. Mert tudni kell, hogy e helyről a szeszes italok a legteljesebb mértékben számúzve vannak.

Mindezek együttvéve olyan örvendetes adatok, a melyek ékesen szóló példái a svájci nép józan mértékletességének

s az okszerű gazdasági fejlődés után való szilárd törekvéseinek.

Svájcz kulturális és társadalmi viszonyainak irigyléreméltóan fejlett színvonalára mutat egyebek közt az ottani szegényügyi hatóságoknak szinte kivételes hatásköre is a társadalom alsóbb osztályainak ama tagjaival szemben, kik saját hibájuk, legtöbbször valamely végzetes szenvedélyük folytán a nyomor szélére jutottak s így joggal lehet tartani attól, hogy több-kevesebb idő alatt illetékes községük terhére fognak válni. A múltkorában a »Contemporary Review« – ban egy éles megfigyelőképességű angol hölgy, Miss Edith Sellers, a svájci szegényügyi állapotokról írván, azt mondja, hogy a különböző kantonok szegényügyi hatóságai minden olyan egyént, aki dolgozni nem akar s nem tudja hitelesen kimutatni azt, hogy saját keze munkája nélkül is fenn tudná magát tartani, jogosítva vannak úgynevezett dologház-szerű intézetekbe való küldés által munkára szorítani. Hasonló elbánásban részesíthetik mindazokat a dologkerülő embereket, kik a szeszes italok túlságos élvezete folytán anyagi erejüket jóval felülhaladó módon költekeznek.

Másrésről a svájci szegényügyi törvények követéreméltó tervszerűséggel igyekeznek érvényre juttatni azt a fontos socialis elvet, hogy lehetőleg azok az egyének se kerülhesenek embertársaik terhére, kik bizonyos könnyelmű hajlamaiknak, káros szenvedélyeik túlhajtása folytán anyagi romlásba jutottak. A törvényhozás igyekezett tehát az ilyen tönkrejutott individuumok nyűgétől megvédeni a társadalmat. Különösen a mértéktelen ivás az, melynek áldozataival szemben a svájci szegényügyi hatóságoknak szintén kivételes jogaik vannak. Rendelkezésükre állanak e tekintetben a megfelelően berendezett intézetek, melyekbe kérlelhetlenül internálják az iszákos vagy egyébként is mértéktelen életmódot folytató egyéneket. Itt aztán szigorúan el van tiltva ezektől minden legkisebb szeszes ital. A statisztika eddigi adatai szerint is az ilyen intézmények javító hatása kétségtelen. Biztosítják ezt a hatást a fejlett cultura és az öntudatos társadalmi szervezetek.

Zsoldos Benő.

Magyar Társadalomtudományi Egyesület.

Birtokpolitikai szakértekezlet.

1910. évi december hó 15-én TIMON ÁKOS ministeri tanácsos elnöklete alatt, ki szíves volt a gyengélkedő GAAL JENŐ igazgató helyett az elnöki tisztet elvállalni, folytatta az egyesület a birtokpolitikai szakértekezletét. Ez alkalommal *a tagosítás és a közlegelők* kérdésének birtokpolitikai jelentősége tárgy altatott.

Az első előadó IVÁDY BÉLA minis téri titkár »*A tagosítás a birtokpolitika szolgálatban*« című előadmányának bevezetésében kiemeli, hogy nem általánosságban és elméleti alapon, hanem a gyakorlatból szerzett tapasztalatok és eredmények alapján fog foglalkozni a tagosítás kérdésével. Az új tagosítási törvények végrehajtása kapcsán mutatkozó eredményekből és megfigyelésekből példákkal megvilágítva vonja le a tanulságokat s állapítja meg a tagosítások hatását, befolyását a birtokpolitikára. Az 1908: VII. és XXXIX. t.-cz. életbelépte óta a földművelésügyi ministerium útján mintegy 130 általános és részleges tagosítás van folyamatban s az ezekből szerzett tapasztalatokat előadó személyes közreműködéssel szerezte.

A tagosítás kérdésének beállítása statisztikai szám adatok szerint ez: az ország mintegy 12.500 községből ez ideig, a most folyamatban levőkkel együtt, 3.400 község határa van tagosítva, és pedig a szorosan vett magyarországi területen 2.300 község és Erdély és a partium területén 1.090 község, vagyis ma még 9.000-nél több községben nem volt tagosítás. Ezután áttérve előadása céljára, két szempontot jelöl meg, amelyek a tagosításoknak a birtokpolitika szolgálatában elsőrendű szerepet biztosítanak, és pedig *a birtokeldarabolás és a középbirtokok létesülésének* szempontját. Behatóan fejtegette előadó a birtokeldarabolás káros következményeit s igen találó, a folyamatban levő tagosítási eljárásokból vett példákkal illusztrálta az e téren fennálló mai rendkívüli súlyos állapotot. Az országnak csaknem mindenik részéből mutatott be típusokat a k s-közép- és az egész kisbirtokok birtokeldarabolására vonatkozólag. Megdöbentően szomorú képet tüntettek fel a bemutatott adatok az ország némely vidékének birtokeldarabolására vonatkozólag. A sok példából csak egyet említünk: Trszka Ádámné karasznyáni birtokosnőnek $1\frac{3}{4}$ kh. szántó birtoka 8 dűlőben fekszik és 35 részletre oszlik, melyekből a legnagyobb 150 □-öl, a legkisebb 4 □-öl. Ilyen és nemcsak elvétve található állapotok mellett belterjes gazdálkodásra

gondolni sem lehet. Ennek megszüntetésére pedig a leghatásosabb eszközünk a gazdaságossági elvek alapján keresztül-vitt lelkiismeretes tagosítás.

A másik legfontosabb szempontja a tagosítás birtokpolitikai jelentőségének az, hogy általa a közép- és kisközép-birtokalakulatok szükségszerűleg, önmaguktól létesülhetnek. Köztudomású, hogy milyen nagyfontosságúak hazánkban az ilyen birtoktypusalakulatok s az ezekre vezető legközvetlenebb út a leghatásosabb birtokpolitikai eszköz: a tagosítás. Az eddigi tapasztalatok szerint általában minden tagosított községben legalább egy, de sok helyen három-négy közép- vagy kisközépbirtok keletkezett, amely örvendetes körülmény egyik legfőbb érve a tagosítások szociális fontosságának is.

A tagosítás eszméjének tehát az ország kiscgazdaközönységét kívánja előadó megnyerni, mi, ha rövid időn belül nem sikerülne, oly módosítását javasolja a mai tagosítási törvényeknek, hogy a tagosítás elrendelése függetleníttessék a birtokosok akaratától és ott, ahol az hasznos és célszerűen eszközölhető, hivatalból legyen elrendelendő.

A hasznos és célszerű tagosításokkal elért nagyfontosságú birtokpolitikai eredmények azonban a végcélzt még nem biztosítják. Módott kellene találni arra, hogy az elért eredmény valamelyes módon állandósíttassék is. Az utóbbi 15-20 év alatt végrehajtott tagosítások tapasztalatai azt bizonyítják, hogy a kialakult közép- és kisközépbirtokok nem forgácsolódnak el, ellenben a törpebirtokok igen sok változáson mennek át s még jobban felaprózódnak s ez által vannak legjobban veszélyeztetve a tagosítások által a birtokpolitika szempontjából elért előnyök. Ennek elkerülésére egyetlen mód volna a törvényhozási úton való birtok- vagy parcellaminimum meghatározása, mely nélkül a tagosítási eredmények jórészt illuzóriussá válnak.

BÖRCSÖK ANDOR törvényszéki bíró, mint második előadó, *a közlegelők jogviszonyainak rendezéséről* tartott előadásában rámutatott arra, hogy a törvényhozás egészen az 1894: XII. t.-cz. 12. §-ának megalkotásáig szinte előmozdította a közlegelők felosztását. Azonban a felosztási törekvések ellen az 1894: XII. t.-cz. 12. §-a sem bizonyult elég hatásosnak; csak az 1908: VII. és XXXIX. t.-cz.-ekben foglalt rendelkezések biztosítják a közlegelők fentartását. Sőt az idézett törvénycikkeken foglalt rendelkezések folytán a közlegelők napról-napra szaporodnak is, mert a földművelésügyi minister gazdasági szakbizottságának véleménye alapján gyakran él törvényadta azzal a jogával, hogy általános tagosítás során közlegelőt hasíttasson ki. Hogy a közlegelőknek az általános tagosítással kapcsolatos kihatása mennyire életképes intézmény, mutatja az, hogy a birtokosok máris számos esetben önként is éltek vele.

A közlegelők azonban nemcsak tagosítás, hanem az 1908: XLIII. t.-ez. rendelkezései folytán is folyton szaporodnak.

De daczára annak, hogy nagykiterjedésű közlegelőink maradtak a múltból és daczára annak, hogy ezek az állattenyésztés érdekeihez képest szaporíttatnak is, állattenyésztésünk mégsem fejlődik a lakosság szaporodásával arányosan. Az állattenyésztésben bizonyos fokú elmaradottság észlelhető. Ennek pedig oka az, hogy a közös legelőkben részes birtokosok megfelelő szervezettel ellátva nincsenek.

Itt a felolvasó a vonatkozó joggyakorlat ismertetésével megvilágítja azokat a bajokat, amelyek a részes birtokosok szervezésének hiányából fakadnak s elemzi azt a kérdést, vajjon a volt úrbéresek összesége és a közbirtokosok jogi személyt alkotnak-e. Rámutat arra, hogy ez a kérdés jogunkban megoldásra vár. A törvényhozásnak sürgős feladata tehát a közlegelőkben részes birtokosoknak szervezetet adni. A szervezetnek pedig olyannak kell lenni, hogy annak folytán a közös birtokosok összesége az egyes birtokosokétól különálló személyiséget nyerjen, mert csak ily módon lesz életképes a közlegelőik intézménye s csak ily módon érhető el az a szociális cél, amelyre a közlegelőik rendelkezve vannak.

Ez a szociális cél – mint már Tisza István egy 1892-ben tartott s a közlegelőikben részes birtokosok szervezését sürgető beszédében is hangsúlyozta – a legkisebb birtokosoknak támogatása s annak lehetővé tétele, hogy a község legszegényebb lakosai is foglalkozhassanak állattenyésztéssel.

GYÖRGY ENDRE volt földművelésügyi miniszter teljes elismeréssel adózván az előadónak rendkívül érdekes és főleg értékes felolvasásáért, első sorban is kénytelen a részletek egyikét vonni kétségbe. A magyar depeoratio nem olyan végleg bebizonyított tény, mint ahogy a felolvasó odaállította. A marhaállomány száma gyorsan változik s ami ma igaz, egy félév múlva már nem az. Amellett, hogy az összeírás némely hiányai is közismeretesek, rá kell mutatni arra, hogy a marhaállomány faji és nemi, hön különbözőségei döntő fontosságúak. Ezeknél fogva egy egyszámú számtételből nem lehet oly következményeket biztosan levonni, mint ahogy ezt a felolvasó tette.

A kérdés lényegét illetőleg teljesen egyezik azzal a vezérgondolattal, hogy az individualisálás terén túlgyorsan haladunk. A viszonyok a közös birtokok individualisálását teljesen csak ott igazolták, hol az intensiv eultura azt teljesen kihasználni képes volt. Ahol a kisbirtokos is erdős, vagy mesterséges réten tartja marháját, amint lehet Angliában vagy Hollandiában és Dániában, ott közzgazdaságilag előnyös a magánkezelés; ámbár még ott is meg van a szociális vesze-

delem. A legszélesebb rétegnek, a legszegényebb osztálynak, kell nyitva tartani az emelkedés útját; a közlegelőt, ahol aprómarhát, kecskét, sertést, majd borjút nevelhet. Ezt a lehetőséget a teljes magántulajdon elzárja. Ez magyarázza meg az Inclosure Actok ellen való nagy agitációt még Angliában is; hát még nálunk, ahol közgazdaságilag is igen sok esetben jobb a közös kezelés, nemcsak social is szempontból. A mai viszonyok közt világos a tenni való. Törvényhozásunk érti is ezt már. Nemcsak gondolkodik a közlegelők fen tartásáról az új birtokrendezési törvény, de erdőtörvényeink positiv irányban is megkezdték -, hogy a szóval éljek – a részleges visszaközösítés politikáját. És pedig nagy sikerrel.

A főbaj azonban a közös területek kezelésének teljesen szabályozatlan, gyakorlatilag elkerülhetlen volta. Az erdő- s még inkább a legelőjogok valóságos uzsorás módon használatnak ki, egyesek kiszivattyúzzák a szegényebbeket s a közlegelő rémitően elhanyagolják. Itt kell szerinte alaposan segíteni a dolgon, ha javulást akarunk. A legelők csak szigorú ellenőrzés mellett kezelhetők haszonnal. így azonban a socialis haszon mellett meg lesz a közgazdasági is.

Nézete szerint a hazai tényleges viszonyok közt nem elég a további individualisálás meggátlása vagy legalább megnehezítése, szükséges azonfelül a közös használat alapos rendezése jogilag is, (például a mai telekkönyvezési eljárás szerint lehetetlen a közös területek elkülönített telekkönyvezése mellett a meliorációhoz szükséges hitel igénybevétele), főleg azonban a használat gazdaságosságának biztosítása céljából.

így nagy öröme az értékes felolvasással – melynek egyes adatait gyakorlati oldalról is ismeri és megerősíti – a főirányra nézve egytért.

SIERBÁN JÁNOS ministeri tanácsos azt kívánja hangsúlyozni, hogy nem lehet a tárgyalás alatt álló kérdésnél sem az összes eseteket egyformán elbírálni, hanem ellenkezőleg, minden eset a fenforgó körülmények szerint ítélandó meg. Épp ezért a közlegelők biztosítása magában véve nem oldja meg sem a kisemberek, sem az állattenyésztés emelésének a kérdését. Régen az árterekben olyan legelők álltak rendelkezésre, amelyeken naphosszat lovagolva lehetett a gulyát keresni és mégsem állíthatja senki, hogy akkor a mezőgazdaság fejlettebb volt, mint ma, amidőn ugyanaz a terület dús kalászt terem. És ha Magyarország keleti, erdélyi részeit vagy pedig^a Kunságot, ahol ma is nagy területű legelők vannak, összehasonlítjuk a nyugati részekkel, akkor is azt látjuk, hogy az állattenyésztés fejlettsége nem szükségkép kapcsolatos a közlegelők terjedelmének kérdésével, mert nyugati megyéinkben, hol kevesebb a közlegelő, sokkal fejlettebb állattenyész-

tést találunk, mint számos, közlegelőkben nem szűkölködő területen.

Az állattenyésztésről szólva, melynek fejlesztése és a kisbirtokosoknál is minél magasabb színvonalra emelése kétségtelenül egyik elsőrangú feladata mezőgazdasági politikánknak, utal arra, hogy az a tenyésztésirányváltás, mely az utolsó évtizedekben Magyarországon végbement és mely a magyar fajta szarvasmarha mellett erősen előtérbe hozta a nyugati szarvasmarha tenyésztését, az állattenyésztés fejlesztése irányában mily fontos lépést jelent. A szarvasmarha-állomány, mint bármely más gazdasági jószág, nem csupán száma, mennyisége után ítélendő meg; nem az a cél, hogy minél nagyobb számú gulyák legeljenek minél nagyobb területeken, hanem az, hogy minél nagyobb és minél jobb minőségű húskészletet képviseljen marhaállományunk. Ennek a követelménynek a mai szarvasmarhaállományunk egész másképp felel meg, mint a régebbi, mert míg azelőtt az állatállományból a tehén-létszám 33%-ot tett ki, – ez időben a tehének arányszáma 45%-ra emelkedett s ez által az évi szaporodás 70%-os ellést feltételezve, 700.000 db. évi többletet jelentene, tehát ugyanezen állatlétszám mellett a tehén arányszámot a fejlettebb nyugati viszonyoknak megfelelően 70%-ra leszünk képesek emelni, vagyis 4 millió 200 ezer db. tehén fog elleni, – a szaporodás többlete okvetlenül fedezi a mutatózó nagyobb szükségletet. Ma egy kisebb számú szarvasmarhaállomány is nagyobb és jobb húsmennyiséget képvisel és ennél fogva értékesebb, mihez még az a körülmény is járul, hogy a nyugati fajta szarvasmarha sokkal gyorsabb fejlődése folytán abból egyáltalában nem kell a régihez hasonló mennyiségű darabszám, hogy az akkori állomány nyál egyenlő gazdasági értéket képviseljen, mert a generációk változása gyorsabb ütemben következik be. Ha ezeket szem előtt tartjuk, deprecioróról, az állatállomány csökkenéséről nem szólhatunk, még ha számbeli csökkenés jelentkeznék is, és csak a hozzá nem értők üres jelszavak utáni kapaszkodását kell az ily fajta kijelentésekben keresnünk.

GÁRDONYI ALBERT felszólalásában azt emeli ki, hogy Tóth Lőrincz kifogásai a közlegelők ellen nem állanak egyedül az irodalomban, hanem egyetértenek vele e tekintetben azon korbeli közigazdasági Íróink. E kifogások alapja a közlegelők elhanyagolása és kizsákmányolása volt, minek következtében azok gyakorlati céljaiknak nem felelhettek meg. Amit Sierbán János ministeri tanácsos említ az elgazosodott legelőkről, hogy nem lehetett benne megtalálni a gulyát, azt Erdélyi János is elmondja »Honi iparunk« című munkájában. Erdélyi János 1820-ban beutazta Magyarországot azon vidékeit, ahol a legelők céljaira legalkalmasabb területeket találjuk: Cson-

grád, Csanád, Békés és Arad vármegyék végtelen gyeplegelőin alig talált szarvasmarhát, vagy rossz marhaállományt látott a végtelen pusztákon a gaz között tengődni. Ugyanígy nyilatkozik későbben Ditz Henrik is a közös legelőkről, amelyek javításával, amidőn a földesúr és jobbágy közös birtoka volt, senki sem törődött (»Magyar mezőgazdaság« című munkájában).

A szakértekezlet figyelmébe ajánlja azon kérdést, hogy általánosságban fontos-e az állattenyésztés szempontjából a közlegelők fejlesztése. A maga részéről azt tapasztalta, hogy olyan országokban, amelyek állattenyésztése elsőrangú, mint p. o. Hollandia, egyáltalán nem helyeznek súlyt a legelőkre. A hollandi mezőgazda a takarmánytermelésre fordítja a főszúlyt s a gabonatermelést is az állattenyésztés szolgálatára rendeli, mert termését állatállományával eteti meg s az állattenyésztés eredményeit különösen értékesíti. Azt hiszi tehát, hogy a magyarországi állattenyésztés is jobban felvirágoznék, ha közlegelők teremtése helyett takarmánytermeléssel foglalkoznék a mezőgazdaság. Csupán egy szempontot tud, amely a legelőgazdaság fentartását indokolja, t. i. ha a terület természeti viszonyai miatt más utón nem értékesíthető. E szempontból helyesnek tartja a havasi legelők fentartását, sőt terjesztését, ha azonban a terület a mezőgazdasági termelés céljaira alkalmas, közgazdasági szempontból jobbnak tartja a takarmánygazdaságot. A takarmánygazdaság fejlettebb mezőgazdasági viszonyokat teremt s a nép kulturális színvonalának emelésével jár. Sőt társadalmi szempontból sem tartja jónak a közlegelőket, mert a magántulajdon jobban falujához köti a mezőgazdát, mint a közös legelő, aminek legékesebb bizonyítéka ismét Hollandia, ahol sok a vándormunkás, de a paraszt nem hagyja el faluját, mert munka után visszatér oda.

TÉGLÁS KÁROLY főerdőtanácsos a legelőbővítéseket illető felszólalásra reflektálva, megjegyzi, hogy a legelőbővítés szükségének *általános* értelemben való hangoztatását épen ezen értekezlet részéről nem tartja célszerűnek, mert meggyőződése szerint a széltében panaszolt szükséglet – aránylag kevés kivétellel – nem a legelők kiterjedésének elégtelen volta, hanem az a körülmény okozza, hogy a legelők túlnyomó többségét teljesen elhanyagolták és azokon a szó teljes értelmében vett *gazdaság* helyett a kíméletlen és gondatlan *kihasználás* vagy jobban mondva kizsárolás foly, mely a sok kopár és kopárosodó legelő megczáfolhatlan tanúsága szerint, igen sok helyen már valóságos talajpusztítássá fajult. Ez utóbbi tekintetben főként a községek közelében fekvő ama legelők hívják ki a figyelmet, amelyeket a naponta ki- és hazajáró csordák legelnek. Ezek vannak a pusztulásnak leginkább kitéve és legnagyobb mértékben tönkre is téve, s

gazdanépünk jobbra épen ezeknek a pótlására vágyakozik a legtöbb esetben. Az ilyen legelők szaporítása pedig helyes gazdasági törekvések célja nem lehet. De általánosságban véve, a többi legelőknél is rendszerint nem, vagy legalább nem annyira a bővítés, mint inkább a kíméletlen és a legnagyobb mértékben külterjes használat és kezelés czélszerű irányítása és javítása mutatkozik valóban szükségesnek. És e tekintetben is mindenek fölött a nagy terjedelmű havasi és előhavasi legelőink érdemelnek nagyobb figyelmet, amelyek jobbra kedvező természeti viszonyaiknál fogva, helyes kezelés mellett a nagyhirű svájci legelőknél értékesebb vagyontárgyaink és állattenyésztésünk igen becses alapjai lehetnének.

Ezek gazdasági viszonyainak javítására és belterjes használatára kell tehát első sorban törekedni, annyival inkább, mert ezeknek nagyobb része, mint másként előnyösebben nem hasznosítható terület a legbelterjesebb gazdasági irányzat mellett is mindörökre legelő marad.

Ismétli tehát, hogy a valóban szükségesnek csak helyenkint mondható legelőbővítések helyett általánosságban a helyes értelemben vett legelőgazdaság megteremtésén kell teljes erővel munkálkodni.

MAURER MÓR műegyetemi r. k. tanár véleménye szerint az állattenyésztés helyzetén a közlegelők szaporításával nem lehet lényegesen javítani, mert a községek csak ritkán vannak abban a helyzetben, hogy szomszédos területek megvétele által nagyobb mértékben nagyobbíthatók közös legelőterületeket és pedig még akkor sem, ha államsegélyben részesülnének is. Ez az államsegély, – tekintve az óriási szükségletet – úgy is csak egyes esetekben és csakis kis mértékben adható meg.

Az egyes községek területei általánosságban nem nagyobbíthatók. A közös legelőterületek nagyobbítása tehát csakis úgy volna eszközölhető, ha a művelés alatt álló területek egy része szereztenék meg a közös legelő céljára. Ezáltal belterjesebb művelés alatt álló terület vonatnék el a közös legeltetés céljaira és e mellett a községi terület összes termelésének értéke előre láthatólag kisebbednék.

Ha a közös legelők szaporítása általánosságban alig lehetséges, művelés alatt álló területeknek közös legelővé való átalakítása pedig nem gazdaságos és állattenyésztésünket mégis emelni akarjuk, nem marad más hátra, minthogy a gabona és kapás növények termelését korlátozzuk és nagyobb területeket fordítsunk takarmánytermesztésre és takarmányunkat értékesítsük az állattenyésztés útján.

E mellett egyáltalában nem kívánjuk, hogy az állatok egészségére oly jótékony hatásos legeltetés megszüntetessék. Legeltetés azután is legyen, de ne közös legelőkön csordák-

ban, ahol az állat túlsókat kénytelen futkározni, mert nem talál elegendő táplálékot, hanem kisebb javított területeken, ahol megfelelő kis számú állat kevés mozgás mellett több húst szedhet magára és több tejet is termelhet. Kis csoportokban történő legeltetés mellett ugyanoly területen több állat legeltethető, mint a közös legelő területen, tehát a legeltethető állatok száma ugyanazon legeltetésre használt. össz-terület mellett szaporítható.

Községeinkben a nép még folytonosan szaporodik. A mostani művelési és hasznosítási módok mellett, nem csak a közös legelő, de a szántóföld és rét is kevés. Mivel tehát a földterület nem szaporítható, nem marad más hátra, mint annak hasznát belterjesebb megművelés által fokozni.

A föld kulturájának előhaladása a művelhető területeken, a közös legelőterületeknek nem szaporítását, hanem csökkentését, vagy teljes megszüntetését fogja követelni. Ez okból ott, ahol ezt kívánják, a közös legelőknek teljes, vagy részbeni felosztását engedélyezni kellene.

A közös legelőknek kötelező fentartása és évtizedek munkáját igénylő, óriási költségekkel járó megjavítása, állami beavatkozás mellett is csak kétes eredményeket helyez kilátásba. Ellenben az áttérés a nagyobbmérvű takarmánytermelésre és intenzívebb, kis csoportokban történő legeltetésre, államsegélyek igénybevétele nélkül, de földművelő népünk millióinak közreműködése mellett oly biztos eredményeket ígér, amelyeket mások így p. o. Franciaország, Belgium, Holland, Dánia, Svájc, Német- és Svédország földművelő lakosai már is elértek.

A t. felolvasó úr többek között azt is felemlítette, hogy a közös birtok bizonyos ragaszkodást fejleszt az abban részes birtokosok között a falu, illetve annak földje iránt. Ez lehet, hogy így van, de az is bizonyos, hogy egyéni tulajdonához a birtokos százsorta inkább ragaszkodik. Ezt bizonyítja az a körülmény, hogy földjét csak a végszükségben adja el, míg legelő és erdőjogosultságain – legalább hazánk keleti megyéiben – többnyire könnyen, sokszor könnyelműen ad túl.